CARTEA A III-A

THALIA

NOTIȚA ISTORICA

În economia operei lui Herodot, cartea a III-a expune apogeul puterii persane, care coincide cu suirea pe tron a lui Darius, fiul lui Hystaspes (în anul 522 î.e.n.). După înăbușirea răscoalelor izbucnite la începutul domniei sale în diferite regiuni ale regatului persan, Darius a trecut la o reorganizare sistematică a imensului teritoriu aflat sub cîrmuirea Ahemenizilor. Măsurile administrative și fiscale luate de Darius sînt amintite de Herodot în această carte[1]. *În cap. LXXXIX, Herodot observă că pe vremea lui Cyrus și Cambyses populațiile înrudite cu perșii nu erau impuse la tributuri fixe, ci numai la „daruri" ; în timpul domniei lui Darius, datorită întăririi statului sclavagist persan, s-a trecut la sistemul tributului fix, în genere foarte ridicat*[2] ; *înăsprirea impunerilor fiscale necesare întreținerii aparatului de opresiune persan și politicii de cotropire i-au atras lui Darius porecla de „negustor". Pentru coloniile grecești integrate în satrapia Ioniei, stăpînirea persană devine deosebit de apăsătoare în privința îngrădirii libertăților politice și a pretențiilor fiscale. Împreună cu alte populații învecinate, ionienii și eolienii aveau îndatorirea să plătească vistieriei regale suma de 400 de talanți*[3].

Așa cum s-a arătat în Studiul introductiv[4], *vecinătatea unor societăți sclavagiste de tip deosebit – cum erau societatea sclavagistă greacă și societățile sclavagiste asiatice incluse în regatul ahemenid – oferea climatul prielnic izbucnirii unui conflict armat. Regatul hibrid stăpînit de Darius nu putea să dăinuie decît înăbușind răscoale și strivind vecini periculoși. Contactul care se stabilise între greci și Orient în secolele VII–VI î.e.n.*

[1] Cap. LXXXIX–XCIV. Vezi *Istoria universală*, vol. II, p. 10 și urm.
[2] *Ibidem*, p. 16.
[3] H e r o d o t, *Istorii*, cartea a III-a, cap. XC.
[4] Vezi p. XVI.

reprezenta o contribuție însemnată la cunoașterea reciprocă a structurii orînduirii sclavagiste din lumea greacă și din cea asiatică. Polisurile grecești, care din punct de vedere economic și politic evoluaseră spre forme de organizare socială superioare celor existente în regatele asiatice, unde clasa dominantă, prin politica sa de oprimare și exploatare, sufoca dezvoltarea normală a celorlalte pături de oameni liberi [1], *reprezentau o stavilă pentru perșii ajunși în bazinul estic al Mediteranei. Perșii nu cunoșteau arta navigației și erau lipsiți de o flotă puternică. Încurajarea negoțului fenician și consolidarea flotei de război a Feniciei* [2] *nu erau măsuri suficiente pentru a înlătura pe greci din complexul de legături pe care îl creaseră timp de mai multe veacuri cu regiunile din vestul Mediteranei, din Africa și de pe țărmul Mării Negre. Cucerirea Greciei insulare și continentale devenea o necesitate pentru consolidarea stăpînirii persane în Marea Mediterană. Prilejul de a înlesni perșilor primul pas în Mediterana l-a oferit Samosul, condus de Polycrates, tiran care, după mărturia lui Herodot, dorea să-și întindă dominația peste o sumă de insule și peste Ionia (cap. CXXII); cucerirea Samosului de către perși este povestită de Herodot în cap. CXXXIX–CXLIX ale cărții a III-a.*

Depășirea țărmului apusean al Asiei de către regatul persan, prima luare de contact cu grecii insulari, prin atacul întreprins asupra Samosului, constituie evenimentul principal al povestirii lui Herodot cuprinsă în cartea a III-a, în măsura în care Herodot și-a considerat lucrarea o „istorie" a războaielor medice.

Independent de acest criteriu, cartea a III-a rămîne una din cele mai de seamă lucrări ale lui Herodot în domeniul istoriei persane, căci tratează pe larg despre domnia lui Cambyses (529–523 î.e.n.), succesorul lui Cyrus, și venirea la putere a lui Darius, fiul lui Hystaspes.

Ca istorie a Persiei, cartea a III-a este o continuare directă a capitolului I din cartea a II-a. Dacă se face abstracție de marele excursus, echivalent cu „descrierea Egiptului" (cap. II–CLXXXII din cartea a II-a), capitolul I din cartea a III-a se leagă logic de primul capitol al cărții a II-a. Descrierea

[1] Vezi Studiul introductiv, p. VII.
[2] *Ibidem*, p. XVI.

Egiptului, care fusese concepută de Herodot, ca o monografie, a fost intercalată de Herodot în Istoria Persiei *înainte de a povesti cucerirea Egiptului de către Cambyses. Cum diviziunea în cărți nu aparține lui Herodot* [1], *această dispoziție a materialului apare firească.*

*Herodot nu s-a străduit însă să obțină o unitate de compoziție între cartea a II-a și a III-a. Astfel, vorbind despre Amasis în ultimele capitole ale cărții a II-a, Herodot nu pomenește nimic despre atitudinea pe care a avut-o Amasis în fața expansiunii persane ; în cap. XXVIII al cărții a III-a, istoricul vorbește pe larg despre semnele de recunoaștere ale boului Apis, iar în cartea a II-a, cap. XXXVIII, se mulțumește cu o simplă trimitere la cartea a III-a (*τὰ ἐγὼ ἐν ἄλλῳ λόγῳ ἐρέω*). Exemplele de acest fel se pot înmulți. Spre deosebire de motivarea expediției lui Darius împotriva sciților* [2], *în enumerarea cauzelor care l-au determinat pe Cambyses să pornească împotriva Egiptului nu este amintită expediția egipteanului Sesostris în Asia* [3]. *Motivarea invaziei persane în Egipt rămîne strict în domeniul anecdoticei.*

Cartea a III-a conține cîteva digresiuni. Principalele sînt : a) istoria Samosului, cap XXIX–LX ; b) sfîrșitul tiraniei lui Polycrates, cap. CXX–CXXVIII ; c) povestea lui Demokedes din Crotona, care conține și povestea pătrunderii primelor nave persane în interiorul Mediteranei, cap. CXXIX–CXXXVII.

Istoria Samosului este digresiunea cea mai marcantă, justificată de rolul pe care l-a jucat politica dusă de tiranul Polycrates față de perși. Herodot a cunoscut bine topografia și istoria insulei, întrucît el a poposit vreme îndelungată aici [4].

În ce privește ascensiunea puterii persane, care sub Cambyses (525 î.e.n.) atinge Egiptul pînă la sud de Elefantina, iar sub Darius chiar Indusul, istoria dispune astăzi de o excelentă verificare a povestirii lui Herodot : inscripțiile egiptene și marile inscripții rupestre săpate de Darius la anumite intervale ale

[1] Vezi Studiul introductiv, p. LXIX.
[2] Vezi cartea a IV-a, cap. I.
[3] Vezi cartea a II-a, cap. CIII–CIV.
[4] Vezi Studiul introductiv p. LIX.

domniei sale[1]. *Concordanța sau lipsa de concordanță dintre relatările lui Herodot și mărturiile epigrafice au fost semnalate în notele care însoțesc cartea a III-a. Din lista răsculaților împotriva Ahemenizilor, inclusă în marea inscripție de la Behistun, Herodot menționează numele uzurpatorului Gaumata, sprijinit în anul 522 î.e.n. de cercurile politice rivale casei Ahemenizilor, înfrîngerea răzvrătirii lui Oroites și, probabil, a doua răscoală a Babilonului împotriva lui Darius. Celelalte vicisitudini care au însoțit primii ani ai domniei lui Darius sînt trecute sub tăcere, eventual menționate prin cuvintele :* οἰδεόντων ἔτι τῶν πραγμάτων, *„apele nu se liniștiseră încă"*[2]. *Herodot este însă departe de a poseda capacitatea critică necesară unei analize oricît de sumare a cauzelor de ordin politic care au determinat răscoalele împotriva Ahemenizilor. El nu a putut să găsească nici explicația succesului lui Darius, care în mod abil a știut să-și atragă de partea sa pe cei mai de seamă reprezentanți ai marilor proprietari de sclavi, interesați în garantarea integrității drepturilor aproape nelimitate de care se bucurau sub pavăza regelui*[3].

În cartea a III-a, la cap. CXXXIV, Herodot expune intenția lui Darius de a merge împotriva sciților și îndemnul soției sale Atossa să pornească o expediție împotriva grecilor. Ulterior, în desfășurarea evenimentelor, convorbirea dintre Darius și Atossa, care a determinat, după Herodot, prima cercetare persană a litoralului grec, va fi dată uitării ; numai hotărîrea lui Darius de a ataca pe sciți este pusă în aplicare. Dacă n-ar fi izbucnit marea răscoală ionică, s-ar părea, din relatarea lui Herodot, că Darius nici nu se mai interesa de greci, neștiind bine nici unde era situată Atena.

Aceeași carte – afară de o expunere destul de fidelă a evenimentelor care au determinat suirea pe tron a lui Darius, restauratorul puterii Ahemenizilor – conține detalii prețioase asupra organizării regatului persan, completate prin alte observații incluse în cartea a V-a. Din expunerea lui Herodot reiese că satrapiile (ἀρχαί) *și districtele financiare* (νομοί) *se supra-*

[1] Vezi *Istoria universală*, vol. II, p. 9 și urm.
[2] Cartea a III-a, cap. CXXVII.
[3] *Istoria universală*, vol. II, p. 16

puneau, însă nu se identificau[1]. *Deosebit de însemnată ca mărturie istorică este observația că sub Darius populațiile înrobite erau lovite și de alte corvezi, independent de tributul impus nomosului (districtul financiar)*[2]. *Se cuvine să fie semnalat și cap. CXXVIII, în care este amintită funcția „grămăticului regesc" (spion oficial), precum și procedeul de legătură instaurat de Darius între rege și satrapi.*

Deoarece fragmentele rămase de le Hecataios din Milet cu privire la Asia[3] *prezintă o mare analogie cu înșiruirea neamurilor incluse în regatul persan, făcută de Herodot, este de presupus că în cartea a III-a Herodot a folosit opera lui Hecataios, așa cum a procedat și în cartea a II-a.*

Cartea a III-a se distinge prin bogăția informațiilor despre Asia Anterioară. Informațiile din cartea a III-a despre aceste regiuni și istoria lor se complinesc cu știrile din cartea a II-a referitoare la compoziția etnică a oștilor lui Darius.

[1] Vezi nota 215 la cartea a III-a.
[2] Cap. CXVII.
[3] Fr. 164–265 Müller.

I Asupra acestui Amasis se sculă cu oaste Cambyses, fiul lui Cyrus ; pe lîngă alte seminții peste care domnea, dintre eleni [1] ducea cu sine pe ionieni și pe eolieni [2]. Iată care a fost pricina [3] [războiului] : Cambyses, trimițînd un sol în Egipt, ceruse în căsătorie pe fiica lui Amasis – și o ceruse după sfatul unui egiptean ; îndemnul acestuia pornise din ură față de Amasis, deoarece regele, din cîți medici se aflau în Egipt, tocmai pe el îl despărțise de nevastă și copii și-l dăduse pe mîna perșilor, atunci cînd Cyrus îi ceruse lui Amasis un medic pentru ochi, anume pe cel mai iscusit din cîți erau în Egipt [4]. Egipteanul, plin de obidă, stăruia cu sfatul pe lîngă Cambyses, îndemnîndu-l să-i ceară lui Amasis fata : dacă acesta i-ar fi dat-o, ar fi fost peste măsură de mîhnit, iar de nu, și-ar fi făcut un dușman din Cambyses.

Amasis, căruia nu-i venea de loc la socoteală creșterea puterii perșilor și în sufletul lui era înspăimîntat, nu îndrăznea nici s-o dea nici să n-o dea ; știa el foarte bine că nu avea Cambyses de gînd să-i ia fata de soție, ci numai ca țiitoare [5]. Cumpănind lucrurile, iată ce făcu. Regele dinaintea lui, Apries, avea o fiică înaltă la trup și neasemuit de frumoasă [6], singura care mai rămăsese din neamul ei ; numele fetei era Nitetis [7]. Pe această fată o găti Amasis cu veșmînt bogat, scule de aur și apoi o trimise la perși, dînd-o drept fiica lui.

După cîtăva vreme, pe cînd Cambyses o mîngîia, sărutînd-o, și o chema după numele tatălui ei, numai ce fata îi spune : „O rege, nu-ți dai seama că ai fost amarnic înșelat de Amasis, care m-a pornit către tine împodobindu-mă cît mai frumos și dăruindu-mă ție ca și cum aș fi chiar fiica lui ? Adevărul este că sînt fiica lui Apries, cel ucis de Amasis, al cărui stăpîn era cînd Amasis s-a răsculat alături de egipteni..." Mărturisirea aceasta, cît

şi faptul în sine îl mînară pe Cambyses, fiul lui Cyrus, spre Egipt, mîniat peste măsură [8]. Aşa povestesc perşii.

II Egiptenii, dimpotrivă, fac din Cambyses unul de-ai lor, spunînd că el s-a născut tocmai din această fiică a lui Apries ; că Cyrus ar fi fost cel care a trimis la Amasis după fată, şi nu Cambyses [9]. Spunînd acestea cu bună ştiinţă, nu grăiesc drept. Nu era nicidecum cu putinţă să le fi rămas ascuns (dacă cineva cunoaşte aşa cum se cuvine rînduielile de viaţă persane, apoi aceia sînt egiptenii), mai întîi că legea persană nu îngăduie unui fecior din flori să domnească cînd mai trăieşte încă unul legiuit, în al doilea rînd, că acest Cambyses era fiul Cassandanei [10], născută din Pharnaspes, din neamul Ahemenizilor, şi nu al unei egiptence.

Egiptenii însă răstălmăcesc adevărul pentru a se arăta înrudiţi cu casa lui Cyrus. Aşa stau lucrurile.

III Mai umblă şi următoarea poveste, căreia însă eu unul nu-i dau crezare. Una din soţiile perşilor, intrînd întîmplător la soţiile lui Cyrus, o văzu pe Cassandana înconjurată de copiii ei, chipeşi şi bine făcuţi [11] ; femeia, admirîndu-i peste măsură, nu mai contenea să-i laude. Atunci Cassandana, soţia lui Cyrus, îi spuse : „Cu toate că sînt mama unor astfel de copii, Cyrus nu mă preţuieşte, în schimb, ţine în mare cinste pe venetica din Egipt". Ea vorbea aşa, fiind adînc mîhnită din pricina lui Nitetis. Deodată, cel mai vîrstnic dintre copii, Cambyses, grăi : „Iacă, mamă, tocmai de aceea, cînd voi ajunge la vîrsta bărbăţiei, voi răsturna Egiptul cu susul în jos şi cu josul în sus !" Băiatul, cînd rostea acestea, n-avea mai mult de zece ani şi femeile rămaseră încremenite de uimire. Cambyses a ţinut însă minte întîmplarea şi iată de ce, cînd s-a făcut mare şi s-a suit pe tron, ar fi pornit cu oaste împotriva Egiptului.

IV În ajutorul acestei expediţii s-a întîmplat să vină şi o altă împrejurare pe care o voi povesti îndată. Printre oştenii lefegii care-l slujeau pe Amasis [12] se afla un bărbat din Halicarnassos, pe nume Phanes, priceput la un sfat bun şi oţelit în războaie. Acest Phanes, avînd o oarecare pricină de nemulţumire din partea lui Amasis, fugi din Egipt pe o corabie, cu gîndul de a

intra în vorbă cu Cambyses. Cum Phanes se bucura de mare vază printre lefegii și cum știa o mulțime de lucruri cu de-amănuntul despre Egipt, Amasis dădu poruncă să fie urmărit, făcînd tot ce-i sta în putință ca să pună mîna pe el. Pe urmele fugarului trimise o triremă cu cel mai credincios dintre eunucii săi ; acesta îl prinse în Licya, dar după ce l-a prins, nu l-a mai dus înapoi în Egipt, căci Phanes îl trase pe sfoară prin viclenia sa [13] ; ametindu-i cu băutură pe cei care-l păzeau, fugi la perși.

Sosind la curtea lui Cambyses, care tocmai se pregătea să năvălească în Egipt și nu știa pe unde-i mai bine s-o pornească, cum să străbată pustiul, îl înștiință pe rege de toate treburile lui Amasis și îl lămuri pe unde s-o ia, sfătuindu-l astfel : să trimită o solie la regele arabilor [14] cu rugămintea să-i îngăduie și să-i asigure trecerea.

V Numai pe aci se cunosc căi deschise spre Egipt [15]. Începînd din Fenicia, pînă la hotarele orașului Cadytis [16], ținutul e în stăpînirea syrienilor palestinieni [17] ; de la Cadytis însă – după părerea mea un oraș ceva mai mic decît Sardesul – și pînă la Ienysos [18], punctele de schimburi comerciale presărate pe țărmul mării sînt în puterea regelui Arabiei ; de la Ienysos pînă la lacul Serbonis [19] – pe lîngă care muntele Casios [20] își răsfiră coamele pînă spre mare – țărmul intră iar în stăpînirea syrienilor [21] ; dacă treci de lacul Serbonis, în care legenda spune că s-ar fi ascuns Typhon [22], de aici încolo începe Egiptul. Tot ce se găsește între orașul Ienysos, muntele Casios și lacul Serbonis, ținut destul de întins, căci ține cale de trei zile, este de o uscăciune cumplită.

VI Voi vorbi acum de un fapt despre care puțini din aceia ce-au ajuns în Egipt pe mare își pot da seama. Din tot cuprinsul Elladei [23] și, afară de asta, și din Fenicia, se aduc în Egipt de două ori pe an o mulțime de vase pline cu vin [24] ; cu toate acestea, ca să zic așa, nu poți vedea prin părțile locului nici un singur ulcior de vin [25]. La ce oare, s-ar putea întreba cineva, au fost ele folosite ? Vă voi desluși îndată. Fiecare demarh [26] are datoria să adune toată olăria din orașul lui și s-o trimită la Memfis, de unde ulcioarele – umplute cu apă – sînt duse [27] mai departe pînă în meleagurile Syriei, lipsite de apă.[28] Astfel aceste

oale golite și aduse în Egipt, sînt trimise rînd pe rînd în Syria.

VII Perșii, de îndată ce-au pus mîna pe Egipt, au înlesnit în același fel trecerea spre Egipt, îndestulînd drumul cu apă după cum s-a arătat mai sus. Pe acea vreme, nu se afla pe acolo pe nicăieri apă la îndemînă ; Cambyses, urmînd sfatul oaspetelui său din Halicarnassos, trimise soli la arab [29] și, cerîndu-i asigurarea unui drum fără primejdii, o dobîndi ; amîndoi regii schimbară apoi între ei zăloguri de credință.

VIII Arabii [30] își păzesc jurămintele de credință mai mult ca oricare alt popor. Iată cum se leagă ei prin jurămînt : între cei ce vor să-și jure credință, se așază la mijloc un altul care crestează cu o piatră ascuțită palmele celor ce jură, în dreptul degetelor celor mari ; după aceea, smulgînd din haina fiecăruia cîteva fire, le moaie în sînge și mînjește șapte [31] pietre așezate la mijloc ; în timp ce săvîrșește acest ritual, cheamă cu glas mare pe Dionysos și pe Urania [32]. Cînd mijlocitorul a terminat, cel care face jurămîntul înfățișează pe rînd prietenilor săi pe străin sau pe cetățean, dacă jurămîntul e făcut față de un cetățean, iar prietenii se prind și ei chezași că jurămintele vor fi ținute.

Arabii au credința că nu există alți zei decît singur Dionysos și Urania ; părul și-l taie întocmai cum se tundea Dionysos zic ei, adică rotunjit și cu tîmplele rase. Lui Dionysos îi zic Orotal, [33] iar Uraniei, Alilat [34].

IX După ce regele arabilor s-a legat prin jurămînt de prietenie față de solii lui Cambyses, iată ce măsuri a luat : umplînd cu apă burdufuri din piele de cămilă [35], le încărcă pe toate cămilele vii cîte le avea, și, cînd fu gata, mînă cămilele în pustiu și așteptă acolo oastea lui Cambyses. Aceasta este povestea cea mai de crezut din cîte se spun ; totuși, trebuie să dau seama și de o alta, mai puțin convingătoare, deoarece și asta umblă din gură în gură : în Arabia se găsește un mare fluviu al cărui nume este Corys [36] ; fluviul se varsă în marea numită Erythreea. Se spune că regele arabilor a dus apa în pustiu de la acest fluviu, mînînd-o printr-un fel de maț întins în lungime, pe care l-a făcut din piei de bou crude și alte soiuri de piei, cusute cap la cap, iar

în pustiu a săpat nişte zăcători mari pentru strînsul şi păstrarea apei [37]. De la fluviu pînă la deşert este cale de douăsprezece zile de drum. Se zice că apa era minată pe trei căi, în trei locuri osebite.

X Psammenitos, fiul lui Amasis, aşezîndu-şi tabăra la gura Pelusiacă a Nilului, îl aştepta pe Cambyses [38]; căci acesta nu l-a mai apucat în viaţă pe Amasis cînd s-a năpustit asupra Egiptului; după patruzeci şi patru de ani de domnie, Amasis murise, ani în care nu i se întîmplase nici un neajuns prea mare. La moartea sa, Amasis a fost îmbălsămat şi pus în mormîntul pe care el îl ridicase în templu [39].

Cînd peste Egipt domnea Psammenitos [40], fiul lui Amasis, mare minune s-a întîmplat pentru egipteni: la Teba egipteană a căzut ploaie, unde nicicînd înainte vreme nu picase vreun strop, cum mărturisesc tebanii înşişi, şi nici după aceea, pînă în zilele noastre, n-a mai plouat [41]. Într-adevăr, în Egiptul de sus nu plouă de loc; dar atunci o bură de ploaie a stropit puţin la Teba.

XI Perşii, după ce-au străbătut deşertul, îşi aşezară tabăra în faţa egiptenilor, gata de luptă. Atunci lefegiii regelui egiptean, toţi eleni şi carieni [42], înverşunaţi pe Phanes că adusese oştire străină împotriva Egiptului, ca să se răzbune, iată ce le dădu prin cap: Phanes îşi lăsase copiii în Egipt; lefegiii, aducîndu-i în tabără în văzul părintelui lor, aşezară un crater drept la mijloc între cele două tabere; apoi, tîrînd unul câte unul pe fiecare copil, îi junghiară deasupra vasului [43]; după ce sfîrşiră de ucis toţi copiii, turnară vin şi apă; apoi băură din amestec pe rînd [44], şi aşa porniră la luptă. Bătălia care s-a încins a fost crîncenă; după ce-a căzut mulţime mare din amîndouă părţile, egiptenii o luară la fugă.

XII Am văzut un lucru foarte ciudat pe care mi l-au arătat localnicii: din osemintele celor căzuţi în această bătălie, zăcînd despărţite (căci oasele perşilor au fost date într-o parte şi ale egiptenilor în alta, aşa cum au fost alese de la început), ţigvele perşilor sînt într-atît de slabe, încît, de-ai vrea, le-ai putea găuri doar cu o pietricică; în schimb, cele ale egiptenilor sînt aşa de tari, că de-abia le-ai sparge izbindu-le cu un bolovan. Pricina

acestui lucru, după spusele lor, ar fi următoarea – și m-am încredințat ușor că au dreptate : egiptenii, încă din copilărie, încep să-și radă capetele [45], iar oasele capului lăsate în bătaia soarelui se întăresc ; de aceea ei nici nu chelesc ; într-adevăr, printre egipteni vezi mai puțin oameni pleșuvi decît oriunde. Iată de ce au țestele capului așa de tari. Pe de altă parte, perșii au țeasta slabă pentru că de mici copii își umbresc capul, purtînd tiare de lînă. Că așa este, am văzut cu ochii mei ; la Papremis [46], unde zac capetele celor uciși de libyanul Inaros, o dată cu Achaimenes, fiul lui Darius [47] – am văzut ceva asemănător cu ce se găsește la Pelusion.

XIII Egiptenii, cînd fură înfrînți în bătălie, o luară la goană în neorînduială. După ce s-au închis în Memfis, Cambyses trimise în susul fluviului o corabie mytileniană care ducea un purtător de cuvînt persan, cu însărcinarea să-i poftească pe egipteni la o înțelegere. Aceștia însă, cum au zărit corabia intrînd în Memfis, revărsîndu-se în pîlcuri dese din cetățuie, sfărîmară corabia, sfîșiară oamenii în bucăți, iar rămășițele le luară cu ei în cetățuie [48]. După această întîmplare, egiptenii, fiind împresurați, se văzură siliți să se predea. Pe de altă parte, libyenii, vecinii lor, cuprinși de spaimă – luînd pildă de la cele petrecute în Egipt – s-au închinat fără împotrivire. Ei se învoiră să plătească un bir și trimiseră daruri. Cei din Cyrene [49] și Barca [50], temîndu-se ca și libyenii, făcură la fel. Cambyses primi cu bunăvoință darurile sosite de la libyeni, dar se arătă foarte nemulțumit de cele ale cyrenienilor, pentru că erau puține, după cîte cred eu – căci cyrenienii nu trimiseseră decît cinci sute de mine de argint ; luînd banii chiar cu mîna lui, regele îi azvîrli printre soldați.

XIV Într-a zecea zi după căderea Memfisului, Cambyses, așezîndu-l în batjocură într-o suburbie a orașului pe regele Psammenitos – care nu domnise decît șase luni – împreună cu alți fruntași egipteni, a pus la grea încercare sufletul acestuia, făcînd precum urmează : după ce i-a îmbrăcat fiica în port de roabă, o trimise după apă cu un ulcior, împreună cu ea trimițînd și alte fete pe care le-a ales dintre cele ale fruntașilor, îmbrăcate la fel cu fiica regelui,

Cînd fetele trecură prin fața părinților lor, văicărindu-se și hohotind de plîns, ceilalți părinți le răspunseră cu vaiete și gemete, văzînd ce îndurau. Psammenitos însă, cu toate că privi și înțelese, își plecă doar ochii în jos. După ce au trecut fetele care cărau apă, în al doilea rînd, Cambyses trimise, alături de alte două mii de tineri de vîrsta lui, legați de gît cu un ștreang și cu zăbale în gură, pe fiul lui Psammenitos. Tinerii erau mînați la moarte, să ispășească pieirea mytilenienilor din Memfis și a vasului lor ; pedeapsa era dată de judecătorii regești,[51] care hotărîseră ca pentru fiecare om să piară în schimb cîte zece egipteni din floarea țării. Psammenitos, și de astă dată, îi văzu cum treceau și înțelese că fiul lui era dus la moarte ; ceilalți egipteni care-l înconjurau, se tînguiau și erau la pămînt de atîta jale ; el însă făcu același lucru ca atunci cînd trecuse fiică-sa.

După ce convoiul se pierdu din ochi, s-a întîmplat ca în fața lui Psammenitos, fiu al lui Amasis, și a celorlalți egipteni așezați în marginea orașului să răsară un om, altădată tovarășul de ospețe al regelui, trecut de vîrsta tinereții, acum însă scăpătat și nemaiavînd nimic mai mult decît are un cerșetor ; omul întindea mîna să capete milostenia de la ostași. Psammenitos, cum îl zări, izbucni într-un plîns zgomotos și-și chemă pe nume tovarășul, izbindu-se cu pumnii în cap. Pe acolo însă erau niște paznici care-l înștiințau de îndată pe Cambyses de tot ce se întîmplă cu Psammenitos la trecerea fiecăruia. Cambyses, mirat de ce se petrecea, trimise un sol să-l cerceteze pe egiptean ; solul grăi așa : „Psammenitos, stăpînul tău Cambyses întreabă de ce, cînd ai văzut pe fiică-ta ajunsă atît de rău și pe fiul tău pășind spre moarte, nici n-ai strigat, nici nu te-ai plîns, dar l-ai cinstit pe cerșetor, care, precum am aflat de la alții, nici măcar nu-i rudă cu tine ?" Acestea au fost cuvintele solului, iar regele îi răspunse așa : „O fiu al lui Cyrus, nenorocirile care m-au lovit sînt prea mari ca să mai pot plînge ; starea jalnică a tovarășului meu este însă vrednică de plîns : el ajunge în pragul bătrîneților, prăbușit din tot belșugul și fericirea de care s-a bucurat, căzut în cea mai cumplită sărăcie".

Cînd spusele lui Psammenitos au ajuns la urechea lui Cambyses, i s-au părut pline de miez. Precum povestesc egiptenii, Cresus chiar a lăcrămat (căci acesta îl urmase pe Cambyses în războiul din Egipt) ; li s-au umplut ochii de lacrimi și perșilor

care erau de față. Pe Cambyses însuşi îl cuprinse mila şi pe dată dădu poruncă să fie lăsat în viață fiul lui Psammenitos dintre cei osîndiți la pieire, iar regele să fie ridicat din marginea oraşului şi adus la el.

XV Cei trimişi să aducă băiatul nu-l mai găsiră viu, căci fusese cel dintîi ucis ; pe Psammenitos însă l-au luat şi l-au dus la Cambyses. De atunci îşi petrecu restul vieții neavînd de îndurat nici un neajuns. Dacă ar fi izbutit să cîştige încrederea că nu va urzi ceva, ar fi dobîndit chiar cîrmuirea Egiptului ; căci perşii au obiceiul să cinstească osul domnesc ; merg chiar pînă acolo că încredințează fiilor domnia, chiar dacă părinții s-au răsculat împotriva lor. Că într-adevăr aşa obişnuiesc să facă, se poate dovedi din nenumărate alte pilde, printre altele, cea a lui Thannyras, fiul libyanului Inaros, care a primit puterea ce-o avusese tatăl său ; mai e şi pilda lui Pausiris [52], fiul lui Amyrtaios : şi acesta a primit domnia tatălui său. Cu toate acestea, nimeni altul n-a făcut mai mult rău perşilor decît Inaros şi Amyrtaios. Cît priveşte pe Psammenitos, deoarece s-a ținut numai de ticăloşii, şi-a primit răsplata : el a fost prins răsculînd pe egipteni şi – cînd a fost dovedit de Cambyses – s-a omorît pe loc, bînd sînge de taur [53]. Astfel s-a sfîrşit Psammenitos.

XVI De la Memfis, Cambyses plecă spre Sais, cu gîndul să facă ceea ce a şi făcut ; cînd ajunse la palatul lui Amasis, dădu poruncă pe dată ca leşul lui Amasis să fie scos afară din criptă. După ce porunca îi fu îndeplinită, Cambyses îşi puse oamenii să biciuiască leşul, să-i smulgă părul, să-l împungă, să-l batjocorească în fel şi chip. În curînd însă, oamenii care pîngăreau leşul ajunseră la capătul puterilor, deoarece mortul, fiind îmbălsămat, se ținea tare şi nu se putea smulge nimic din el ; atunci Cambyses porunci să fie ars, hotărîre cu totul nelegiuită [54], căci perşii socot focul drept o divinitate [55] ; arderea morților, într-adevăr, nu intră nici în obiceiurile perşilor, nici în ale egiptenilor ; nu intră în ale perşilor din pricina care s-a spus : ei zic că nu se cuvine să se facă parte unui zeu de leşuri omeneşti ; nici în al egiptenilor, care au credința că focul este un fel de fiară însuflețită, în stare să înghită tot ce apucă, stingîndu-se doar o dată cu ceea ce a înghițit, cînd s-a săturat de pradă. La

ci este o mare nelegiuire să se dea vreun leş fiarelor ; de aceea îşi îmbălsămează morţii, ca nu cumva mortul să fie ros de viermi [56].

Cambyses dădu, prin urmare, porunci care încălcau deopotrivă obiceiurile celor două neamuri. Totuşi, după cîte spun egiptenii, nu Amasis ar fi fost cel care a pătimit toate acestea, ci un oarecare alt egiptean, de aceeaşi statură cu regele [57]. Perşii, batjocorindu-l pe acesta, şi-au închipuit că batjocoresc pe Amasis. În Egipt, se povesteşte că Amasis, înştiinţat de un oracol de cele ce aveau să i se întîmple după moarte şi vrînd să ocolească urmările, a îngropat în cripta lui, chiar lîngă intrare, pe acest om atunci cînd a murit – adică pe cel ce a fost biciuit –, cît despre sine, a lăsat cu limbă de moarte fiului său să-l aşeze în ungherul cel mai depărtat al criptei. Aceste hotărîri ale lui Amasis privitoare la mormînt şi la acest om nu mi se par a fi cîtuşi de puţin adevărate, dar egiptenii înfrumuseţează astfel lucrurile ca să iasă tot pe-a lor.

XVII După această ispravă, Cambyses plănui trei expediţii : împotriva carthaginezilor, a ammonienilor [58] şi a etiopienilor macrobi [59], cei care locuiesc în părţile Libyei, pe lîngă ţărmurile mării de miazăzi.

Stînd şi chibzuind, a hotărît că e potrivit să trimită împotriva carthaginezilor un pîlc de corăbii şi să lovească în ammonieni cu o parte aleasă a pedestrimii ; la etiopieni însă, a pornit mai întîi iscoade, care, sub cuvînt că duc daruri regelui lor, trebuiau să vadă dacă nu cumva la aceşti etiopieni se află cu adevărat aşa-zisa „masă a Soarelui" [60], şi, afară de asta, să mai ia seama la ce se mai găsea pe acolo.

XVIII Iată ce se zice că este „masa Soarelui". Într-o margine a oraşului dai de o pajişte încărcată cu cărnuri fierte din toate dobitoacele cu patru picioare ; pe pajişte, în timpul nopţii, carnea este aşezată de acei dintre cetăţeni cărora de fiecare dată le vine rîndul să îndeplinească această treabă, iar ziua, poate să se ospăteze după voie, orice trecător. Băştinaşii spun că de fiecare dată pămîntul însuşi scoate la iveală aceste bunătăţi. Aşa se vorbeşte că ar fi ceea ce se cheamă „masa Soarelui".

XIX Cambyses, îndată ce găsi cu cale să-şi pornească iscoadele, trimise să-i aducă din oraşul Elefantina[61] cîţiva ichthyophagi[62], din cei care ştiau limba etiopiană ; între timp, pînă la chemarea ichthyophagilor, Cambyses porunci ca flota să purceadă împotriva Carthaginei. Fenicienii însă nu se învoiră să plece, zicînd că ei sînt legaţi [de Carthagina] prin jurăminte grele şi că ar săvîrşi o adevărată nelegiuire dacă s-ar lupta cu propriii lor copii[63]. Fenicienii dîndu-se în lături, cîţi mai rămaseră nu erau în stare să ducă singuri lupta. În felul acesta, carthaginezii scăpară de jugul perşilor. Cambyses nu crezu că e cuminte să-i silească pe fenicieni, deoarece aceştia se închinaseră de bunăvoia lor perşilor[64] şi toată oştirea cîtă lupta pe mare atîrna de fenicieni. Cei din Cipru se supuseseră şi ei perşilor[65] şi luaseră parte la războiul împotriva Egiptului.

XX Cînd ichthyophagii se înfăţişară lui Cambyses, venind de la Elefantina, regele îi trimise la etiopieni, învăţîndu-i ce trebuie să spună şi încredinţîndu-le daruri, anume un veşmînt de purpură[66], un colan răsucit de aur, brăţări, un vas de alabastru plin cu mir[67] şi un vas cu vin de palmier[68]. Etiopienii, la care trimisese Cambyses, se zice că sînt cei mai înalţi şi mai frumoşi[69] dintre toţi oamenii ; de asemenea, se spune că se deosebesc de ceilalţi oameni în obiceiuri, mai ales în privinţa alegerii regelui, purcezînd în felul următor : pe cetăţeanul pe care-l socot cel mai înalt şi puternic pe potriva staturii, pe acesta îl socot vrednic să le fie domn.

XXI De cum sosiră ichthyophagii la aceşti oameni, după ce încredinţară darurile aduse regelui lor, grăiră aşa : „Cambyses, regele perşilor, în dorinţa de a fi prietenul şi aliatul tău, ne-a trimis cu porunca să intrăm în înţelegere cu tine şi îţi dăruieşte aceste lucruri de care el însuşi se slujeşte bucuros". Etiopianul, pricepînd că veniseră ca iscoade, le răspunse cu aceste cuvinte : „Regele perşilor nu v-a trimis să-mi aduceţi aceste daruri dornic din toată inima să-mi fie prieten, nici voi nu grăiţi adevărul ; aţi venit doar să iscodiţi împărăţia mea, şi acel om nu este cu cugetul curat ; căci, dacă ar umbla cu bună dreptate, n-ar rîvni la ţara altora, pe lîngă cea pe care o are, nici n-ar duce în robie oameni din partea cărora n-a îndurat nici un neajuns. Acum

însă, iată, duceți-i acest arc și spuneți-i că regele etiopienilor îl sfătuiește pe regele perșilor să pornească cu război împotriva etiopienilor macrobi, copleșindu-i cu numărul, și abia atunci cînd perșii vor fi în stare să întindă cu aceeași ușurință ca și noi arcuri de mărimea acestuia [70] ; pînă atunci să înalțe rugi de mulțumire zeilor că n-au sădit în mintea fiilor etiopienilor pofta de a mai înnădi și alte ținuturi la cele pe care le au".

XXII După ce termină ce avea de spus, slobozi arcul și îl înmînă celor trimiși ; apoi, luind veșmîntul de purpură, întrebă ce era și cum fusese făcut. Cînd ichthyophagii i-au spus adevărul despre purpură și vopsit, el le răspunse că erau niște oameni vicleni, după cum viclene erau și veșmintele lor. Apoi întrebă la ce sînt bune colanul de aur împletit și brățările. Ichthyophagii, lămurindu-l că se purtau ca podoabe, regele etiopienilor a rîs ; prefăcindu-se încredințat că așa erau lanțurile la perși, adăugă că la etiopieni lanțurile sînt mai trainice. În al treilea rînd îi întrebă ce este mirul ; solii îi vorbiră despre felul cum se face și cum trebuie să te ungi cu el, iar regele repetă aceleași lucruri pe care le spusese și despre haină. Cînd ajunse la vin și află de pregătirea lui, peste măsură încîntat de băutură, întrebă ce mănîncă regele și cam cît dăinuie cea mai îndelungată viață a unui persan. Solii răspunseră că mănîncă pîine, iar apoi îi desluşiră ce este grîul [71], adăugînd că vîrsta cea mai înaintată la care poate ajunge cineva este cea de optzeci de ani. Etiopianul, față de lămuririle date, zise că nu se miră nicidecum că perșii trăiesc așa puțini ani, cînd mănîncă numai gunoaie ; părerea lui era că nici n-ar putea trăi atîția ani dacă nu s-ar ține cu băutura, adică cu vinul ; în această privință recunoștea că perșii erau cei mai tari.

XXIII Ichthyophagii, întrebînd la rîndul lor pe rege despre lungimea vieții și despre felul de trai al băștinașilor, [aflară] că cei mai mulți dintre ei ajung vîrsta de o sută douăzeci de ani, ba unii o și depășesc ; mîncarea lor era carne fiartă, și ca băutură beau lapte. Iscoadele, arătîndu-și uimirea cu privire la numărul anilor, se spune că au fost duși la un izvor în care scăldîndu-se au ieșit atît de lucioși de parcă s-ar fi muiat în untdelemn ; după baie, răspîndeau o mireasmă de toporași. Iscoadele

mai povesteau că apa izvorului e așa de ușoară, că nimic nu poate pluti pe deasupra ei, nici lemnul, nici altceva mai ușor decît lemnul, ci toate lucrurile cad la fund. Acest soi de apă, dacă ceea ce spun ichthyophagii despre ea este adevărat, s-ar putea să fie pricina că localnicii trăiesc așa de mult, deoarece ei o folosesc în orice împrejurare. Pleeînd de la izvor, povestesc mai departe iscoadele, au fost îndreptați spre temnița unde erau închiși bărbații, toți încătușați în lanțuri de aur. La această ramură a etiopienilor, din cîte metale se află pe pămînt, cel mai rar și cel mai de preț este arama. După ce au sfîrșit de văzut temnița, li s-a arătat și așa-zisa „masă a Soarelui".

XXIV După aceasta, la urmă, ichthyophagii fură plimbați prin fața raclelor localnicilor, care se zice că sînt făcute din cristal de stîncă [72], în următorul fel : după ce leșul a fost mumifiat, fie așa cum fac egiptenii, fie în vreun alt chip, etiopienii îl acoperă în întregime cu un strat de gips pe care zugrăvesc chipul răposatului, străduindu-se să semene cît se poate mai bine ; apoi îl așază într-o coloană din piatră străvezie scobită pe dinăuntru. Piatră de acest fel se scoate din belșug în partea locului și se lucrează foarte lesne. Mortul, așezat drept la mijlocul coloanei, se vede bine de tot, nu răspîndește vreun miros neplăcut și nu stîrnește scîrbă ; dimpotrivă, mumia se înfățișează la vedere în toate privințele aidoma cu mortul.

Rudele cele mai apropiate țin coloana timp de un an la casa lor, aducîndu-i prinoase din tot ce au și felurite jertfe ; după un an o duc afară din casă și o așază în împrejurimile orașului [73].

XXV Iscoadele, după ce văzură toate, s-au întors îndărăt. Cînd îi povestiră de-a fir-a-păr cele ce știau, Cambyses, cuprins de mînie, de îndată și porni împotriva etiopienilor, fără a se îngriji de hrană și fără să cugete că avea să-și poarte oamenii tocmai la capătul pămîntului. Regele era într-atît de turbat și scos din minți [74], încît porni la război de cum auzi spusele ichthyophagilor, hotărînd totuși ca elenii care se aflau de față să rămînă pe loc [75] ; în schimb, luă cu el toată pedestrimea. Purces la drum, ajunse la Teba [76], unde despărți din grosul oștirii cam cincizeci de mii de oameni [77] ; acestora le porunci să robească pe ammonieni și apoi să dea foc oracolului lui Zeus. El,

în fruntea oștirii cîtă mai rămăsese, se îndreptă împotriva etiopienilor. Înainte însă ca oastea să fi străbătut a cincea parte a drumului, dintr-o dată soldații se treziră că nu mai aveau nimic din merindele ce le luaseră cu ei. După hrană, duseră curînd lipsă și de animalele de povară, căci le mîncară. Dacă măcar acum Cambyses, văzînd ce se întîmplă, și-ar fi dat seama de nebunia ce făcea, și-ar fi mînat oastea înapoi și, cu toată greșeala de la început, s-ar fi arătat un om cuminte ; dar, fără a sta și a chibzui, el mergea mereu înainte. Oștenii, cîtă vreme mai avură ce scormoni în pămînt, o mai duseră cum putură, mîncînd ierburi ; cînd însă ajunseră în pustiu [78], cîțiva din ei săvîrșiră un lucru înfiorător : trăgînd la sorți, mîncară pe unul la fiecare zece oameni din șirurile lor. Cambyses, aflînd ce se petrecea, de teamă ca oamenii să nu se mănînce între ei, se lăsă în cele din urmă de războiul împotriva etiopienilor și făcu cale întoarsă spre Teba ; pierderile în oameni erau foarte mari. De la Teba, coborî spre Memfis, unde îngădui elenilor să ia drumul mării [79]. Așa a pătimit oastea îndreptată împotriva etiopienilor [80].

XXVI Între timp, perșii trimiși să lovească pe ammonieni, însoțiți de călăuze la ieșirea din orașul Teba, se știe bine că au ajuns la orașul Oasis [81], care se află în stăpînirea samienilor din tribul aischrionic [82] ; locul este depărtat de Teba cale de șapte zile prin deșert. Ținutul acesta se cheamă pe limba elenilor „insula fericiților“ [83]. Pînă aici se știe că a ajuns oastea ; ce va mai fi fost de aici înainte, afară doar de ammonieni înșiși și de cei ce au aflat ceva de la ei, nimeni altul nu mai poate da vreo veste despre acei oșteni. Perșii n-au ajuns la ammonieni, dar nici de întors nu s-au mai întors îndărăt. Iată ce povestesc ammonienii : cînd perșii au pornit din Oasis împotriva lor prin mijlocul deșertului și au ajuns ca la jumătatea drumului dintre ținutul lor și Oasis, abia prînziseră, că un vînt cumplit și năprasnic se abătu asupră-le dinspre sud ; uraganul, ridicînd mormane uriașe de nisip, i-a îngropat, și din asta li s-a tras pieirea [84]. Așa spun ammonienii că s-a întîmplat cu acel corp de oaste.

XXVII Cînd Cambyses ajunse la Memfis, egiptenilor li s-a arătat Apis [85], pe care elenii îl numesc Epaphos [86]. Ori de

cîte ori se arată Apis, egiptenii se gătesc cu cele mai frumoase veşminte ce le au şi se pun pe petreceri [87]. Regele, văzînd ce făceau egiptenii, răstălmăci lucrurile, închipuindu-şi că ei ţin sărbătoarea pentru că îi mersese lui aşa de rău ; chemă atunci la sine pe demnitarii Memfisului [88] şi cînd aceştia i se înfăţişară îi întrebă de ce mai înainte vreme, cînd se afla el la Memfis, egiptenii n-au făcut niciodată aşa ceva, şi abia acum se veselesc, la întoarcerea sa, după ce-şi pierduse grosul armatei ? Dregătorii îl lămuriră că li se arătase un zeu care nu obişnuia să se ivească decît la răstimpuri îndelungate şi că ori de cîte ori se arată, atunci toţi egiptenii se bucură şi încep să petreacă. Cambyses îi ascultă, apoi îi învinui că mint şi, ca pe nişte mincinoşi ce credea că sînt, îi osîndi la moarte.

XXVIII După uciderea demnitarilor, chemă şi preoţii în faţa lui ; preoţii spunînd aceleaşi lucruri, Cambyses le răspunse că vrea să se încredinţeze dacă e adevărat sau ba, că o divinitate care coboară în rîndurile oamenilor [89] li se arătase cumva egiptenilor ; spunînd aceste cuvinte, dădu poruncă preoţilor să i-l aducă pe Apis. Preoţii porniră cu toţii să i-l aducă. Apis, adică Epaphos, este viţelul unei vaci care nu mai este în stare să poarte în pîntecele ei alt rod. Egiptenii povestesc că asupra vacii coboară din cer o rază şi că din această rază zămisleşte ea pe Apis [90]. Viţelul, Apis cum este el numit, are următoarele semne : este negru, pe frunte poartă o pată albă pătrată [91], pe spinare chipul unei pajuri [92], perii de la coadă sînt îndoiţi ca număr, iar sub limbă are un gîndac.

XXIX Cînd preoţii îl aduseră pe Apis, Cambyses, parcă scos din minţi, trase pumnalul şi, vrînd să-l lovească pe Apis în pîntece, nu-l atinse decît în coapsă. Izbucnind în rîs, zise către preoţi : „O capete seci, se află oare astfel de zei, cu sînge în vine şi carne, care pot fi loviţi de tăiuşul fierului [93] ? Tocmai un astfel de zeu cred că e potrivit pentru egipteni ! Dar să ştiţi că n-aveţi de ce să vă bucuraţi că v-aţi bătut joc de mine". După aceste cuvinte, dădu în seama celor puşi anume pentru asemenea treabă [94] să-i bată cu vergile pe preoţi şi să omoare pe orice egiptean prins că mai îndrăznea să ţină sărbătoarea.

Într-adevăr, serbarea se sparse pentru egipteni, iar preoţii îşi primiră pedeapsa. Cît despre Apis, rănit la coapsă, se stinse după ce zăcu o vreme în templu[95]. După ce muri în urma rănii, preoţii, cu toată oprelişte lui Cambyses, îl îngropară pe ascuns[96].

XXX Dacă ar fi să dăm crezare egiptenilor[97], Cambyses, care nici mai înainte nu era prea întreg la minte, înnebuni de-a binelea în urma sacrilegiului săvîrşit. Cea dintîi faptă crudă a fost uciderea fratelui său Smerdis, frate dintr-un tată şi-o mamă, pe care, pizmuindu-l, îl trimisese îndărăt din Egipt în Persia, fiindcă fusese singurul persan în stare să întindă ca la două degete arcul adus de ichthyophagi din partea regelui Etiopiei[98]; dintre ceilalţi perşi nimeni altul nu mai izbutise aşa ceva. Smerdis se reîntoarse în Persia, cînd, iată ce văzu în vis Cambyses: se făcea că un sol sosit din Persia îl vesteşte că Smerdis, şezînd pe tronul regesc, atinge cerul cu creştetul. În urma visului, Cambyses temîndu-şi soarta, ca nu cumva frate-său să-l ucidă ca să ajungă rege în locu-i, trimise în Persia pe Prexaspes, omul lui cel mai de încredere dintre perşi, ca să-l sfîrşească pe Smerdis. Acesta, sosit la Susa[99], îl omorî pe Smerdis, sau momindu-l la o vînătoare – cum spun unii – sau pe ţărmurile Mării Roşii[100] unde-l înecă – cum povestesc alţii.

XXXI Aşa spun egiptenii că s-a făptuit cea dintîi din mîrşăviile lui Cambyses. A doua a fost uciderea surorii sale, care-l însoţise în Egipt şi cu care trăia, deşi îi era soră bună[101]. Iată cum o luase de soţie: niciodată în obiceiurile perşilor nu fusese îndătinat ca bărbaţii să se însoţească cu surorile lor; totuşi, Cambyses se îndrăgosti de una din surorile lui[102] şi dorea cu orice preţ s-o ia de soţie; cum îşi dădea socoteală că voia ceva neobişnuit, chemă la sine pe judecătorii regeşti şi-i întrebă dacă nu cumva ştiu vreo lege care să îngăduie celui ce doreşte să se căsătorească cu propria-i soră. Judecătorii regeşti sînt nişte bărbaţi aleşi între toţi perşii: ei îşi îndeplinesc îndatoririle pînă la sfîrşitul vieţii, afară dacă se dovedeşte că umblă pe căi nedrepte. Ei judecă pricinile la perşi şi tălmăcesc străvechile legiuiri părinteşti; toate neînţelegerile se lămuresc în faţa lor.

La întrebarea pusă de Cambyses, judecătorii i-au dat un răspuns şi drept, dar şi plin de prevedere – zicînd că nu găsesc vreo lege care să îngăduie unirea fratelui cu sora, însă ştiu de o altă lege, după care regele perşilor poate să facă tot ce-ar dori. În felul acesta, nici n-au încălcat legea de frica lui Cambyses, iar pe de altă parte, ca să nu se piardă ei singuri cu mîna lor apărînd cu orice preţ această lege, au găsit o alta, potrivită celui ce voia să-şi ia surorile de nevastă. Atunci, Cambyses se căsători cu cea pe care o iubea, iar după cîtva timp luă de nevastă o altă soră. Pe aceasta mai mică, care îl şi însoţise în Egipt, a găsit cu cale s-o ucidă.

XXXII Despre moartea reginei, ca şi în jurul morţii lui Smerdis, umblă două zvonuri : elenii povestesc ca, în timp ce Cambyses ar fi pus să se lupte împreună un pui de leu şi un căţel, această soţie a lui privea şi ea lupta. Căţelul era gata să fie doborît, cind un alt căţel, frate cu cel dintîi, rupîndu-şi zgarda, îi sări în ajutor ; fiind doi, în felul acesta căţeii veniră de hac puiului de leu. În timp ce Cambyses privea cu mare plăcere cele ce se petreceau, tovarăşa lui izbucni în plîns. Cambyses – băgîndu-i de seamă lacrimile – o întrebă de ce plînge. Atunci femeia îi răspunse că a podidit-o plînsul văzînd cum un căţel a sărit să-şi răzbune fratele ; amintindu-şi de Smeridis, s-a gîndit în sinea ei că pe el nu se găsea nimeni să-l răzbune. Elenii spun că pentru această vorbă Cambyses ar fi pus să fie ucisă ; egiptenii însă povestesc că, pe cînd cei doi stăteau la masă, femeia, luînd o lăptucă în mînă, îi rupse foile una cîte una şi apoi îşi întrebă soţul : „E mai frumoasă lăptuca cu sau fără foi ?" – „Cu foi !" răspunse bărbatul ; la care regina ar fi zis : „Faptele tale seamănă aidoma cu ce am făcut eu cu lăptuca, întrucît ai despuiat casa lui Cyrus !" Cambyses, orbit de mînie, sări atunci la ea şi, cum femeia purta în pîntec un prunc, lepădă şi muri.

XXXIII Aceste fapte nebuneşti le-a săvîrşit Cambyses faţă de rudele sale apropiate, fie din pricina pîngăririi lui Apis, fie din alte pricini, aşa cum se abat, de obicei, multe nenorociri asupra oamenilor. Se mai spune, de altfel, că din naştere Cambyses era atins de o boală grea, căreia unii îi spun „boala sfîntă" [103]. E foarte cu putinţă ca, pătimind de această îngrozitoare boală trupească, să nu fi fost întreg nici la minte.

XXXIV Trec acum la cele pe care Cambyses, în nebunia lui, le-a săvîrşit cu privire la ceilalţi perşi. Se zice că într-o zi ar fi spus lui Prexaspes – pe care, de altfel, îl preţuia mult (el era cel care îi purta soliile, iar fiul său îi era paharnic, cinste de asemenea deosebită) – se zice că i-ar fi spus aşa : „Prexaspes, cam ce fel de om cred perşii că aş fi eu ? Ce gîndesc ei oare despre mine ?" Curteanul răspunse : „O stăpîne, în toate celelalte eşti peste măsură de lăudat, dar oamenii spun că prea mult îţi place băutura !" [104] Aşa grăi Prexaspes despre părerea perşilor ; regele, foc de supărat, îi întoarse vorba : „Cum, perşii spun oare că, supus vinului, bat cîmpii şi nu-s întreg la cap ? Atunci văd bine neadevărul celor spuse de ei altă dată !" E drept, odinioară, în timp ce stătea înconjurat de fruntaşii perşi şi de Cresus, Cambyses pusese acestora întrebarea ce fel de om li se părea că este el faţă de tatăl său, Cyrus ; perşii îi răspunseseră că era mai presus de tatăl lui, căci avea sub stăpînirea sa tot ce aparţinuse tatălui şi, afară de asta, dobîndise Egiptul şi Marea Roşie. Aşa vorbiseră atunci perşii. Cresus însă – care era de faţă şi căruia nu-i plăcuse felul perşilor de a judeca lucrurile – a spus regelui la rîndul său : „Cît despre mine, fiu al lui Cyrus, eu nu te văd a fi deopotrivă cu tatăl tău : n-ai încă un fiu asemenea celui pe care l-a lăsat el !" Cambyses se bucurase auzind cuvintele lui Cresus şi-i lăudase judecata.

XXXV Amintindu-şi de toate acestea şi chinuit de furii, Cambyses îi zise lui Prexaspes : „Ei bine, află acum tu singur dacă perşii spun adevărul sau, vorbind aşa, nu ştiu nici ei ce rostesc... Dacă izbutesc să ochesc în inimă pe fiul tău care stă în picioare în faţa uşii, înseamnă că perşii vorbesc prostii ; dacă dau greş, este limpede că ei au dreptate şi că eu nu-s în toate minţile". În timp ce rostea cuvintele de mai sus, regele îşi întinse arcul şi-l lovi pe copil... Băiatul căzu jos, iar Cambyses dădu poruncă să i se spintece pieptul şi să i se cerceteze rana : cum săgeata s-a găsit înfiptă drept în inimă, regele, rîzînd şi înveselit peste măsură, grăi către tatăl copilului : „Ei bine, Prexaspes, sper că te-ai încredinţat pe deplin că nu eu sînt nebunul, ci perşii nu ştiu ce spun. Acum, spune-mi, rogu-te, pe care alt om l-ai mai văzut trăgînd la ţintă cu arcul aşa de bine ?" Prexaspes, văzînd că regele nu era în toate minţile şi temîndu-se

pentru sine însuşi, răspunse : „Stăpîne, cred că nici zeul[105] n-ar fi ţintit aşa de frumos".

Astea-s isprăvile din acea vreme ale lui Cambyses. Altă dată, luînd fără nici o pricină întemeiată doisprezece perşi – de asemenea dintre fruntaşi – i-a îngropat de vii cu capul în jos.

XXXVI Cambyses săvîrşind asemenea fapte, Cresus, lydianul, se crezu îndreptăţit să-i atragă luarea aminte cu următoarele cuvinte : „O rege, nu te lăsa cu totul în voia tinereţii şi a mîniei[106], ci învaţă să te înfrînezi şi să te stăpîneşti... Minunat lucru este prudenţa şi înţeleaptă e prevederea. Tu dai pierzaniei nişte oameni care sînt din neamul tău, osîndindu-i fără temei, ucizi pînă şi copii... Dacă urmezi pe calea aceasta, ia seama ca nu cumva perşii să se ridice împotriva ta. Tatăl tău Cyrus, mi-a dat multe îndrumări pentru tine şi m-a însărcinat să-ţi deschid ochii şi să te întorc pe calea cea bună atunci cînd voi găsi de cuviinţă"[107]. Cresus, prin aceste sfaturi, îşi arăta numai bunăvoinţa faţă de Cambyses ; regele însă îi răspunse aşa : „Cum, ai îndrăzneala să-mi dai sfaturi tocmai tu, care ţi-ai cîrmuit aşa de măiestrit propria-ţi ţară şi care l-ai povăţuit aşa de bine pe tatăl meu, îndemnîndu-l să treacă dincolo de fluviul Araxes şi să pătrundă în ţinutul massageţilor, cînd ei erau gata să treacă în ţinuturile noastre ? Pe de o parte, cîrmuind prost treburile ţării tale, te-ai pierdut pe tine însuţi ; pe de alta, l-ai nimicit pe Cyrus care ţi-a dat ascultare. Dar n-ai să te mai bucuri, căci de multă vreme îţi căutam eu ţie pricină !" Zicînd acestea, puse mîna pe arc să tragă în el. Cresus însă, repezindu-se spre uşă, ieşi în fugă afară. Regele, nemaiavînd cum să-l atingă, porunci slugilor să-l prindă şi să-l ucidă. Slujitorii, cunoscînd firea lui Cambyses, îl ascunseră pe Cresus, făcîndu-şi următoarea socoteală : dacă se va căi cumva Cambyses şi ar ajunge să-l dorească iarăşi pe Cresus, ei, scoţîndu-l la iveală, vor primi o răsplată bună pentru că îi cruţaseră viaţa ; dacă nu-l va mustra cugetul şi nu-l va cuprinde dorul după el, vor avea şi atunci vreme să-l sfîrşească. Într-adevăr, nu mult timp după aceea, lui Cambyses i se făcu dor de Cresus şi slujitorii, prinzînd de veste, îl înştiinţară că lydianul trăia încă. Cambyses spuse că era peste măsură de fericit că Cresus se află în viaţă, dar că acelora care

îi cruțaseră viața n-o să le meargă bine, ci vor fi uciși. Și regele se ținu de cuvînt.

XXXVII Cambyses săvîrși, așadar, multe asemenea fapte de nebunie împotriva perșilor și a celor ce-i erau aliați. Pe cînd se găsea la Memfis, deschise pînă și morminte vechi și cercetă morții [108] ; între altele, a pătruns într-un templu al lui Hephaistos și a rîs cu hohote cînd a văzut statuia zeului – căci seamănă grozav de mult cu acei pataici [109] pe care fenicienii îi așază la prora triremelor lor. Pentru cine n-a avut prilejul să-i vadă, am să dau o lămurire : pataicii sînt asemenea piticilor. Cambyses a intrat pînă și în templul cabirilor [110], unde nu este iertat de lege să intre nimeni altul decît preotul ; statuile de acolo le-a mai și ars, după ce le-a luat în rîs și bătaie de joc. Aceste statui sînt aidoma cu cele ale lui Hephaistos ; despre cabiri se spune doar că ar fi copiii zeului.

XXXVIII Pentru mine nu mai există nici o îndoială că regele era curat nebun ; altminteri n-ar fi cutezat el să-și bată joc, cum și-a bătut, de cele sfinte și de datinile strămoșești. Dacă s-ar găsi cineva care să-i pună pe toți oamenii din lume să-și aleagă cele mai bune datini din cîte se află pe pămînt, fiecare – după o chibzuire îndelungată – le-ar alege tot pe-ale lui ; într-atît sînt încredințați toți că obiceiurile lor sînt cu adevărat cele mai bune. Nu este deci cu putință ca altcineva decît un nebun să ia în rîs astfel de lucruri. Că într-adevăr așa judecă cu privire la legiuirile lor toți oamenii, se poate dovedi, printre numeroase alte mărturii, și prin următoarea încercare : pe timpul domniei lui Darius, regele, chemîndu-i la sine pe elenii care se găseau în preajma lui, îi întrebă în schimbul cărei sume de bani s-ar arăta gata să-și mănînce părinții cînd aceștia vor muri ; ei răspunseră că nici în ruptul capului n-ar face așa ceva. Darius chemă apoi pe acei indieni cărora le zice callați [111], și care-și mănîncă părinții și îi întrebă – elenii fiind de față și lămuriți prin tălmaci de cele ce se vorbeau – cam pentru ce sumă de bani ar primi să-și ardă părinții săvîrșiți din viață. Indienii începură să se văicărească cu glas mare și-l rugară pe rege să rostească pe dată vorbe aducătoare de noroc. Iată prin urmare care este firea lucrurilor ; Pindar,

după cîte judec eu, a avut deplină dreptate cînd a zis că „legea strămoşească este stăpîna tuturor“ [112].

XXXIX În timp ce Cambyses se lupta în Egipt, lacedemonienii porniră şi ei cu război împotriva insulei Samos şi a lui Polycrates [113], fiul lui Aiakes, care pusese stăpînire pe Samos, după ce-l răsculase. Dintru început, Polycrates, împărţindu-şi stăpînirea în trei [114], domni împreună cu fraţii săi, Pantagnotos şi Syloson ; apoi însă, ucigîndu-l pe primul şi alungînd pe Syloson, care era mai tînăr, se făcu stăpîn peste toată insula şi, odată stăpîn, încheie prieteşug cu Amasis, regele Egiptului [115] ; acestuia îi trimise daruri şi primi în schimb altele de la el. După puţină vreme, puterea lui Polycrates crescu iute şi faima ei se răspîndi atît în Ionia cît şi în restul Elladei. Oriunde-i poftea inima să-şi îndrepte armele totul îi mergea de minune. În slujba sa stăteau cincizeci de pentecontere [116] şi o mie de arcaşi ; prădăciunile ce le făcea se abăteau asupra tuturor, fără alegere. „Unui prieten – obişnuia el să spună – îi faci mai mare plăcere cînd îi dai înapoi ceea ce i-ai luat, decît dacă nu-i iei de la început nimic“.

Stăpînirea lui Polycrates se întinse peste multe insule şi peste multe cetăţi de pe uscat [117] ; printre altele, învingîndu-i pe mare pe lesbienii care săriseră în ajutorul milesienilor [118] cu toată puterea lor, îi făcu robi. Aceştia au fost cei care sub povara lanţurilor au săpat întregul mare şanţ care înconjoară zidul din Samos.

XL Lui Amasis însă nu-i scăpa faptul că lui Polycrates îi mergea aşa de bine şi norocul acestuia îl puse pe gînduri. Cum tiranului îi surîdea norocul din ce în ce mai mult, Amasis îi scrise într-o scrisoare următoarele cuvinte pe care i le trimise în Samos : „Amasis grăieşte astfel către Polycrates : plăcut lucru este să afli că unui prieten şi aliat toate îi merg din plin, mie însă marile tale izbînzi nu-mi plac, căci ştiu prea bine cît de pizmaşă este divinitatea [119]. Eu, pentru mine însumi şi pentru cei cărora le port de grijă, doresc mai degrabă în unele împrejurări izbîndă, iar într-altele, înfrîngere – ca astfel să trec prin viaţă gustînd şi din binele şi din amarul ei, decît să mă bucur de noroc în toate. Într-adevăr, din cîte am auzit, nu ştiu pe nimeni

căruia să-i fi mers totul strălucit şi care pînă la urmă să nu fi sfîrşit prost, nimicit cu desăvîrşire. Tu, acum, ascultă-mă pe mine şi, pentru binele de care te bucuri, fă ce te sfătuiesc eu : caută să găseşti care anume lucru ar avea mai mult preţ în ochii tăi şi care, dacă s-ar pierde, ţi-ar îndurera mai cumplit inima ; acel lucru ia-l şi zvîrle-l în aşa fel, încît niciodată oamenii să nu mai dea de el. Iar dacă şi după această încercare norocul tău tot nu va fi întrerupt de necazuri, atunci cată de îndreaptă lucrurile tot aşa cum te-am învăţat".

XLI După ce Polycrates citi aceste cuvinte şi rămase încredinţat în mintea lui că Amasis îi dădea un sfat bun, se gîndi mult după care din sculele lui de preţ ar simţi mai multă părere de rău dacă s-ar întîmpla s-o piardă ; gîndindu-se bine, în cele din urmă găsi ; el purta un inel cu pecete făcut dintr-o piatră de smaragd prinsă în aur. Inelul ieşise din mîna meşterului Theodoros din Samos, fiul lui Telecles [120]. Hotărînd să se despartă de acest inel, iată ce făcu : se urcă pe o penteconteră încărcată cu oameni şi apoi porunci ca vasul să se îndrepte spre larg. Cînd se îndepărtă simţitor de coasta insulei, scoţîndu-şi inelul de pe deget, în văzul tuturor celor din jur, îl azvîrli în mare. După aceea se îndepărtă şi, ajuns acasă, cunoscu ce este mîhnirea.

XLII A cincea sau a şasea zi după cele petrecute, iată ce se întîmplă : un pescar, prinzînd un peşte mare şi frumos, socoti de cuviinţă să-l înfăţişeze în dar lui Polycrates ; aducîndu-şi ploconul pînă la porţile palatului, spuse că doreşte să meargă să-l vază pe Polycrates. După ce tiranul îi încuviinţă cererea, pescarul, dîndu-i peştele, rosti următoarele : „O rege, cînd am prins un astfel de peşte, n-am socotit că se cade să-l duc la tîrg, măcar că trăiesc numai de pe urma braţelor mele. Am crezut că e potrivit numai pentru tine şi rangul tău ; iată de ce ţi l-am adus ţie, ca să-l primeşti în dar". Polycrates, bucurîndu-se la auzul acestor cuvinte, îi răspunse aşa : „Ai făcut foarte bine ce ai făcut, şi-ţi sînt îndoit recunoscător – şi pentru cuvinte, şi pentru dar ; te poftesc să vii la mine la cină". Pescarul, foarte măgulit de cinstea ce i-o arăta tiranul [121], se duse acasă ; între-timp, slugile, cînd au despicat peştele, găsiră în măruntaie

inelul lui Polycrates; înminîndu-i inelul, îi spuseră cum l-au găsit. Acesta, rămînînd încredințat că se întîmplase o minune cerească, scrise pe un sul de papirus toate cîte le făcuse el și cele ce i se întîmplaseră și, după ce termină de scris, trimise sulul în Egipt.

XLIII Amasis, cînd a citit scrisoarea ce-i sosise din partea lui Polycrates, a priceput că era cu neputință unui muritor să abată pe un semen al său de la soarta ce-l așteaptă [122] și că Polycrates, norocos în toate, care găsea pînă și ce zvîrlise, n-avea s-o sfîrșească bine. De îndată îi trimise la Samos un sol cu vestea că înțelege să desfacă prieteșugul ce-i lega. Amasis se purta astfel fiindcă nu voia să-l doară în suflet, așa cum s-ar fi cuvenit pentru un prieten ce-i era și aliat, atunci cînd nenorociri mari și grele s-ar abate asupra lui Polycrates.

XLIV Împotriva acestui Polycrates, norocos întru toate, își îndreptară armele lacedemonienii, la chemarea acelor samieni care, ceva mai tîrziu, au întemeiat cetatea Cydonia din Creta [123].

Polycrates, cu cîtva timp mai înainte, trimisese o solie la Cambyses, fiul lui Cyrus, care strîngea oaste ca să cotropească Egiptul, cu rugămintea să trimită și la el în Samos să ceară oști [124]. Cambyses, luînd cunoștință de dorința lui Polycrates, plin de bucurie, grăbi spre Samos o solie care să-l roage pe Polycrates să-i trimită în întîmpinare corăbii cu oaste atunci cînd se va îndrepta spre Egipt. Polycrates, alegînd dintre cetățeni pe cei pe care-i bănuia cu osebire că ar fi în stare să se răscoale, îi trimise pe patruzeci de trireme [125], împărtășindu-i lui Cambyses voința sa de a nu-i mai vedea niciodată înapoi.

XLV Unii zic că samienii trimiși de Polycrates n-ar fi ajuns în Egipt, ci că, pe cînd se aflau în apele insulei Carpathos, s-au sfătuit între ei și au găsit că cel mai nimerit e să nu meargă mai departe. După alții, ei ar fi ajuns în Egipt, de unde însă au izbutit să fugă, deși erau păziți. Apropiindu-se ei iarăși de Samos, Polycrates le ieși înainte însoțit de corăbii și-i înfruntă într-o bătălie pe mare. Cum pribegii care se întorceau se spune că au fost învingători, ei coborîră pe insulă, dar acolo fură înfrînți într-o luptă pe uscat, în urma căreia au

plecat pe mare spre Sparta. Sînt şi unii care povestesc că, dimpotrivă, cei reîntorşi din Egipt l-ar fi învins pe Polycrates, dar spusele acestora le cred lipsite de temei. Este neîndoielnic că ei n-ar fi avut nevoie să se roage de spartani să le sară în ajutor, dacă ar fi fost singuri în stare să-l răpună pe Polycrates. Afară de asta, cum s-ar putea crede că Polycrates, care avea în slujba sa numeroasă oştime de mercenari tocmiţi, şi arcaşi dintre localnici, să fi fost învins de acei samieni care se reîntorceau, atît de puţini la număr [127] ? Cît despre acei dintre cetăţeni care se aflau sub stăpînirea lui Polycrates, tiranul le ţinea copiii şi nevestele la un loc, ca ostateci, închişi în adăposturile corăbiilor [128], gata să-i ardă cu adăposturi cu tot dacă aceştia, trădîndu-l, ar fi trecut de partea celor care se întorceau.

XLVI Cînd samienii alungaţi de Polycrates sosiră la Sparta, înfăţişîndu-se arhonţilor [129], vorbiră îndelung, ca unii care-şi sprijină ruga cu toată hotărîrea. După prima înfăţişare, spartanii le atraseră samienilor luarea aminte că au uitat tot ce aceştia au spus la început şi că n-au înţeles nimic din cele ce-au urmat [130]. După aceea, la a doua înfăţişare, samienii n-au mai grăit nimic alt, decît doar, aducînd cu ei un sac, ziseră : „Sacul nu mai are făină". Arhonţii răspunseră că şi cuvîntul *sac* era de prisos. Cu toate acestea, găsiră cu cale să le dea ajutorul cerut [131].

XLVII Ca urmare, spartanii se pregătiseră şi porniră înarmaţi împotriva insulei Samos, după cîte spun samienii, plătind o datorie de recunoştinţă, căci odinioară şi samienii îi ajutaseră cu corăbii împotriva messenienilor [132]. Dacă dăm crezare spartanilor, aceştia spun că n-au pornit războiul numai ca să răzbune pe cei care le ceruseră ajutorul, ci mai ales din dorinţa de a pedepsi furtul craterului pe care ei i-l trimiseseră lui Cresus [133], şi al pieptarului trimis lor în dar de Amasis, regele Egiptului [134]. Acest pieptar, pe care samienii îl răpiseră un an înainte de isprava asemănătoare cu craterul, era din pînză de in, înflorit în ţesătură cu nenumărate chipuri, împodobit cu aur şi bumbac. Fiecare fir în parte din acest pieptar stîrneşte uimire, căci, deşi subţire, în împletitura lui intră alte trei sute

șaizeci de fire de tort, care toate pot fi văzute cu ochiul liber [135]. Pieptarul este aidoma celui închinat de Amasis zeiței Athena de la Lindos [136].

XLVIII Corintienii ajutară și ei cu multă rîvnă să se pornească războiul împotriva Samosului, căci și față de ei samienii făptuiseră o nelegiuire, anume cu o generație [137] înaintea acestui război, cam pe aceeași vreme cînd se întîmplase și furtul craterului, Periandros, fiul lui Kypselos, trimisese lui Alyattes, la Sardes [138], trei sute de băieți ai fruntașilor din Corcyra ca să fie scopiți. Corintienii primiră însărcinarea să ducă băieții în Lydia. Făcînd un popas la Samos, samienii au aflat dedesubturile călătoriei spre Sardes și, mai întîi, i-au învățat pe băieți să atingă cu mîna sanctuarul zeiței Artemis [139], iar după aceea n-au mai îngăduit ca cei puși sub ocrotirea zeiței să mai fie smulși din sanctuar ; corintienii, încetînd atunci să le mai dea de mîncare băieților, samienii au înființat o sărbătoare, pe care o țin pînă azi încă, cu aceleași rituri. Atîta vreme cît băieții au rămas sub ocrotirea lor, ei alcătuiră coruri de fete și flăcăi, și, cînd fură gata, decretară prin lege că, de îndată ce se lasă noaptea, corurile aveau îndatorirea să ducă cu sine plăcinte cu susan și miere [140] – așa ca băieții corcyrienilor, smulgîndu-le plăcintele din mînă, să aibă ce mînca. Lucrurile s-au repetat pînă cînd corintienii, paznicii tinerilor corcyrieni, și-au luat tălpășița, lăsîndu-i pe aceștia la voia întîmplării. Pe băieți i-au adus înapoi la Corcyra marinari samieni [141].

XLIX Dacă, la moartea lui Periandros [142] ar fi domnit cumva buna înțelegere între corintieni și corcyrieni, corintienii n-ar fi luat parte la războiul împotriva Samosului tocmai din această pricină. Așa cum stăteau însă lucrurile, și atunci, ca mereu de altfel de cînd colonizaseră Corcyra [143], se aflau în mare dușmănie cu cei din insulă. Iată de ce corintienii le purtau pică samienilor. Se spune că numai din răzbunare i-ar fi trimis Periandros la Sardes pe băieții aleși din casele fruntașe din Corcyra ca să fie scopiți ; dușmănia a fost dezlănțuită de corcyrieni, care săvîrșiseră față de el o faptă cumplită.

L După ce Periandros o ucisese pe Melissa [144], soţia sa, o altă întîmplare nefericită, pe care am s-o povestesc îndată, veni să se adauge celei dintîi.

Tiranul avusese cu Melissa doi băieţi [145]; unul se făcuse de şaptesprezece, iar celălalt de optsprezece ani. Chemînd la sine pe aceşti copii, bunicul lor din partea mamei, Procles, care era tiran în Epidauros, le-a arătat o mare dragoste, cum era şi firesc să arate faţă de feciorii fiicei sale. Cînd veni ceasul despărţirii, bunicul le spuse, pornindu-i la drum: „Băieţi, ştiţi voi oare cine este ucigaşul mamei voastre?" Băiatul mai mare n-a luat de loc în seamă aceste cuvinte, cel mai mic însă, care se numea Lycophron, se mîhni aşa de mult auzindu-le, încît, după ce sosi la Corint, nu mai grăi nici un cuvînt către tatăl său, pe care-l ştia de ucigaşul maică-sii, nici nu-i mai răspundea cînd acesta îi vorbea, ci rămase cu desăvîrşire mut la întrebările tiranului. Pînă la urmă, ieşindu-şi cu totul din fire, Periandros l-a izgonit de acasă.

LI După ce-şi alungă fiul, Periandros începu a trage de limbă pe cel mai mare, cam ce le spusese bunicul lor. Băiatul îi povestea într-una cît de bine şi prietenos îi primise bunicul; totuşi, de acele cuvinte pe care Procles le rostise la plecarea lor, nu-şi mai amintea nimic, deoarece le uitase.

Periandros însă îşi zise că era peste poate ca bunicul să nu le fi băgat ceva în cap şi-l hărţuia într-una pe băiat cu întrebările; în cele din urmă, acesta îşi aduse aminte de cuvintele lui Procles şi i le împărtăşi. Tiranul trecu la răboj cele ce aflase şi – cum voia să se arate neînduplecat – trimise un crainic, acolo unde se afla fiul cel alungat, cu poruncă ca gazdele să nu-l mai primească în casa lor. Băiatul, cînd era alungat dintr-o casă, se ducea la alta, dar era gonit şi de acolo, fiindcă Periandros ameninţa pe cei care-l primeau şi le punea în vedere să-l dea afară. Izgonit de pretutindeni, el trecea din casa unui prieten în casa altuia, şi aceştia, cu toată teama, îl primeau, încă privindu-l ca pe fiul lui Periandros.

LII În cele din urmă, Periandros dădu de ştire că acela care l-ar primi pe Lycophron în casa lui sau ar sta de vorbă cu el va trebui să plătească în bani o pedeapsă sacră închi-

nată lui Apollo, hotărînd şi la cît se ridica plata. Din acea clipă, adică de la strigarea poruncii, nimeni nu mai voi să stea de vorbă cu Lycophron, nici să-l mai primească în casă : de altfel, băiatul crezu că nu e nimerit să încalce oprelıştea ; răbdînd din răsputeri, se învîrtea de colo pînă colo, cutreierînd pe sub portice. În cea de-a patra zi, lui Periandros, zărindu-l murdar şi lihnit de foame, i se făcu milă de el. Mai potolindu-şi supărarea, se apropie de băiat şi-i vorbi aşa : „Fiule, ce crezi tu că este mai de dorit : s-o duci mereu ca acuma, sau să moşteneşti puterea şi avuţiile pe care le am eu astăzi, dacă te arăţi ascultător faţă de tatăl tău ? Tu, care eşti fiul meu, menit să domneşti peste Corintul cel fericit [146], ţi-ai ales o viaţă de pribegie pentru că te împotriveşti şi te arăţi cu mînie tocmai faţă de cine se cuvine cel mai puţin s-o faci ! Dacă o nenorocire s-a întîmplat în casa noastră, în urma căreia supărarea ţi-a încolţit în suflet împotriva mea – nenorocirea mie mi s-a întîmplat şi asupra mea a căzut, cu atît mai mult cu cît eu sînt făptaşul. Acum – după ce ai simţit pe pielea ta dacă e mai bine să stîrneşti pizmă decît milă, ai învăţat ce înseamnă să faci pe supăratul faţă de părinţi şi cei mai mari ca tine – întoarce-te acasă". Periandros căuta prin astfel de cuvinte să-l înduplece pe copilandru, dar Lyoophron nu răspunse nimic altceva tatălui său decît doar că era acum dator să plătească zeului despăgubirea sacră pentru că intrase în vorbă cu el. Periandros, înţelegînd că ura băiatului este neîmpăcată şi de neinvins, îl alungă din ochii lui, trimiţîndu-l pe o corabie la Corcyra, care pe vremea aceea se afla sub stăpînirea lui [147]. După ce-şi îndepărtă băiatul, Periandros făcu război socrului său Procles, pe care-l socotea drept adevăratul vinovat al amărăciunilor prin care trecea. Cucerind Epidaurul, prinse pe Procles şi-l luă prizonier.

LIII Timpul se scurse. Periandros începu să îmbătrînească şi să-şi dea seama că nu mai este în stare să aibă sub ochii lui şi să urmărească îndeaproape toate treburile ţării. Atunci, trimise la Corcyra să-l cheme îndărăt pe Lycophron, cu gîndul de a-l face părtaş la domnie, căci în fiul lui mai mare [148] nu avea nici o nădejde, ştiindu-l cam slab de minte.

Lyoophron nu-l învrednici pe sol cu vreun răspuns. Perian-

dros însă, ţinînd să-l recîştige, trimise iarăşi după el, de astă dată pe sora băiatului, adică chiar pe fiica sa, cu gîndul că îi va da fetei mai multă ascultare. Sosind la Corcyra, fata îi vorbea aşa : „Copil drag, vrei mai degrabă ca puterea să încapă pe mîini străine şi casa părintească să se destrame, decît, plecînd de aici, să fii tu stăpîn ? Hai, întoarce-te acasă şi încetează de a te pedepsi singur. Îndărătnicia ta e rău sfetnic ; nu căta să îndrepţi răul cu rău [149]. Înaintea dreptăţii cîştigate prin judecată, mulţi pun buna învoială ; pe de altă parte, mulţi înaintea noastră, urmărind bunuri din partea mamei, le-au pierdut pe ale tatălui. Puterea unui tiran este un lucru şubred ; mulţi tînjesc după ea, şi pe urmă nu uita că bătrînul a trecut de floarea vîrstei. Nu lăsa altora cele ce sînt ale tale". Ea, învăţată de taică-său, îi spunea lui Lycophron cuvintele cele mai nimerite ca să-l înduplece, dar băiatul, în răspunsul ce-l dădu, zise că nu se va întoarce niciodată la Corint atîta vreme cît îl va şti pe taică-său în viaţă. Cînd fata aduse această veste, Periandros trimise pentru a treia oară un crainic, hotărît fiind să meargă el la Corcyra, şi-l pofti pe fiul lui să vină la Corint, ca să primească din mîinile lui domnia. Băiatul, arătîndu-se gata de a primi schimbul, Periandros se pregăti să se îmbarce pentru Corcyra, iar băiatul pentru Corint. Corcyrienii însă, aflînd despre înţelegerea dintre cei doi, ca nu cumva Periandros să vină în ţara lor, l-au ucis pe tînăr [150]. În urma acestui omor a vrut Periandros să se răzbune pe corcyrieni.

LIV Spartanii sosiră cu multe corăbii şi împresurară Samosul [151]. În cursul unui atac împotriva zidului înconjurător, năvălind asupra turnului care se ridică spre mare [152], în faţa intrării într-o margine a oraşului [153] le ieşi înainte însuşi Polycrates, ajutat de o oaste numeroasă, iar spartanii fură respinşi. Între timp, din partea turnului de sus [154], care se înalţă pe muchea unui deal, ieşiră la luptă mercenarii şi o mulţime de cetăţeni chiar din cetatea Samosului. Încăierîndu-se cu spartanii, după puţină vreme o luară îndărăt la goană ; spartanii îi sfîrtecară în bucăţi.

LV Dacă în ziua aceea toţi spartanii cîţi au fost atunci de faţă ar fi urmat pilda lui Archias şi Lycopes, Samosul ar fi

căzut. Archias și Lycopes au fost singurii care, urmărind îndeaproape pe samieni, i-au fugărit pînă dincolo de ziduri ; tăindu-li-se însă întoarcerea, aceștia au pierit în cetatea samienilor. Eu însumi am întîlnit la Pitane [155] pe un alt Archias, nepot al celui dintîi (căci ținea de același dem), fiu al lui Samios, fiul lui Archias, care prețuia pe samieni mai mult decît pe toți ceilalți străini, și care povestea că tatălui său i s-a dat numele de *Samios*, deoarece bunicul lui, Archias, murise ca un viteaz la Samos. El mai povestea că-i prețuia pe samieni din pricină că samienii l-au îngropat pe bunicul său cu mare cinste [156] pe cheltuiala statului [157].

LVI Spartanii, împlinindu-se patruzeci de zile de cînd împresurau Samosul, cum nu înaintau de fel, se întoarseră îndărăt în Pelopones. S-a zvonit, dar fără nici un temei [158], că Polycrates ar fi bătut o mulțime de bani de plumb poleiți cu aur, că, amăgindu-i pe spartani, le-ar fi dat acești bani și că numai astfel aceștia s-au hotărît să plece, primind banii. Așa s-a desfășurat primul război pe care spartanii dorieni [159] l-au făcut în Asia.

LVII Acei dintre samieni care luptaseră împotriva lui Polycrates, băgînd de seamă că spartanii sînt pe cale să-i părăsească, au plecat și ei pe mare spre insula Siphnos [160]. Ei n-aveau nici un ban, iar pe acea vreme treburile în Siphnos erau deosebit de înfloritoare ; localnicii erau cei mai avuți dintre insulari, deoarece pe insula lor se aflau mine de aur și argint într-atîta de bogate, încît numai din a zecea parte a bogățiilor ce le scoteau au închinat la Delfi un tezaur care nu-și găsește perechea printre cele mai bogate de acolo [161] ; în fiecare an, ei își împărțeau frățește cîștigul scos din mine. Pe vremea cînd au făcut tezaurul, au întrebat oracolul dacă se vor bucura timp îndelungat de bunurile ce le aveau acum la îndemînă. Pythia le dădu următorul răspuns :

Cînd pritaneul în Siphnos alb aveți să-l vedeți,
Și cînd agora cu marmură albă s-o împodobi,

Fi-va atunci nevoie de-un om cu mintea întreagă,
Care să strige : feriţi-vă de capcana de lemne
Şi de un roşu crainic...

La vremea aceea se nimerise ca piaţa publică şi pritaneul siphnienilor să fie gata împodobite cu marmură de Paros [162].

LVIII Cei din Siphnos însă n-au fost în stare să înţeleagă oracolul nici atunci cînd a fost dat, nici cînd au sosit samienii. Samienii, de cum s-au apropiat de ţărmurile insulei, au pornit înaintea lor o singură corabie, care ducea o deputăţie în oraş. În vechime, toate vasele erau vopsite cu roşu [163], şi tocmai acesta era lucrul de care Pythia îi prevenise pe cei din Siphnos : să se ferească de oastea de lemn şi de crainicul roşu. Solii, cînd sosiră, îi rugară pe localnici să le împrumute zece talanţi ; siphnienii însă nu se învoiră să dea împrumutul şi atunci samienii începură să le prade ogoarele. La această veste, cei din Siphnos puseră de îndată mîna pe arme şi, încăierîndu-se cu duşmanii, fură înfrînţi în luptă. Samienii tăiară multora dintre ei calea spre oraş. În aceste împrejurări, învingătorii cerură de la siphnieni o sută de talanţi.

LIX În schimbul acestor bani, samienii cumpărară de la hermioni insula Hydrea, în apropierea Peloponesului, pe care o dădură troizenilor [164] pe seamă, iar ei înşişi întemeiară Cydonia în Creta [165], deşi nu-şi îndreptaseră cu aceste gînduri pînzele spre Creta, ci numai din dorinţa de a-i alunga din insulă pe zacynthieni. Totuşi, samienii rămaseră pe meleagurile acelea vreme de cinci ani, propăşind într-atît, încît incintele sacre care se mai văd şi azi în Cydonia şi templul zeiţei Artemis-Dictys [166], ei le-au zidit. Într-al şaselea an însă, egineţii îi învinseră într-o luptă pe mare [167] şi îi făcură robi cu ajutorul cretanilor ; egineţii retezară prorele navelor samiene, care înfăţişau un cap de porc mistreţ [168], şi le închinară în dar Athenei, în templul ce-l are la Egina [169]. Egineţii făcură toate acestea fiindcă aveau o veche răfuială cu samienii : pe vremea domniei la Samos a lui Amphicrates [170], samienii au fost cei dintîi care au cotropit Egina, pricinuind locuitorilor multe pagube, deşi la rîndul lor au îndurat destule. Aceasta a fost pricina duşmăniei.

LX Dacă m-am întins mai mult decît ar fi trebuit asupra samienilor, am făcut-o pentru că ei au săvîrşit trei din cele mai mari lucrări făcute cîndva de eleni [171]. Într-un munte înalt [172] de 150 de orgyii, au săpat, începînd de la poalele muntelui, un tunel cu două guri. Tunelul are în lungime şapte stadii, este înalt şi lat de opt picioare. De-a lungul întregului tunel e săpat un alt şanţ, adînc de douăzeci de coţi şi lat de trei picioare ; pe calea aceasta, prin nişte ţevi, se aduce pînă la oraş apă curgătoare de la o fîntînă bogată în izvoare [173]. Tunelul a fost făcut de arhitectul Eupalinos din Megara, fiul lui Naustrophos. Aceasta este însă numai una din cele trei lucrări ; cea de-a doua este un dig înaintînd în mare în jurul portului [174], cu o adîncime de douăzeci de orgyii şi o lungime de mai bine de două stadii ; cea de-a treia este un templu, cel mai mare din toate cîte le-am văzut vreodată [175] ; cel dintîi arhitect al acestei clădiri a fost un localnic, Rhoicos, fiul lui Phileus [176]. Din pricina acestor lucrări m-am întins ceva mai mult asupra samienilor.

LXI Pe cînd Cambyses, fiul lui Cyrus, îşi pierdea vremea prin Egipt şi înnebunea tot mai rău, doi magi, fraţi între ei, se răzvrătiră împotriva lui [177]. Pe unul din ei, Cambyses îl lăsase ca intendent al palatelor regeşti. Tocmai acesta a fost cel care s-a răzvrătit, după ce a aflat de moartea lui Smerdis, de felul cum era tăinuit omorul şi cît de puţini perşi ştiau de el, în vreme ce mulţimea îl credea pe Smerdis încă în viaţă. În aceste împrejurări, punînd la cale ce voi povesti îndată, a uneltit împotriva puterii regeşti. Magul avea un frate, care, cum am spus mai sus, se răsculase o dată cu el, foarte asemănător la chip cu Smerdis [178], fiul lui Cyrus, pe care-l ucisese Cambyses, tocmai fiindcă-i era frate ; acesta, nu numai că semăna leit la înfăţişare cu Smerdis, dar purta şi acelaşi nume, adică tot Smerdis. Magul Patizeithes [179] îl încunoştinţă dar pe fratele său de toate cîte avea să urzească în folosul lui şi-l ridică pe tron. După această ispravă, trimise crainici în toate părţile, precum şi în Egipt, ca să dea oştilor de ştire că de aici înainte aveau să-i dea ascultare lui Smerdis, fiul lui Cyrus, şi nu lui Cambyses.

LXII Toţi ceilalţi crainici vestiră schimbarea, iar cel rînduit să meargă în Egipt, întîlnind pe Cambyses şi oastea lui în

Agbatana [180] Syriei, dădu glas poruncilor magului așezîndu-se în mijlocul taberei. Cambyses auzi cuvintele crainicului și, încredințat că spunea adevărul și că el fusese trădat de Prexaspes (anume că, trimis de el pentru a-l ucide pe Smerdis, Prexaspes nu înfăptuise omorul), uitîndu-se în ochii acestuia, grăi : „Prexaspes, așa mi-ai îndeplinit porunca ?" Iar sfetnicul îi răspunse: „Doamne, nu poate fi adevărat că Smerdis, fratele tău, s-ar fi răzvrătit împotrivă-ți și nici nu-i cu putință să mai ai pe viitor vreo pricină de ceartă cu acest om, nici mare, nici mică ; eu însumi, după ce am săvîrșit cele ce mi-ai poruncit, l-am îngropat chiar cu mîinile astea. Dacă însă cumva morții învie, apoi așteaptă-te să se scoale din mormînt și medul Astyages ; dacă lucrurile merg ca mai înainte, din partea fratelui tău nu te va mai supăra nimeni și nimic. Acum, părerea mea este să-l urmărim pe crainic și, după ce-l vom ajunge, să-l cercetăm din partea cui ne poruncește în fața tuturor să dăm ascultare regelui Smerdis".

LXIII La auzul acestor cuvinte ale lui Prexaspes, care-i plăcură regelui, crainicul fu urmărit pe dată și adus înapoi. Cînd sosi, Prexaspes îl întrebă precum urmează : „Omule, spui că vii ca trimis din partea lui Smerdis, fiul lui Cyrus ; după ce ai să ne dezvălui adevărul, umblă sănătos. Acuma, care din două : însuși Smerdis ți s-a înfățișat în fața ochilor și ți-a dat poruncile acestea sau vreunul din cei ce-l slujesc ?" Solul răspunse : „Eu pe Smerdis, fiul lui Cyrus, nu l-am mai văzut nicicodată de cînd regele Cambyses a purces spre Egipt ; mie poruncile mi le-a dat magul pe care Cambyses l-a lăsat să-i vegheze palatul ; acesta mi-a spus însă că Smerdis fiul lui Cyrus este cel care mi-a poruncit să grăiesc față de voi cele ce știți". Solul nu spunea altceva decît curatul adevăr. Atunci Cambyses zise : „Prexaspes, tu, ca un om de treabă ce ești, ai înfăptuit poruncile date și, desigur, ești în afară de orice învinuire. Dar cine oare dintre perși s-a răzvrătit împotriva mea, însușindu-și numele lui Smerdis ?" Prexaspes îi răspunse : „Eu, o rege, cred că am prins firul lucrurilor. Cei care s-au ridicat împotrivă-ți sînt magii, adică Patizeithes, pe care l-ai lăsat să aibă grijă de casa ta, și fratele lui, Smerdis".

LXIV De cum auzi Cambyses numele de Smerdis, fu izbit de adevărul celor grăite de Prexaspes şi al visului ce-l avusese — cînd în somn i se păruse că-i venise veste că Smerdis şade pe tron şi atinge cerul cu creştetul capului. Dîndu-şi seama că zadarnic îl făcuse pe fratele său să piară, începu să-l plîngă amar; după ce-şi plînse şi ochii din cap şi gemu din greu asupra întregii nenorociri care se întîmplase, sări pe cal cu gîndul să se năpustească cu oastea ce o avea asupra magului din Susa. În clipa cînd se avînta în şa, vîrful tecii în care era băgat pumnalul[181] ce purta se desprinse şi căzu. Tăiuşul, rămas gol, îi străpunse coapsa. Rănit tocmai în acelaşi loc unde el însuşi îl lovise cîtva timp mai înainte pe Apis, zeul egiptenilor, şi înţelegînd că era lovit de moarte, Cambyses întrebă care era numele localităţii în care se afla. Cei din jurul lui îi răspunseră : Agbatana. Să ne aducem aminte că lui Cambyses încă mai înainte vreme oracolul din oraşul Buto îi prezisese că-şi va sfîrşi zilele în Agbatana. Regele înţelesese atunci că se va săvîrşi din viaţă de bătrîneţe la Agbatana în Media, în mijlocul tuturor avuţiilor lui ; oracolul însă pomenise de Agbatana Syriei. De îndată ce află numele oraşului, copleşit de mîhnirea pricinuită de mag şi de durerea rănii, se cuminţi ca prin farmec. Înţelegînd ce voia să spună oracolul, strigă : „Aici e scris să moară Cambyses, fiul lui Cyrus !"

LXV Atît grăi el atunci. Ceva mai tîrziu, cam după douăzeci de zile, porunci să fie chemaţi cei mai de vază din perşi, cîţi se aflau acolo, şi le spuse următoarele : „Perşi, mă văd silit de împrejurări să vă dezvălui cel mai tăinuit lucru din toate cîte mă privesc. Pe cînd eram încă în Egipt, am avut în vis o vedenie, n-aş mai fi avut-o ! Se făcea că un sol venit de acasă m-a vestit că Smerdis, aşezat pe tronul regesc, atingea cerul cu capul. Temîndu-mă ca nu cumva să fiu despuiat de putere de frate-meu, am trecut la fapte cu prea multă grabă şi prea puţină înţelepciune. Din nefericire, nu-i dat omului să ocolească ceea ce e hărăzit să se întîmple. Necugetatul de mine l-am şi trimis pe Prexaspes la Susa să-l ucidă pe Smerdis. După ce această cumplită nenorocire s-a săvîrşit, trăiam liniştit, fără

teamă că, după înlăturarea lui Smerdis, s-ar mai putea ivi altcineva care să se scoale împotriva mea. M-am înşelat cumplit asupra celor ce aveau să vină. Am ajuns ucigaş de frate, fără să fi fost nevoie, şi cu toate acestea tot n-am scăpat să fiu lipsit de domnie... căci era vorba despre magul Smerdis, pe care cerul mi l-a arătat în vedenia din vis că avea să se răzvrătească împotrivă-mi. Totuşi, fapta am săvîrşit-o, iar voi să cugetaţi bine că Smerdis, fiul lui Cyrus, nu mai e printre voi. Deocamdată magii au uzurpat domnia, magul pe care l-am lăsat să vegheze peste bunurile palatului şi cu fratele lui, Smerdis. Acel care ar fi trebuit cu osebire să mă răzbune acum, cînd am avut de răbdat sfruntarea neruşinată a magilor – acela a pierit de o soartă crudă chiar de mîna celor mai de aproape. Pentru că el nu mai este, nu-mi rămîne altceva de făcut, o perşi, decît datoria din urmă : să vă încredinţez vouă ultimele mele dorinţe acum cînd viaţa mi se stinge. Las cu limbă de moarte, în grija voastră a tuturor, şi mai ales a acelor Ahemenizi care sînt de faţă, în numele zeilor ocrotitori ai acestui regat [182], să nu îngăduiţi cumva ca stăpînirea să se întoarcă iarăşi la mezi. Dacă prin viclenie au dobîndit-o, apoi tot prin viclenie să le-o smulgeţi din mîini ; iar dacă prin putere o păstrează, atunci trebuie să le fie smulsă cu o putere şi mai vîrtoasă. Dacă veţi îndeplini cele ce vă cer, pămîntul să vă dea roadă bogată, femeile şi turmele să zămislească mereu şi pururea să vă bucuraţi de libertate ! De veţi scăpa însă stăpînirea şi nici nu vă veţi strădui s-o păstraţi – vă blestem ca cele ce v-am urat să iasă tocmai pe dos ! Şi afară de acest blestem, facă-se ca sfîrşitul fiecărui pers să fie aşa cum a fost al meu !" Rostind aceste cuvinte, Cambyses îşi plîngea nefericita lui soartă.

LXVI Perşii, cînd îşi văzură regele plîngînd, îşi sfîşiară cu toţii hainele şi se puseră pe bocet şi tînguire. După aceasta, osul rănitului începu să se macine, coapsa să putrezească repede, şi astfel se sfîrşi cu Cambyses, fiul lui Cyrus [183], care domnise cu totul şapte ani şi cinci luni, fără să lase nici un fel de urmaş, nici parte bărbătească, nici femeiască. O mare îndoială puse stăpînire pe sufletele celor care fuseseră de faţă : nu puteau crede în ruptul capului că magii au pus mîna pe putere [184]. Bănuiala lor era că de ciudă plăsmuise Cambyses tot ce le spusese

despre moartea lui Smerdis, numai ca să stîrnească dușmănia întregului popor împotriva fratelui său. Ei rămaseră, prin urmare, încredințați că regele care se suise pe tron nu era altul decît Smerdis, fiul lui Cyrus, căci și Prexaspes tăgăduia cu îndîrjire că l-ar fi ucis pe Smerdis ; după moartea lui Cambyses, lui Prexaspes nu-i venea de loc la îndemînă să mărturisească că-l ucisese pe fiul lui Cyrus cu propria-i mînă.

LXVII Pe de altă parte, magul, după sfîrșitul lui Cambyses, domni nestingherit șapte luni – dîndu-se drept cel cu care se potrivea și la nume, adică Smerdis, fiul lui Cyrus –, luni care mai lipseau lui Cambyses să împlinească tocmai opt ani de domnie. În acest răstimp, magul dărui pe toți supușii săi cu mari binefaceri, așa că, la moartea lui, o mare jale cuprinse pe toți cîți se aflau în Asia, afară doar de perși. Prima lui grijă fu să trimită la fiecare neam, din cele pe care le stăpînea, crainici cu vestea că erau scutite de oaste și de plata birurilor pe trei ani. Această scutire o vesti de îndată ce luă puterea în mînă.

LXVIII În luna a opta fu însă dovedit astfel : Otanes, fiu al lui Pharnaspes [185], era, prin neamul și averea sa, deopotrivă cu cei mai sus-puși dintre perși. În sufletul acestui Otanes încolți cel dintîi bănuiala că magul nu era Smerdis, fiul lui Cyrus, ci acela care într-adevăr și era. Bănuiala lui se înfiripase văzînd că regele nu ieșea niciodată din cetățuie [185 bis] și că nu chema înaintea lui pe nimeni din perșii mai de seamă. Ros de bănuieli asupra regelui, iată ce făcu. Pe fiica lui, Phaîdima, o avusese de soție Cambyses. Pe aceeași fiică o avea acum de soție și magul, care trăia cu ea așa cum, de altfel, trăia cu toate celelalte neveste ale lui Cambyses [186].

Otanes, trimițînd o iscoadă la fiică-sa, o cercetă lîngă cine dormea și o întrebă dacă acesta era Smerdis, fiul lui Cyrus, sau era cumva altcineva. Ea îi trimise îndărăt răspuns că nu știe, că nu avusese niciodată prilejul să-l vadă pe Smerdis, fiul lui Cyrus, și că nici nu știa cine putea fi cel cu care trăia. Otanes trimise atunci a doua oară la ea întrebînd-o : „Dacă tu însăți nu cunoști pe Smerdis, fiul lui Cyrus, caută să afli de la Atossa cine este acela cu care trăiți amîndouă, și ea, și tu ;

fără doar și poate, ea trebuie să-și cunoască fratele". Fata iarăși trimise răspuns : „Nu e cu putință să stau de vorbă cu Atossa, nici să dau ochii cu vreuna din celelalte femei care locuiesc laolaltă cu mine, căci de îndată ce acest bărbat a luat în mînă domnia, oricine ar fi el, ne-a despărțit, așezîndu-ne pe fiecare în altă parte a palatului".

LXIX Cînd auzi Otanes toate acestea, lucrurile începură să se lămurească tot mai mult în ochii lui. El trimise a treia oară Phaidimei veste, care grăia așa : „Fiica mea, tu, născută dintr-un neam mare, ești datoare să treci prin primejdia pe care tatăl tău îți poruncește s-o înfrunți. Dacă cumva acest om nu este Smerdis, fiul lui Cyrus, ci acela pe care-l bănuiesc eu, fiindcă se culcă cu tine și are în mîinile lui tronul Persiei, nu trebuie lăsat să se bucure în tihnă de viață, ci trebuie pedepsit așa cum se cuvine. Iată acum ce ai tu de făcut : cînd se va culca cu tine și vei băga de seamă că a adormit adînc, pipăie-i urechile. Dacă se va dovedi că are urechi, poți fi sigură că trăiești cu Smerdis, fiul lui Cyrus ; dacă nu are, atunci să știi că este magul Smerdis". Phaidima îi răspunse zicînd că, dacă va făptui ce-i cerea, va trece printr-o primejdie cumplită. Dacă s-ar întîmpla ca bărbatul să nu aibă urechi și ar prinde-o că îl pipăie, știe bine c-o așteaptă pieirea. Totuși ea va face aceasta. Așa făgădui Phaidima tatălui ei că-i va îndeplini porunca.

Ce se întîmplase ? Cyrus, tatăl lui Cambyses, pe cînd mai domnea încă, îi tăiase urechile acestui mag pentru o învinuire destul de grea [187]. Phaidima, fiica lui Otanes, îndeplini tot ce-i făgăduise tatălui ei : cînd îi veni rîndul să se culce cu magul (căci la perși femeile se duc pe rînd la bărbatul lor), se duse în iatacul lui și îi împărtăși culcușul. Foarte lesne își dădu seama că omul n-avea urechi și, de îndată ce se lumină de ziuă, îi și trimise veste tatălui ei despre cele aflate [188].

LXX Otanes, luînd deoparte pe Aspathines [189] și pe Gobryas – fruntași ai perșilor, oameni pe care-i socotea cei mai vrednici de încredere – le dezvălui toată întîmplarea. Aceștia își aveau și ei bănuielile lor că așa stau lucrurile și, atunci cînd Otanes le vorbi, îl încuviințară pe deplin : hotărîră apoi ca fiecare să se întovărășească cu persul în care ar fi avut mai multă

încredere. Astfel, Otanes îl aduse pe Intaphernes ; Gobryas, pe Megabyzos ; Aspathines, pe Hydarnes. Ei erau şase la număr cînd sosi la Susa Darius, fiul lui Hystaspes, venind din Persia, unde tatăl lui era satrap [190]. La sosirea lui, cei şase perşi socotiră că e bine să-l atragă şi pe el în urzeala lor.

LXXI Cei şapte, adunîndu-se laolaltă, îşi jurară credinţă şi ţinură sfat. Cînd îi veni rîndul lui Darius să-şi spună cuvîntul, acesta le spuse tovarăşilor săi următoarele : „Eu credeam că sînt singurul care ştie că cel care domneşte este magul, în timp ce Smerdis, fiul lui Cyrus, a murit. De aceea am venit cît am putut mai degrabă, ca să pun la cale moartea magului. Cum se întîmplă ca nu numai eu, ci şi voi să cunoaşteţi adevărul, cred că trebuie să ne punem de îndată pe lucru, fără nici o zăbavă... ; orice întîrziere nu poate fi decît spre răul nostru". Faţă de aceste cuvinte, Otanes zise : „O, fiu al lui Hystaspes, te tragi dintr-un tată cu inimă vitează şi se pare că nu vrei să te arăţi mai prejos de tatăl tău. Totuşi, în această încercare, nu te pripi cu atîta nesocotinţă, ci cată să faci lucrurile mai cu chibzuială ; trebuie ca numărul nostru să sporească şi abia atunci să trecem la fapte". După ce vorbi Otanes, Darius luă cuvîntul : „Bărbaţi cîţi sînteţi de faţă, dacă veţi urma calea arătată de Otanes, să ştiţi bine că vă aşteaptă un greu sfîrşit ; căci se va găsi unul care să dezvăluie magului ce-am pus noi la cale, ademenit de cîştigul unei răsplăţi. Ar fi fost cel mai cuminte dacă, de îndată ce v-aţi înţeles între voi, aţi fi săvîrşit pe dată cele hotărîte ; de vreme ce aţi crezut cu cale să vă împărtăşiţi taina la mai mulţi şi mi-aţi încredinţat-o şi mie – sau trecem chiar astăzi la fapte, sau să ştiţi că, dacă mai lăsăm să treacă şi ziua de astăzi, nimeni altul nu mi-o va lua înainte, ci chiar eu vă voi pîrî magului !"

LXXII Atunci Otanes, văzîndu-l pe Darius împins de atîta rîvnă, zise : „Pentru că ne sileşti la atîta grabă şi nu îngădui nici un fel de amînare, haide, spune-ne acum tu singur în ce fel am putea pătrunde în palat şi pune mîna pe magi. Ştii, fireşte, măcar din auzite, dacă n-ai văzut chiar cu ochii tăi, că din loc în loc sînt puse străji. Cum vom face să străbatem printre ele ?" – „Otanes, răspunse Darius, multe sînt lucrurile

care nu se pot lămuri prin vorbe, ci prin fapte; altele, în schimb, cu vorba par ușor de făcut, dar din ele nu se alege nimica. Fiți pe pace ! Nu e nicidecum greu să trecem de străjile care păzesc palatul. Pe de o parte, fiind oameni de rangul ce-l avem, n-o să se găsească nimeni care să ne oprească, fie dintr-un simțămînt de respect, fie de frică ; pe de alta – am o pricină minunată prin mijlocirea căreia putem pătrunde, spunînd că tocmai am sosit din Persia și că doresc să mă înfățișez regelui cu vești de la tatăl meu. Acolo unde e nevoie să fie spusă o minciună, zică-se. Toți muritorii urmărim unul și același țel, atît cei care mint, cît și cei care obișnuiesc să spună adevărul. Unii mint din dorința de a se face crezuți prin minciunile lor și de a trage astfel foloase ; alții spun numai adevărul, tot pentru a trage folos din sinceritatea lor, ca să dobîndească și mai multă încredere. Deci, urmînd căi diferite, țintim spre același scop [191]. Dacă nu s-ar urmări un cîștig oarecare, cel ce spune adevărul ar putea tot așa de bine să și mintă, iar cel care minte să rostească adevărul. Dintre oamenii de strajă la porți, cine ne va lăsa să intrăm de bunăvoie nu va avea pe viitor decît de cîștigat ; în schimb, cel care va încerca să ni se împotrivească, să fie pe dată socotit dușman. Apoi, pătrunzînd în palat, să ne vedem de treabă".

LXXIII Gobryas, luînd atunci cuvîntul, zise : „Dragi prieteni, cînd oare se va mai ivi pentru noi un prilej atît de nimerit de a mai pune mîna pe putere, sau, dacă nu ne vom dovedi în stare de izbîndă, să ne jertfim viața ? Gîndiți-vă bine că noi, de viță persană, sîntem cîrmuiți de un mag med, care n-are nici măcar urechi ! Acei dintre voi care v-ați aflat lîngă Cambyses cînd era bolnav, vă aduceți fără îndoială aminte de cuvintele încărcate de blestem pe care, dîndu-și sufletul, le-a rostit regele împotriva acelor perși care n-ar încerca să recapete stăpînirea. Pe acea vreme n-am dat crezare spuselor lui Cambyses, ci gîndeam că numai împins de pizmă vorbește așa. Acum însă, îmi dau votul să-l ascultăm pe Darius și să nu ne mai despărțim după această consfătuire decît pentru a ne duce chiar acum drept la mag". Așa glăsui Gobryas și toți fură de părerea lui.

LXXIV În timp ce fruntașii perși se sfătuiau, s-a întîmplat ca magii, vorbindu-se între ei, să hotărască să și-l facă pe Prexaspes prieten, fiindcă acesta avusese de suferit o cruzime nemaipomenită din partea lui Cambyses, care-i ucisese fiul cu săgeata, și pentru că era singurul care știa de moartea lui Smerdis, fiul lui Cyrus, pe care-l omorîse cu propria-i mînă ; afară de aceasta, Prexaspes se bucura de mare trecere în ochii perșilor. Din aceste pricini, ei îl chemară pe Prexaspes și îi cerură să le fie prieten, legîndu-i credința prin jurăminte că va păstra numai pentru sine, fără a mai dezvălui altcuiva taina înșelăciunii lor față de perși ; în schimb, făgăduiau că-i vor da daruri nesfîrșite. Prexaspes se învoi la toate, iar magii după ce crezură că l-au cîștigat de partea lor, îi mai făcură și o a doua rugăminte, anume ca ei să-i strîngă pe toți perșii din cetate sub zidul care înconjoară palatul, iar el, adică Prexaspes, suindu-se pe un turn, să strige cu glas mare că stăpînirea e în mîinile lui Smerdis, fiul lui Cyrus, și a nimănui altcuiva. Magii cercau acest lucru deoarece cuvîntul lui Prexaspes avea o mare greutate printre perși și pentru că adeseori el își spusese față de toată lumea părerea că Smerdis, fiul lui Cyrus, trăiește – tăgăduind cu îndîrjire că fusese ucis.

LXXV Prexaspes, răspunzînd că e gata s-o facă și pe asta, magii strînseră pe perși, îl suiră pe Prexaspes într-un turn și-l îndemnară să vorbească mulțimii. El însă, uitînd de bunăvoie ce-i ceruseră ei, începînd să vorbească despre Ahaimenes, făcu genealogia casei lui Cyrus [192] ; după aceasta, cînd ajunse să vorbească despre Cyrus, ca încheiere, aminti cît bine răspîndise Cyrus peste Persia ; terminînd înșiruirea faptelor marelui rege, destăinui adevărul, mărturisind că pînă atunci îl ținuse ascuns ; tăinuirea o săvîrșise fiindcă n-ar fi fost bine pentru el să spună adevărul asupra celor petrecute ; acuma însă, în împrejurarea de față, era de datoria lui să dezvăluie totul. Și unde începu să povestească cum el, silit de Cambyses, l-a ucis pe Smerdis, fiul lui Cyrus, și că cei ce cîrmuiesc sînt magii. Apoi – aruncînd tot soiul de blesteme asupra perșilor dacă nu și-ar da osteneala să cucerească înapoi puterea și să plătească magilor ce li se cuvenea – se azvîrli cu capul în jos la picioarele turnului. Așa

pieri Prexaspes, om care toată viața lui s-a bucurat de prețuirea celor din jur [193].

LXXVI Întrotimp, cei șapte, de îndată ce luară hotărîrea de a-i lovi pe magi fără zăbavă, porniră la drum după o scurtă rugă înălțată zeilor, fără să știe ceva despre cele săvîrșite de Prexaspes. Cînd se aflau la jumătatea drumului, aflară ce se petrecuse cu Prexaspes. Atunci, ferindu-se din drum, s-au sfătuit iarăși ce e de făcut : cei care erau de partea lui Otanes, țineau cu orice preț ca fapta să se amîne și să nu se treacă la îndeplinirea ei atunci cînd fierberea era așa de mare ; cei de partea lui Darius voiau să se meargă cu orice preț înainte, la înfăptuirea celor hotărîte, și lucrurile să nu mai fie lăsate pe altă dată. Pe cînd se sfătuiau ei cu aprindere, iată că se ivesc șapte perechi de ereți gonind două perechi de vulturi pe care-i jumuleau de pene și-i ciupeau. Văzînd acestea, cei șapte fură cu toții de părerea lui Darius și apoi, îmbărbătați de prezicerea păsărilor, porniră asupra palatului [194].

LXXVII La intrare, se întîmplă întocmai cum prevăzuse Darius. Străjile se arătară pline de respect față de niște fruntași ai perșilor, nebănuindu-i de fel în stare de ce avea să urmeze, iar conjurații trecură înainte, de parcă ar fi fost împinși de o putere cerească ; nimeni nu-i întrebă nimic. Cînd însă ajunseră în curte, se izbiră piept în piept cu eunucii care duc poruncile regelui ; eunucii îi cercetară cu ce păsuri veneau la palat ; totodată, în timp ce-i descoseau, ocărau pe paznici cu tot felul de amenințări fiindcă îi lăsaseră pe perși să intre, iar pe cei șapte îi opriră să treacă mai departe. Conjurații, îmbărbătîndu-se atunci unul pe altul, își traseră hangerele din teacă, îi străpunseră chiar unde se găseau pe toți eunucii care li se împotriveau, și astfel își croiră drum spre odăile bărbaților.

LXXVIII Se întîmplase că amîndoi magii erau înăuntru și se sfătuiau ce să facă după destăinuirea lui Prexaspes. Cînd văzură zăpăceala eunucilor și-i auziră țipînd, alergară împreună să vadă ce se întîmplă și, cînd își dădură seama de cele ce se petrecuseră, se întoarseră în pripă să pună mîna pe arme. Unul din ei apucă să însface arcul, celălalt se repezi la suliță ; pe

dată încăierarea se și încinse. Celui care pusese mîna pe arc și săgeți, potrivnicii fiind prea aproape de el și încolțindu-l, arcul nu i-a fost de nici un folos. Celălalt însă, se apără cu sulița și-l lovi pe Aspathines la coapsă, iar pe Intaphernes în ochi ; în urma acestei răni, Intaphernes își pierdu ochiul, dar totuși nu muri.

Așadar, unul din magi îi rănește pe aceștia doi ; celălalt, cum arcul nu-i fusese de nici un folos, fugi într-o cămară care dădea în odăile bărbaților, cu gîndul să zăvorască ușa. Doi din cei șapte, anume Darius și Gobryas, se năpustiră pe urmele lui. Gobryas apucă pe mag de mijloc, iar Darius, aplecat asupra lor, nu știa ce să facă, de teamă ca nu cumva, în întuneric, să-l străpungă pe Gobryas. Acesta, văzîndu-l că nu se mișcă, îl întrebă ce mai așteaptă, iar la răspunsul lui Darius că se teme ca nu cumva să-l rănească – Gobryas strigă : „Înfige spada chiar de-o fi s-o treci prin amîndoi !" Darius îl ascultă, lovi cu pumnalul și avu norocul să-l nimerească pe mag.

LXXIX După uciderea magilor, le tăiară capetele și lăsară pe loc pe acei care fuseseră răniți, atît din pricina slăbiciunii lor, cît și pentru a face ei paza cetățuii. Ceilalți cinci, ținînd în mînă capetele magilor, alergară în goana mare afară din palat, strigînd cît îi ținea gura și făcînd o zarvă nemaipomenită ; apoi chemară pe ceilalți perși și, arătîndu-le capetele, le povestiră fapta ce-o săvîrșiseră. În același timp, uciseră, fără alegere, pe toți magii cîți le ieșiră în cale. Perșii, cînd aflară isprava celor șapte și înșelăciunea magilor, se crezură îndreptățiți să facă la fel și ei : trăgîndu-și jungherele din teacă, omorîră pe toți magii care le ieșeau în cale. Dacă nu s-ar fi lăsat noaptea, n-ar mai fi rămas în viață nici un mag. [De atunci] perșii serbează în fiecare an această zi, mai presus de oricare alta, încingînd o mare petrecere căreia i-au dat numele de „Magophonia". Cînd perșii prăznuiesc această zi, nici unui mag nu-i este îngăduit să se arate la lumină, ci stau cu toții pe la casele lor, de dimineață pînă seara [195].

LXXX După ce zarva se potoli și se împliniră cinci zile din ziua omorului, cei care se răzvrătiseră împotriva magilor ținură sfat despre felul cum se înfățișau lucrurile. Cu acest prilej s-au

rostit cuvîntări de necrezut pentru unii eleni, dar care nu-i mai puţin adevărat că s-au rostit.

Otanes dădu sfatul ca treburile ţării să fie aduse în faţa obştii perşilor, şi ţinu următoarea cuvîntare : „Părerea mea este că nu e bine ca unul singur din noi să ajungă stăpîn. Acest lucru nu e nici plăcut, nici potrivit. Ştiţi foarte bine pînă unde a mers trufia lui Cambyses şi cu toţii aţi încercat pe pielea voastră trufia magului. Cum poate oare monarhia să fie o orînduire nimerită cînd în monarhie este îngăduit unuia să facă tot ce vrea, fără să fie tras la răspundere ? Fie el şi cel mai desăvîrşit dintre oameni, pus în acest loc de frunte tot s-ar abate de la firea obişnuită. Trufia i se zămisleşte în suflet pe urma bunurilor ce le are la îndemînă, iar pizma este dintru început înnăscută în om. Cel ce-ar lua puterea în mînă, cu aceste două racile în suflet ajunge cu desăvîrşire rău ; plin de înfumurare şi invidie, săvîrşeşte nelegiuiri fără număr. Cu toate acestea, e limpede că un monarh ar trebui să fie lipsit de simţămîntul pizmei, înconjurat cum este de tot ce-i pofteşte inima ; faţă de cetăţeni însă, se întîmplă ca purtarea lui să fie tocmai alta decît ar trebui. Tiranul îi invidiază pe toţi cei de neam bun cîţi au mai rămas încă în viaţă, nu se simte bine decît alături de cei mai netrebnici dintre cetăţeni, îşi pleacă cu nesaţ urechea la defăimări. Un tiran e omul cel mai nestatornic cu putinţă : de-i arăţi o admiraţie potrivită, se supără că nu l-ai cinstit îndeajuns, ca pe un stăpîn ce este ; dacă cineva i se închină cu prea mare rîvnă, de asemenea se supără, zicînd că omul e un linguşitor. Vă voi spune însă acum ceea ce este şi mai rău : tiranul clatină rînduielile strămoşeşti, îşi bate joc de femei, ucide fără judecată pe oameni. Să nu uităm că puterea poporului poartă cel mai frumos nume de pe lume : isonomia [196]. În al doilea rînd, nu săvîrşeşte nici una din încălcările pe care le-nfăptuiesc tiranii. Ea împarte dregătoriile ţării prin tragere la sorţi, cel care are pe seamă o dregătorie răspunde de faptele sale [197] – şi toate hotărîrile se iau în sfatul obştesc. Eu zic, aşadar, să înlăturăm monarhia şi să ridicăm poporul; mulţimea face puterea". Aceasta a fost părerea înfăţişată de Otanes.

LXXXI Megabyzos îi îndemnă în schimb la oligarhie, spunînd cele ce urmează : „Cuvintele lui Otanes cu privire la

desfiinţarea monarhiei mi le însuşesc pe deplin. Cît despre ridicarea poporului la putere – aici se abate de la o judecată sănătoasă. Nimic nu-i mai smintit şi mai neobrăzat decît o mulţime netrebnică ; într-adevăr, ar fi peste putinţă de îndurat ca oamenii care cată să scape de trufia unui tiran să îngenuncheze sub cea a unei mulţimi dezlănţuite. Tiranul măcar, cînd face ceva, ştie ce vrea ; mulţimea însă nu poate s-o ştie. Şi cum ar putea şti, cînd niciodată n-a fost învăţată, nici n-a dat cu ochii de ce e bun şi cuviincios ! Ea se repede fără socotinţă la treburile ţării, împingîndu-le înainte asemenea unui şuvoi năvalnic. Aibă parte de ocîrmuirea norodului doar cei ce poartă gînd rău perşilor ; noi însă, alegîndu-ne o adunare alcătuită din bărbaţii cei mai destoinici, acestora să le încredinţăm puterea. În rîndurile lor ne vom afla şi noi – şi este de aşteptat că din partea celor mai cuminţi bărbaţi vor veni şi cele mai cuminţi hotărîri". Aceasta a fost părerea lui Megabyzos [198].

LXXXII În al treilea rînd, Darius îşi spuse şi el părerea zicînd : „În cele rostite de Megabyzos cu privire la mulţime cred că se cuprinde mult adevăr, nu însă şi în cele spuse despre oligarhie. Din cele trei feluri de ocîrmuiri pe care le-am cercetat, şi mă gîndesc la cea mai desăvîrşită înfăţişare a lor, adică la cea mai bună democraţie, oligarhie şi monarhie, cred că aceasta din urmă este cu mult cea mai potrivită. Se pare că nimic nu-i mai bun decît un bărbat destoinic ; călăuzit de vederi sănătoase, ar putea să ocîrmuiască mulţimea fără greş şi, mai presus de toate, faţă de răuvoitori ar şti să păstreze taina hotărîrilor luate. În oligarhie, unde mulţi se întrec în înţelepciune pentru binele obştesc, e cu neputinţă să nu izbucnească o puternică duşmănie personală. Fiecare în parte năzuind să fie în frunte şi părerile lui să biruie, se ajunge la o cumplită dihonie, de aici se trece la răzvrătiri, iar de la răzvrătiri, la vărsări de sînge care împing lucrurile tot spre monarhie. Prin această schimbare, se dovedeşte pe deplin cu cît este monarhia cel mai bun fel de stăpînire. Acuma, să zicem că poporul ar lua în mînă puterea – este iarăşi peste putinţă să nu săvîrşească tot felul de ticăloşii ; cînd ticăloşia îşi scoate însă capul la iveală, nu-i urmează dezbinare şi ură între netrebnici, ci, dimpotrivă, prietenii foarte strînse [199] ; căci cei care împilează ţara

o fac prin bună înțelegere. Lucrurile merg tot așa înainte, pînă cînd se găsește cineva care să se ridice în fruntea poporului și să-i țină în frîu pe astfel de oameni. Urmarea e că un asemenea conducător este admirat de popor și, cînd este admirat, nu întîrzie să ajungă și rege. Prin aceasta iarăși se dovedește că monarhia este cel mai bun fel de ocîrmuire. Dar, ca să nu lungesc vorba, de unde ne vine oare nouă libertatea ? Cine ne-a dat-o ? Oare democrația, oligarhia, sau monarhia ? Credința mea este că dacă am fost mîntuiți de un singur bărbat [200], datori sîntem să păstrăm același fel de stăpînire. Afară de aceasta, să nu îngăduim să se strice rînduielile noastre strămoșești sub care ne-a mers așa de bine ; căci n-o să dăm doară de și mai bine !"

LXXXIII Acestea au fost cele trei păreri, iar din cei șapte bărbați, patru se alăturară celui din urmă. Otanes, cel care stăruia să se statornicească în Persia egalitatea în drepturi, cînd își văzu înfrîntă părerea, luă din nou cuvîntul în mijlocul celorlalți și zise : „Tovarăși de luptă, este limpede că unul din noi trebuie să ajungă rege, fie că sorții vor cădea pe cineva dintre noi, fie că ne-am întoarce spre obștea perșilor, căreia i-am lăsa în seamă alegerea, fie printr-un oarecare alt mijloc. Eu, din partea mea, n-am să fac nici o împotrivire ; n-am poftă nici să poruncesc, nici să mă supun. Mă lepăd de domnie dacă vă legați că nu voi primi porunci de la nici unul din voi, nici eu, atît cît voi trăi, nici urmașii mei în veci". După aceste cuvinte ale lui Otanes, cum ceilalți șase s-au învoit cu cele cerute, Otanes nu le mai puse nici o piedică, ci se ținu deoparte. Pînă în ziua de azi, această casă [adică a lui Otanes] mai dăinuiește încă, fiind singura familie de perși care se bucură de libertate, se supune stăpînirii numai cît poftește, fără a încălca vreodată legile țării [201].

LXXXIV Cei șase cîți mai rămăseseră se sfătuiră între ei care ar fi chipul cel mai drept să-și aleagă un rege ; mai întîi luară hotărîrea ca, dacă stăpînirea regească ar ajunge în mîinile vreunuia din ei, lui Otanes și celor născuți din el să li se dea pe veci, în fiecare an, ca o cinstire cu totul aparte, haina medică [202], precum și toate darurile care au cea mai mare

prețuire la perși. Ei se hotărîră să-l dăruiască pe Otanes cu toate aceste semne de vază pentru că el fusese cel dintîi care pusese la cale fapta ce săvîrșiseră și el îi strînsese pe toți laolaltă. Acestea sînt cele asupra cărora s-au înțeles că se cuvin lui Otanes îndeosebi, și iată acum ce hotărîră și pentru sine : oricare din cei șapte are dreptul să pătrundă oricînd vrea în palatul regesc, fără să fie mai dinainte vestit, afară doar dacă se întîmplă ca regele să fie culcat cu vreuna din femeile lui ; regelui nu-i este îngăduit să-și ia soții decît din neamul conjuraților [203]. Cu privire la puterea regească, hotărîră ca acela al cărui cal va necheza cel dintîi la răsăritul soarelui [204], cînd ei vor ieși călări afară din oraș, a aceluia să fie domnia.

LXXXV Darius avea un om la cai, foarte isteț, cu numele de Oibares [205]. Cînd cei șapte plecară fiecare la ale lui, Darius îi spuse grăjdarului : „Oibares, noi am crezut că e bine să-l recunoaștem de rege pe acela al cărui cal, călărit de stăpînul lui, va necheza cel dintîi o dată cu răsăritul soarelui. Acuma, de ai tu vreun meșteșug, vezi de potrivește lucrurile în așa fel ca cinstea să ne vină nouă și nimănui altcuiva". Oibares răspunse așa : „Stăpîne, dacă ține numai de atît ca tu să fii ori să nu fii rege, poți să ai deplină încredere și să mergi cu inima ușoară, căci nimeni altul nu va fi rege în locul tău ; am eu farmecele mele". Darius cuvîntă iarăși : „Dacă într-adevăr știi vreun mijloc bun, zise el, a și sosit timpul să te apuci de treabă fără zăbavă, căci încercarea ce ne așteaptă are loc chiar mîine..." Cînd auzi acestea, Oibares își și făcu pregătirile de trebuință : cum se lăsă noaptea, luă dintre iepe pe aceea pe care armăsarul lui Darius o îndrăgea cel mai mult și, ducînd-o afară din oraș, o priponi acolo ; apoi aduse și calul lui Darius. Oibares purtă armăsarul în jurul iepei, apropiindu-l tot mai mult, iar la urmă îl lăsă slobod s-o încalece.

LXXXVI Cum începu să se crape de ziuă, cei șase, după cum fusese înțelegerea, se înfățișară călări ; cînd călăreții străbătură marginea orașului și ajunseră la locul unde fusese priponită iapa în timpul nopții, calul lui Darius, repezindu-se înainte, necheză strașnic ; o dată cu nechezatul calului, un fulger brăzdă cerul senin și se auzi un bubuit de tunet [206]. Aceste

împrejurări, parcă potrivite de o mînă anume, înclinară cumpăna de partea lui Darius şi-l arătară drept neîndoielnicul cîştigător ; ceilalţi, sărind jos de pe cai, se închinară pînă la pămînt în faţa lui Darius ca înaintea unui rege [207].

LXXXVII După unii, acestea au fost vicleşugurile lui Oibares, după alţii iată cum s-au petrecut lucrurile (amîndouă poveştile vin însă tot din gura perşilor) : Oibares, după ce ar fi atins cu mîna părţile dinapoi ale iepei, şi-a ţinut mîna ascunsă în nădragi [208] ; cînd, o dată cu răsăritul soarelui, caii scoşi din grajduri erau gata de plecare – Oibares, scoţîndu-şi mîna, a ridicat-o spre nările calului lui Darius ; armăsarul, mirosind-o, a început să sufle şi să necheze.

LXXXVIII Aşa a fost rînduit rege Darius, fiul lui Hystaspes ; afară de arabi, toţi locuitorii Asiei se aflau sub stăpînirea lui. Ei fuseseră supuşi mai întîi de Cyrus, iar pe urmă de Cambyses [209]. Singuri arabii nu încăpuseră niciodată sub jugul persan, ci ajunseseră aliaţii perşilor, îngăduindu-i lui Cambyses liberă trecere spre Egipt ; fără bunăvoia arabilor, perşii n-ar fi putut vreodată să pătrundă în Egipt [210]. Darius îşi luă două soţii de neam mare, anume pe Atossa [211] şi pe Artystona [212], amîndouă fiice ale lui Cyrus ; Atossa fusese înainte vreme soţia lui Cambyses, propriul ei frate, iar apoi soţia magului ; Artystona era fecioară. Mai tîrziu se căsători şi cu fiica lui Smerdis, fiul lui Cyrus, al cărei nume era Parmys ; în afară de aceste femei, avea de soţie şi pe fiica lui Otanes, cea care l-a dat pe mag în vileag [213]. Totul fu strîns sub puterea sceptrului lui. Una din cele dintîi griji ale lui Darius a fost să cioplească în piatră un chip care înfăţişa un bărbat călare ; sub chip a săpat următoarele : „Darius, fiul lui Hystaspes, mulţumită isteţimii calului său (urma numele calului) şi a lui Oibares, grăjdarul său, a dobîndit tronul Persiei“ [214].

LXXXIX După ce săvîrşi cele de mai sus în Persia, Darius înfiinţă douăzeci de guvernăminte pe care perşii le numesc satrapii [215]. După ce le înfiinţă şi le rîndui satrapi [216], aşeză birurile ce trebuia să-i plătească fiecare neam în parte şi statornici vecinii de pe lîngă aceste neamuri ; apoi, depăşind vecinii

apropiați, le subordonă fiecăruia în parte alte neamuri mai îndepărtate [217].

Guvernămintele și vărsarea anuală a birurilor [218] le rostui în felul următor: acelora dintre ele care-și plăteau darea în argint, le porunci să plătească în talanți de Babilon, iar celor ce plăteau în aur, în talanți euboici [219]. Talantul babilonic face cît șaptezeci de mine euboice [220]. Pe vremea domniei lui Cyrus și apoi sub cea a lui Cambyses, stăpînirea nu așezase încă nici un bir, ci fiecare aducea daruri. Din pricina acestei statorniciri a birurilor și din alte asemenea pricini, perșii spun că Darius a fost un negustor, Cambyses un despot, iar Cyrus un părinte; cel dintîi pentru că din toate scotea bani, al doilea, fiindcă era aspru și nepăsător, iar cel de-al treilea, fiindcă era blînd la fire și se ostenea numai spre binele lor.

XC De la ionieni, magnesienii din Asia, eolieni, carieni și lycieni, milyeni, pamfylieni (căci aceștia plăteau la un loc tributul) – Darius scotea patru sute de talanți de argint. Toți aceștia alcătuiau împreună primul district [221]. De la mysieni, lydieni, lasoni, de la cabali și hygennei, lua cinci sute de talanți; aceștia alcătuiau al doilea district [222]. Locuitorii de pe țărmul drept al Hellespontului, cînd intri în strîmtoare, frigienii, tracii din Asia, paflagonii, mariandynii și syrienii plăteau un bir de trei sute șaizeci de talanți și alcătuiau laolaltă al treilea district [223].

De la cilicieni, regele primea trei sute șaizeci de cai albi, unul pe fiecare zi, și cinci sute de talanți de argint. Din acești bani, o sută patruzeci erau cheltuiți pentru călărimea care păzea pămîntul cilician, iar restul de trei sute șaizeci mergeau în visteria lui Darius. Cilicia era al patrulea district [224].

XCI De la orașul Posideion [225] – pe care l-a întemeiat Amphilochos, fiul lui Amphiaraos [226], pe fruntariile dintre Cilicia și Syria – începînd de aci și pînă în Egipt, afară doar de ținutul arabilor (care era iertat de bir [227]), tributul se ridica la trei sute cincizeci de talanți. Acest district, al cincilea, cuprinde întreaga Fenicie, Syria, numită a Palestinei, precum și insula Cipru. Egiptul, părțile Libyei învecinate cu Egiptul, Cyrene și Barca (aceste ținututi erau rînduite în districtul Egiptului, al

șaselea) trimiteau șapte sute de talanți, fără să mai pun la socoteală banii scoși din vînzarea peștelui din lacul Moeris [228]. Districtul Egiptului vărsa deci șapte sute de talanți, afară de venitul provenit din pește, și o anume măsură de grîne. Grînele datorate, cîntărind o sută douăzeci de medimne, erau împărțite perșilor care locuiau în fortăreața Albă din Memfis [229], precum și oștilor ce-i însoțeau. Sattagizii și gandarii, dadicii și aparyții aduceau cu toții în devălmășie o sută șaptezeci de talanți ; aceștia alcătuiau al șaptelea district [230]. De la Susa și din restul regiunii kissienilor, mai veneau vreo trei sute de talanți ; pe aici se întindea al optulea district [231].

XCII Babilonul și restul Asiriei [232] trimiteau regelui o mie de talanți în argint și cinci sute de tineri eunuci [233]. Aceste ținuturi alcătuiau al nouălea district. Ecbatana, toată Media, paricanii și orthocoribanții, cel de-al zecelea district, trimiteau patru sute cincizeci de talanți [234] ; caspii, pausicii, pantimații și dareiții, cel de-al unsprezecelea [235], trimiteau și ei împreună două sute, iar locuitorii din Bactria, pînă la aigli, adică al douăsprezecelea district, trei sute [236].

XCIII Din Pactyike și din Armenia, cît și de la neamurile învecinate acestor regiuni, pînă la Pontul Euxin, Darius lua patru sute de talanți ; aici era al treisprezecelea district [237]. De la sagarți, sarangi, thamanei, uți, mycieni și locuitorii insulelor din Marea Erythree, în care regele-i așază pe cei surghiuniți, lua un tribut de șase sute de talanți ; aceștia se aflau într-al paisprezecelea district [238]. Sacii și caspii aduceau și ei două sute cincizeci de talanți, alcătuind al cincisprezecelea district [239]. Parții, chorasmii, sogdienii și arii vărsau vistieriei trei sute de talanți ; ei erau al șaisprezecelea district [240].

XCIV Paricanii și etiopienii din Asia [241] aduceau patru sute de talanți ; acesta era al șaptesprezecelea district. De la matieni, saspiri, alarodieni [242] se luau două sute de talanți ; acesta era al optsprezecelea district. Moschii, tibarenii, macronii, mossynicii și marsii [243] erau impuși la trei sute de talanți ; acesta era al nouăsprezecelea district. Dintre toate populațiile pe care le cunoaștem, indienii [244] sînt cu mult cei mai numeroși și erau,

față de ceilalți, mai greu loviți de biruri, anume cu trei sute șaizeci talanți pulbere de aur. Acesta era al douăzecilea district.

XCV Dacă argintul în talanți babilonici se prețuiește după greutatea talantului euboic, ajungem la nouă mii cinci sute patruzeci de talanți [245] ; aurul fiind socotit de treisprezece ori mai scump ca argintul [246], pulberea de aur face, în talanți euboici, patru mii șase sute optzeci de talanți. Dacă adunăm toate acestea la un loc, tributul plătit anual lui Darius se ridica la paisprezece mii cinci sute și șaizeci de talanți euboici [247], fără să mai punem la socoteală și sume mai mărunte.

XCVI Acesta era tributul vărsat lui Darius de Asia și de o mică parte a Libyei [248] ; mai tîrziu însă se adăugară și alte tributuri din insule și de la locuitorii Europei care se întind pînă la hotarele Thessaliei [249].

Iată cum își strînge regele aceste dări în vistierie [250] : argintul topit este turnat în niște vase mari de lut ; spărgîndu-se apoi pereții vasului, argintul este dezghiocat din învelișul de lut. Cînd regele are nevoie de bani, bate atîta monedă cîtă îi trebuie de fiecare dată.

XCVII Prin urmare, aceasta era întocmirea satrapiilor și a birurilor [251]. Numai ținutul Persiei n-a fost trecut pe lista țărilor lovite de biruri : într-adevăr, perșii locuiesc într-o țară scutită de dări [252]. Populațiile care urmează nici ele n-au fost silite la vreun tribut, însă erau datoare să aducă daruri : anume este vorba de triburile etiopiene învecinate cu fruntariile Egiptului [253] și pe care le-a înfrînt Cambyses cînd a pornit împotriva etiopienilor macrobi, triburi ce trăiesc prin preajma cetății sfinte a Nysei [254] și țin sărbătorile lui Dionysos. Acești etiopieni, precum și vecinii lor, seamănă aceleași grîne [255] ca și calanții [256] din India ; bordeiele și le sapă sub pămînt [257]. Și unii și alții aduceau, și aduc încă și astăzi, la fiecare trei ani, două hoinice de aur curat, două sute de trunchiuri de lemn de abanos, cinci copii etiopieni, douăzeci de colți de elefanți [258].

Colchidienii [259] și vecinii lor [care se întind] pînă la poalele Caucazului – căci numai pînă la acest munte se întinde puterea perșilor – s-au îndatorat de bunăvoie la daruri ; mai spre miază-

noapte, dincolo de Caucaz, nimeni nu se mai sinchisește de perși. Aceste populații, pe vremea mea, mai aduceau încă tot la cinci ani darurile pe care le hotărîseră, o sută de băieți și o sută de fete. Arabii, la rîndul lor, aduceau în fiecare an cîte o mie de talanți de tămîie. Iată care sînt darurile închinate de aceste neamuri în afară de tribut.

XCVIII Iar aurul acela atît de mult, din care indienii trimit regelui praful despre care s-a vorbit, și-l agonisesc în felul următor : În părțile de răsărit ale Indiei se întinde o mare de nisip [260] ; din cîți oameni știm, și despre care putem spune ceva fără șovăială, indienii sînt cei mai îndepărtați dintre locuitorii Asiei, care-și au sălașurile spre revărsatul zorilor și soare-răsare. Aceste ținuturi ale Indiei sînt pustii din pricina nisipurilor. În India este un furnicar de oameni care nu vorbesc toți aceeași limbă ; unii din ei sînt păstori nomazi, alții nu, unii locuiesc în partea mlăștinoasă a fluviului și se hrănesc cu pește crud, pe care-l prind în bărci de trestie [261] ; fiecare luntre este făcută din partea crescută între două noduri de trestie [262]. Acești indieni poartă haine din scoarță de rogoz ; după ce retează și bat rogozul din fluviu, îl împletesc ca pe o rogojină și împletitura o poartă ca și cum ar fi o platoșă.

XCIX Alți indieni, locuind mai la răsărit de aceștia, sînt nomazi și mănîncă carne crudă ; ei se numesc padei [263]. Se zice că moravurile lor ar fi următoarele : dacă vreunul din ei se îmbolnăvește, fie bărbat, fie femeie, pe bărbat îl ucid ceilalți bărbați care-i sînt prieteni mai de aproape, sub cuvînt că dacă-l macină boala, carnea lui ar fi prăpădită pentru ospăț. Degeaba tăgăduiește omul că-i e rău, prietenii tot nu-l cred, îl omoară și pe urmă se veselesc la un mare praznic. Dacă o femeie bolește, de asemenea femeile mai legate sufletește de ea fac același lucru ca și bărbații. Pe cel care îmbătrînește îl jertfesc și-l mănîncă la un praznic. Puțini mai apucă bătrînețele, căci înainte de a-i scădea puterile, cel lovit de boală este ucis.

C La alți indieni găsești altfel de trai : nu ucid nici o vietate, nu seamănă, n-au obiceiul să-și ridice case ; ei se hrănesc cu buruieni ; în țara lor crește de la sine din pămînt o iarbă cu

grăunțele învelite într-o păstaie, mari cît bobul de mei [264] ; strîngînd boabele, le fierb cu teci cu tot şi le mănîncă. Cel care cade bolnav pleacă în pustie şi zace ; nimănui nu-i pasă nici dacă a murit, nici dacă boleşte.

CI La toți aceşti indieni despre care am vorbit, împreunarea dintre bărbat şi femeie se petrece în văzul lumii, de parcă ar fi vite ; culoarea pielii este aceeaşi la toți, foarte asemănătoare cu a etiopienilor [265]. Sămînța lor, pe care o slobozesc în femei, nu este albă ca a celorlalți bărbați, ci neagră, după cum le e şi pielea ; tot aşa este şi sămînța etiopienilor. Aceşti indieni locuiesc departe de Persia, spre soare-răsare, şi nu dau nici un fel de ascultare regelui Darius.

CII Alte neamuri de indieni locuiesc în vecinătatea cetății Caspatyros şi a Pactyikei [266] ; ei viețuiesc mai spre miazănoapte decît ceilalți indieni şi felul lor de trai se aseamănă cu al bactrienilor [267]. Aceştia sînt cei mai războinici dintre indieni şi cei care merg în căutarea aurului, căci prin părțile locului se întinde pustia stearpă din pricina nisipului. Prin întinderile pustii şi nisipoase forfotesc nişte furnici, ceva mai mici decît cîinii, dar mai mari decît vulpile [268]. La curtea regelui Persiei pot fi văzute cîteva, prinse la vînătoare pe aici [269]. Aceste furnici, săpîndu-şi casa sub pămînt, ridică grămezi de pămînt, aşa cum fac şi furnicile din Ellada şi în acelaşi chip ; la înfățişare seamănă foarte mult cu cele din Ellada. Nisipul ridicat de ele este amestecat cu firișoare de aur. După acest nisip merg oamenii în pustie, înhămînd fiecare trei cămile, la dreapta şi la stînga animale de partea bărbătească pe care le mînă din hățuri, iar la mijloc o cămilă de parte femeiască ; pe cămila din mijloc încalecă chiar omul [270], avînd însă grijă să înhame o cămilă fătată de curînd şi pe care o desparte de puii ei. Cămilele, în ce priveşte iuțeala, nu sînt mai prejos decît caii, afară de asta sînt în stare să care poveri mult mai grele.

CIII Nu voi mai descrie ce înfățişare are cămila, pentru că elenii o cunosc ; voi vorbi numai despre cîteva lucruri pe care ei nu le ştiu. Cămila are la picioarele dindărăt cîte două coapse

şi doi genunchi ; părţile bărbăteşti trec printre picioarele dinapoi şi sînt întoarse spre coadă [271].

CIV În felul acesta, şi înhămînd animalele aşa cum am spus, indienii se duc să caute aurul, socotindu-se să-l strîngă cînd va fi arşiţa mai cumplită. În timpul arşiţei, furnicile se fac nevăzute sub pămînt. Prin acele ţinuturi, cel mai tare frige soarele de dimineaţă, şi nu cum se întîmplă pe aiurea, la amiază ; căldura ţine cît timp se ridică soarele pe cer, pînă la ceasul cînd la noi se sparge tîrgul. În tot timpul acesta, soarele frige mult mai tare ca la nămiezi în Ellada, aşa încît se zice că locuitorii sînt atunci nevoiţi să se stropească cu apă. La amiază, în India, căldura este la fel ca şi în alte părţi. Cînd coboară spre apus, soarele are la ei aceeaşi putere ca într-alte părţi de dimineaţă ; pe măsură însă ce asfinţitul se face tot mai rece, la scăpătatul soarelui este de-a dreptul frig [272].

CV Cînd indienii, ducînd cu ei desagi, ajung la ţintă, îşi umplu desagii cu nisip şi apoi o iau îndărăt la sănătoasa, cît pot de repede ; căci, după cîte spun perşii, furnicile, adulmecîndu-i după miros, se iau după ei. Ca iuţeală sînt neîntrecute, aşa că, dacă indienii nu le-ar lua-o cu mult înainte la drum, pînă cînd se strîng ele la un loc, nici unul din ei n-ar mai scăpa cu viaţă. Cămilele de parte bărbătească (care la fugă sînt mai încete decît cele de parte femeiască şi de-abia se mai tîrăsc) sînt dezlegate pe rînd [273] ; cea din mijloc în schimb, cu gîndul la puii pe care i-a părăsit, nu slăbeşte nici o clipă pasul. După spusele perşilor, astfel îşi dobîndesc indienii cea mai mare parte din aurul lor ; o alta, mult mai neînsemnată, o scot din minele de aur de prin partea locului.

CVI Ţările de la marginile lumii care sînt locuite au cele mai bune produse, aşa cum Ellada se bucură în schimb de cele mai plăcute anotimpuri [274]. Într-adevăr, după cum am spus ceva mai sus, spre răsărit, India este ultima ţară locuită ; acolo, vieţuitoarele cu patru picioare şi zburătoarele sînt cu mult mai mari decît în alte ţinuturi, afară doar de cai ; aceştia sînt întrecuţi în mărime de cei din Media, cunoscuţi sub numele de cai niseeni [275]. Tot aici se află şi aur din belşug [276], parte scos

prin săpături, parte cărat de apele rîurilor şi parte dobîndit aşa cum am arătat. Tot în această ţară cresc nişte tufe sălbatice care rodesc lînă [277], mult mai frumoasă şi mai mătăsoasă decît cea tunsă de pe oi ; indienii culeg lîna de pe aceşti copăcei pentru îmbrăcăminte.

CVII Spre miazăzi, cea mai îndepărtată ţară locuită este Arabia ; din toate ţările lumii, numai aici se fac tămîia, smirna, casia, scorţişoara şi ledanul [278]. Toate acestea, afară de smirnă, arabii le dobîndesc cu mare anevoie. Tămîia o strîng arzînd styraxul [279] pe care în Ellada îl aduc fenicienii ; aşa capătă ei tămîie, prin arderea styraxului, căci copacii producători de tămîie sînt păziţi de nişte şerpi înaripaţi, mititei şi tărcaţi, care stau grămadă în jurul fiecărui copac. Toţi şerpii aceştia năvălesc în cete asupra Egiptului ; nimic altceva nu-i alungă departe de copaci decît fumul styraxului.

CVIII Arabii spun că toată ţara lor ar mişuna de aceşti şerpi, dacă nu s-ar întîmpla cu ei ceva asemănător cu ceea ce ştim că se întîmplă cu viperele. Într-adevăr, pronia cerească, fiind înţeleaptă – cum e şi firesc să fie – a rînduit ca acele vieţuitoare fricoase şi care se mănîncă să fie toate foarte puioase – ca nu cumva, mîncate într-una, să ajungă să li se stingă neamul ; iar, în schimb, cele rele şi vătămătoare să nască pui puţini [280]. Aşa, de pildă, iepurele, vînat de orice fiară, de păsări şi de om, este într-atîta de puios, încît singur din toate animalele zămisleşte din nou înainte de a fi fătat ; în pîntecele iepuroaicei se pot afla deodată un pui cu blăniţă, un altul fără, altul de-abia plămădit în mitră, şi ea e pe cale să mai zămislească unul. Aşa e soiul acestui animal [281]. Iată însă leoaica. Ea, care este fiara cea mai puternică şi mai îndrăzneaţă, fată doar o dată în viaţă un singur pui, căci atunci cînd fată leapădă, o dată cu fătul, şi mitra. Pricina acestui fapt este următoarea : puiul de leu, pe cînd se mai află încă în pîntecele maică-sii şi începe să mişte, avînd cele mai ascuţite gheare dintre toate fiarele, sfîşie pereţii mitrei ; şi, cu cît creşte, o rupe, zgîriind-o tot mai adînc. Cînd vine sorocul naşterii, n-a mai rămas din mitră nici o fărîmă nevătămată.

CIX De asemenea, dacă cumva năpîrcile şi şerpii zburători din Arabia s-ar înmulţi după cum le este firea, traiul pe pămînt n-ar mai fi cu putinţă pentru oameni ; în clipele însă cînd ele se împerechează şi şarpele bărbătesc îşi sloboade sămînţa, şerpoaica îşi împlîntă colţii în gîtul lui şi, înhăţîndu-l strîns, nu-i dă drumul pînă nu i-a mîncat gîtul de tot. Partea bărbătească piere aşa cum am povestit. Femeiuşca plăteşte şi ea uciderea bărbătuşului, cum veţi vedea îndată : puii îşi răzbună părintele încă în pîntecul mamei, căci îi rod mitra şi pe urmă îşi croiesc drum afară, mîncîndu-i în întregime măruntaiele.

Ceilalţi şerpi, care nu sînt vătămători oamenilor, fac ouă [282] şi scot puzderie de pui. Viperele sînt răspîndite în lumea întreagă ; şerpii înaripaţi se găsesc însă grămădiţi numai în Arabia şi nicăieri în altă parte ; de aceea şi par aşa de mulţi.

CX Aşadar, în acest fel strîng arabii tămîia ; iată acum cum fac pentru casia [283] ; pornesc în căutarea ei după ce-şi acoperă tot trupul şi faţa – afară de ochi – cu piei de vită şi alte animale. Casia se găseşte prin bălţi nu prea adînci [284] ; în jurul bălţii, şi chiar într-însa, roiesc nişte jivine înaripate, foarte asemănătoare la înfăţişare cu liliecii ; ele scot nişte ţipete înfiorătoare şi sînt grozav de puternice la luptă. Oamenii adună casia apărîndu-şi bine ochii de aceste lighioane.

CXI Culesul scorţişoarei e şi mai nemaipomenit. Unde creşte scorţişoara şi în ce fel de pămînt, localnicii nu sînt în stare s-o spună, afară doar de unii, care, după o tradiţie vrednică de crezare, spun că ea creşte chiar prin ţinuturile unde a fost crescut Dionysos. Ei povestesc cum acele coji răsucite, pe care noi am învăţat de la fenicieni să le numim cinnamonă (scorţişoară) [285], sînt purtate în cioc de nişte păsări mari ; păsările le cară ca să-şi facă cuibul pe care-l lipesc cu lut de pereţii stîncoşi ai munţilor, acolo unde nu poate călca picior de om. Ca să ajungă la ele, iată ce meşteşugesc arabii : după ce taie în bucăţi cît mai mari hoituri de bou şi măgar, ca şi de alte vite de jug, le duc în acele pustietăţi, unde le pun cît mai aproape de cuiburi ; iar ei se îndepărtează şi pîndesc mai în lături. Păsările, repezindu-se în jos, înhaţă carnea din zbor şi o duc la cuib [286] ; cuiburile, nefiind în stare să ţină greutatea, se prăbuşesc la pămînt, iar oamenii stau

la pîndă și în chipul acesta adună scorțișoara, care, odată adunată, ajunge și pe meleaguri străine.

CXII În ce privește ledanul, căruia arabii îi zic ladan, se adună într-un chip care-i mai minunat decît toate: venind dintr-un loc puturos, are o mireasmă îmbătătoare. El se găsește, într-adevăr, prins de barba caprelor și a țapilor de care se lipește, fiind un fel de rășină vîscoasă lăsată de un arbust. Se întrebuințează la pregătirea multor parfumuri și arabii o folosesc mai ales ca mirodenie de ars.

CXIII Cît am vorbit despre plantele aromate e de ajuns; toată țara Arabiei răspîndește de pe urma lor o mireasmă minunată. Tot acolo găsești două soiuri de oi, care merită să te uimească și care nu se mai află nicăieri altundeva. Unul din ele are cozile lungi, cam de trei coți, care, dacă ciobanul le-ar lăsa să se tîrască după oi, s-ar acoperi de răni tot frecîndu-se de pămînt. Numai că fiecare cioban se pricepe la dulgherie: ei meșteresc un fel de roabe pe care le pun sub cozile oilor; fiecare oaie are, prin urmare, coada legată de cîte o roabă. Celălalt soi de oi are cozile late, ajungînd și pînă la un cot lățime [287].

CXIV Acolo unde partea de miazăzi a bolții cerești se înclină spre soare-apune, acolo se întinde țara Etiopiei, ultima din țările locuite. Ea este foarte bogată în aur, în elefanți uriași [288], în tot soiul de copaci sălbatici, lemn de abanos și are bărbații cei mai înalți și mai frumoși [289] din lume, cărora le este hărăzită viața cea mai îndelungă.

CXV Acestea sînt părțile cele mai îndepărtate ale Asiei și ale Libyei. Despre ultimele ținuturi ale Europei, care se întind spre apus, nu pot spune nimic cu temei [290]. Eu unul nu pot crede să fie vreun fluviu numit de barbari Eridanul, care s-ar vărsa în Marea Nordului, și de pe ale cărui maluri se zice că s-ar aduce chihlimbarul, nici nu știu niște insule Cassiterite, de unde ne-ar veni cositorul [291]. Mai întîi, însuși numele „Eridan" mărturisește că este elen și nu barbar [292], plăsmuit de vreun poet oarecare; apoi, pe de altă parte, cu toată silința ce mi-am dat, mi-a fost peste putință să aflu de la vreun om că a văzut cu ochii lui

vreo mare care scaldă țărmurile Europei prin acele meleaguri. Tot ce știm e că chihlimbarul și cositorul ne vin de acolo.

CXVI Spre nordul Europei, aurul pare să se găsească mai din belșug ; cum ajung să-l dobîndească, iarăși n-aș putea să spun fără greș ; se zice totuși că este răpit de la niște zgripțori de către arimaspi, oameni cu un singur ochi [293]. Nu sînt însă de loc încredințat că se nasc oameni cu un singur ochi, care în toate celelalte privințe să fie la fel cu toți oamenii. Oricum ar fi, se vede că marginile lumii, care închid celelalte ținuturi și le strîng ca într-un inel, cuprind tot ce nouă ni se pare a fi mai bun și mai rar [294].

CXVII În inima Asiei se află o cîmpie încinsă din toate părțile de un lanț de munți, străpuns doar de cinci pasuri [295]. Odinioară, această cîmpie aparținea chorasmilor [296], întinzîndu-se chiar pe hotarul lor, precum și pe cel al hyrcanilor [297], parților, sarangilor [298] și thamaneilor ; de cînd însă perșii au pus mîna pe putere, cîmpia a căzut sub stăpînirea marelui rege. Din șirul de munți care înconjoară cîmpia izvorăște un mare fluviu al cărui nume e Akes [299]. Fluviul, înainte vreme despărțit în cinci brațe, uda pămînturile neamurilor mai sus pomenite, rostogolindu-și apele prin trecătorile ce dau spre fiecare din ele. De cînd însă aceste neamuri au trecut sub stăpînirea marelui rege, iată ce-au pățit. Regele, zăgăzuind trecătorile din munți, a pus de s-au ridicat la fiecare trecătoare niște stăvilare ; apele fiind împiedicate să mai treacă, cîmpia aflată în mijlocul lanțului muntos, din pricina prisosului apelor fluviului care acum nu mai avea ieșire pe nicăieri, s-a prefăcut într-o mare. Oamenii, de multă vreme deprinși să se folosească de apa fluviului, nemaiavînd cum să facă acest lucru, s-au văzut loviți de o cumplită pacoste. Iarna mai ploua și pe la ei, cum plouă și pe la alții ; vara în schimb, cînd semănau meiul și susanul, duceau mare lipsă de apă.

Cînd n-au mai putut răbda seceta, ducîndu-se în Persia, bărbați și femei, s-au așezat în fața porților palatului regesc și s-au pus pe vaiete și bocete. Drept urmare, regele a poruncit să se deschidă numai porțile care dădeau spre pămînturile acelora dintre ei care aveau mai grabnică nevoie ; cînd pămîntul lor s-a îmbibat și a mustit de apă, porțile s-au închis din nou, iar regele

a dat poruncă să se deschidă altele la rînd, pentru alte triburi rămase în suferință, care se vor fi tînguit cel mai tare. După cîte știu, marele rege stoarce mari sume de bani cînd deschide stăvilarele, afară de birul obișnuit [300]. Așa stau lucrurile pe acolo.

CXVIII Din cei șapte bărbați care s-au sculat împotriva magului, unuia – și anume lui Intaphernes [301] – i s-a tras moartea îndată după răscoală, pentru că a săvîrșit cu semeție următoarea faptă : odată voia să intre în palat ca să stea de vorbă cu regele asupra unor treburi ; după cum se știe, se întocmise rînduiala ca cei șapte care se răsculaseră împotriva magului să aibă liberă intrare la rege, fără să-l mai întrebe dacă-i primește, afară doar dacă s-ar fi întîmplat ca regele să fie în pat împreună cu vreuna din soțiile lui. Intaphernes, prin urmare, cum făcea parte din ceata celor șapte, se crezu în drept să nu mai înștiințeze pe rege și vru să intre înăuntru. Straja de la poartă și slujbașul care lăsa lumea înăuntru nu-i îngăduiră să treacă nici în ruptul capului, zicînd că regele era culcat cu o femeie. Atunci, năzărindu-i-se că oamenii mințeau, iată ce ispravă făcu Intaphernes : trăgîndu-și paloșul din teacă, tăie străjerilor urechile și nasul, înșiră bucățile de-a lungul căpăstrului de la calul lui și apoi, trecîndu-le căpăstrul pe după grumaz, le dădu drumul așa legați.

CXIX Slujitorii se înfățișară regelui și-i spuseră pricina pățaniei lor. Darius, temîndu-se ca nu cumva fapta să fi fost săvîrșită cu învoiala celor șase [302], trimise după fiecare în parte și-i ispiti îndeaproape dacă încuviințează cele întîmplate. După ce se încredință că faptul fusese săvîrșit de Intaphernes fără vreun amestec al celorlalți, puse mîna pe Intaphernes, pe copii, cît și pe toate rudele lui apropiate, avînd mari bănuieli că el și neamurile lui uneltesc împotrivă-i. După ce-i prinse, îi trimise în lanțuri la moarte.

Soția lui Intaphernes însă tot alerga în sus și în jos în fața porților palatului regesc, plîngînd și tînguindu-se într-una. Cum femeia nu-și mai ostoia plînsul, lui Darius i se făcu milă de ea și îi trimise vorbă : „Femeie, regele Darius îți îngăduie să scapi din ghearele morții pe unul din familia ta care zace în lanțuri, pe oricare anume ai să alegi tu". După ce stătu și se gîndi, ea răspunse așa : „Dacă regele îmi dăruiește viața unuia singur, voi

alege dintre toți pe fratele meu". Aflînd răspunsul, Darius, uimit de aceste cuvinte, îi trimise o altă întrebare zicînd : „O, femeie, regele te întreabă ce gînd ai avut în minte cînd ți-ai lăsat în voia sorții bărbatul și copiii și ai hotărît să-ți rămînă în viață fratele, care-ți este și mai străin decît copiii și mai puțin drag decît soțul ?" Ea răspunse atunci așa : „O rege, dacă va voi cerul, poate voi mai avea alt bărbat și alți copii ; cum însă tatăl și mama mea nu mai trăiesc, este peste putință să mai am vreodată alt frate [303]. Iată cum am judecat eu cînd am spus cele ce-am spus". Lui Darius i se păru că femeia vorbise cu mult miez și dădu drumul și celui pe care-l ceruse ea și celui mai vîrstnic dintre feciorii ei – plăcîndu-i cum gîndise ; pe ceilalți însă îi ucise pînă la unul. Așadar, după cum am povestit, chiar de la început pieri unul din cei șapte.

CXX Cam pe vremea bolii lui Cambyses s-au mai petrecut si următoarele întîmplări. Un pers, Oroites, rînduit de Cyrus să fie satrap la Sardes [304], își puse în gînd să înfăptuiască o nelegiuire : fără să fi pățit ceva sau să fi auzit vreo vorbă nepotrivită din partea lui Polycrates, tiranul Samosului, fără măcar să fi dat vreodată ochii cu el, se hotărî să-l prindă și să-l piardă. După spusele mai multora, ura lui Oroites s-a aprins din următoarea pricină : așteptînd odată la poarta regelui împreună cu un alt pers, anume Mithrabates, satrapul din Daskyleion [305], din vorbă în vorbă au ajuns să se certe. Cum tot își cîntăreau vrednicia, Mithrabates îi spuse mustrător lui Oroites : „Te numeri tu oare printre bărbați, cînd n-ai fost în stare să cucerești pentru regele nostru insula Samos, vecină cu satrapia ta ? Și totuși este foarte lesne să pui mîna pe insulă dacă a putut fi cucerită de unul din băștinași – care și acum o stăpînește – sprijinit în răscoala pusă la cale doar de cincisprezece oameni" [306]. Se zice că atunci Oroites, mîhnit adînc de aceste cuvinte pline de ocară, a hotărît în inima lui, nu atît să se răzbune pe cel care le rostise, ci mai ales să-l nimicească cu desăvîrșire pe Polycrates, din pricina căruia își atrăsese asemenea mustrare.

CXXI Alții, mai puțini la număr, povestesc că Oroites ar fi trimis un sol la Samos să întrebe ceva (nu se spune ce anume). Polycrates se afla întîmplător în camera bărbaților lungit pe un

pat, de față fiind și Anacreon din Teos [307]. Fie că dinadins n-a dat nici o însemnătate întrebărilor lui Oroites, fie că a fost doar o întîmplare, cînd intră trimisul lui Oroites să-i vorbească, Polycrates, care se nimerise să stea cu fața la perete, nici nu s-a întors, nici nu i-a răspuns.

CXXII Acestea ar fi fost deci cele două pricini care i-ar fi adus lui Polycrates moartea ; liber fiecare s-o creadă pe care vrea. Adevărul este că Oroites, aflîndu-se în Magnesia pe malurile fluviului Meandru [308], a trimis la Samos cu o solie pe Myrsos, fiul lui Gyges, un lydian, deoarece cunoștea gîndurile lui Polycrates. Polycrates – după cîte știm noi, afară de Minos din Cnossos sau de vreun alt stăpînitor al mărilor care va fi fost înaintea lui Minos – este cel dintîi elen care și-a pus în minte să se facă stăpînul mărilor [309]. În epoca așa-zisă a „vîrstei oamenilor“ [309 bis], Polycrates este cel dintîi care și-a făcut mari speranțe cu privire la stăpînirea Ioniei și a insulelor.

Oroites, aflînd deci de gîndurile lui Polycrates, îi trimise o solie prin care îi spunea : „Oroites grăiește către Polycrates astfel : mi-a ajuns la ureche că tu pui la cale fapte mari, dar că puterile tale bănești nu sînt pe măsura lor. Acuma, de vei face ce te sfătuiesc eu, va fi bine și de tine și mă vei mîntui și pe mine. Regele Cambyses urzește moartea mea ; despre aceasta am primit vești neîndoielnice [310]. Tu vino și scoate-mă de unde sînt, și pe mine și comorile ce le am pe mînă, ia-ți partea cuvenită, iar restul îmi rămîne mie. Cu aceste bogății vei putea ajunge stăpînul întregii Ellade. Dacă n-ai încredere în privința banilor, trimite pe omul tău cel mai de credință și îi voi arăta aceluia ceea ce am“.

CXXIII Auzind aceste cuvinte, Polycrates se lăsă ispitit și se învoi bucuros ; cum era însuflețit de dorința de a avea bani cît mai mulți, trimise mai întîi în Magnesia pe Maiandrios, fiul lui Maiandrios, cetățean al Samosului, care-i era și grămătic ; acesta, scurtă vreme după întîmplările ce le povestesc, a închinat în întregime templului Herei minunata mobilă din încăperile pentru bărbați ale palatului lui Polycrates. Oroites, aflînd că trebuia să sosească un trimis care să vadă starea avuțiilor, iată cum se pregăti ; umplînd cu pietre opt lăzi pînă aproape de gură, presără

un strat de aur pe deasupra pietrelor şi apoi, înnodînd bine legătura lăzilor, le ţinu gata la vedere. Maiandros veni, le văzu şi înştiinţă pe Polycrates.

CXXIV Polycrates, cu toate rugăminţile ghicitorilor de la curte şi ale prietenilor săi, se pregăti să plece chiar el în Magnesia. Afară de aceasta, fiica lui avusese, pe cînd dormea, următorul vis : se făcea că tatăl ei, ridicat sus, în slăvile cerului, era scăldat de Zeus şi uns de soare cu miresme. După acest vis, fata încercă tot ce-i stătea în putere ca să-l oprească pe taică-său să plece la Oroites ; tiranul era gata suit pe o penteconteră şi fata tot îi mai striga încă prevestirile de rău. Atunci el o ameninţă că, dacă se va întoarce teafăr, o va lăsa multă vreme să rămînă fecioară. Ca răspuns, ea înălţă rugi să se împlinească ameninţarea lui : mai bucuroasă era să rămînă cît de multă vreme fecioară decît să-şi piardă părintele.

CXXV Polycrates totuşi, neţinînd seama de sfaturile nimănui, porni pe mare spre Oroites, ducînd cu sine o ceată întreagă de prieteni, printre care se găsea şi medicul Demokedes, fiul lui Calliphon, cetăţean al Crotonei, cel mai priceput pe acea vreme dintre toţi cei din tagma lui.

De îndată ce puse piciorul pe pămîntul Magnesiei, Polycrates muri de o moarte grozavă, nevrednică de el şi de înaltele lui năzuinţe. Lăsînd la o parte pe tiranii Syracusei – nici unul din ceilalţi tirani ai elenilor nu este vrednic să fie apropiat de Polycrates ca strălucire. După ce-l ucise într-un chip care nici nu se poate povesti, Oroites îi răstigni leşul. În schimb, le dădu drumul tuturor samienilor care-l însoţiseră pe tiran, atrăgîndu-le luarea-aminte să-i poarte recunoştinţă, deoarece datorită lui ajunseseră liberi ; cît despre străinii sau sclavii care-l însoţiseră pe Polycrates, îi păstră, sub cuvînt că îi socoate în rîndurile robilor. Polycrates, atîrnat de cruce, împlini cu prisosinţă vedenia din visul fiică-sii : era scăldat de Zeus ori de căte ori ploua şi uns de soare cînd îi mustea trupul umflat [311].

Un asemenea sfîrşit a curmat şirul întîmplărilor norocoase din viaţa lui Polycrates, aşa cum îi prezisese, de altfel, Amasis, regele Egiptului.

CXXVI Nu după multă vreme însă, urgia cerească, răzbunîndu-l pe Polycrates, îl lovi și pe Oroites. După moartea lui Cambyses, cît ținu domnia magilor, Oroites, rămas la Sardes, nu le fu de nici un folos perșilor, cărora mezii[312] le răpiseră puterea. In aceste vremuri tulburi îl ucise pe Mithrabates, satrapul din Daskyleion, cel care odinioară îi făcuse mustrări pentru Polycrates, și după Mithrabates și pe Cranaspes, fiul acestuia, amîndoi bărbați de seamă printre perși. În multe chipuri își dovedi Oroites trufia : așa, de pildă, sosind odată la el un trimis[313] al lui Darius cu vești care nu-i erau tocmai pe plac, puse să-l pîndească la drumul mare și-l ucise cînd se întorcea acasă. După săvîrșirea omorului, îl făcu nevăzut cu cal cu tot.

CXXVII Darius, îndată ce se făcu stăpîn pe tron, dorea din tot sufletul să se răzbune pe Oroites pentru nelegiuirile săvîrșite, dar mai ales pentru uciderea lui Mithrabates și a fiului său. Cu toate acestea, nu socoti cuminte să trimită de la început o oștire împotriva lui, și din pricină că apele nu se liniștiseră încă, domnia fiind nouă, și pentru că aflase că Oroites era foarte puternic[314] ; într-adevăr, pe satrap îl păzea o strajă alcătuită din o mie de perși și avea sub stăpînirea sa districtele Frigiei, Lydiei și Ioniei. In asemenea împrejurări, iată ce făcu Darius : chemîndu-i la sine pe fruntașii perșilor le vorbi așa : „O bărbați perși, care din voi s-ar lega față de mine să împlinească o faptă care cere mai degrabă iscusință decît număr și putere[315] ? Căci acolo unde se cere iscusință, nu încape silă. Care dintre voi ar putea sau să mi-l aducă de viu pe Oroites sau să-l ucidă ? Omul acesta n-a fost niciodată de folos perșilor și a săvîrșit mari fărădelegi ; i-a făcut să piară pe doi dintr-ai noștri, i-a omorît și pe cei trimiși de mine cu poruncă să se înfățișeze la curte. Mai înainte ca el să le facă perșilor vreun rău și mai mare trebuie să-l lovim de moarte".

CXXVIII Acestea-s cuvintele lui Darius. Pentru rege săriră de îndată treizeci de bărbați, fiecare doritor să-i împlinească voia. Cum se sfădeau între ei, Darius îi potoli și îi îndemnă să tragă la sorți. Sorții căzură pentru Bagaios, fiul lui Arhontes. După ce ieși la sorți, Bagaios făcu precum urmează : ticluind o mulțime de scrisori care priveau tot felul de treburi, puse pe ele

sigiliul lui Darius ; apoi, luîndu-le cu sine, plecă la Sardes. Sosind aici și fiind dus în fața lui Oroites, rupînd pecețile, desfăcu pe rînd fiecare sul și-l dădu spre citire grămăticului regesc[316] ; căci toți satrapii au pe lîngă ei grămătici regești. În timp ce înmîna scrisorile, Bagaios trăgea cu coada ochiului la străji să vadă dacă sînt semne că oamenii ar fi gata să se răzvrătească împotriva lui Oroites. Văzîndu-i că arată mare cinstire pentru scrisori și mai ales față de cuprinsul lor, mai înmînă una în care stăteau scrise următoarele : „Perși, regele Darius vă oprește de a mai sta de strajă lui Oroites". Soldații, la auzul acestor cuvinte, puseră jos sulițele[317]. Bagaios, îmbărbătat de supunerea soldaților față de porunca scrisă, îndrăzni atunci să-i dea grămăticului și pe cea din urmă în care stătea scris : „Regele Darius poruncește perșilor din Sardes să-l ucidă pe Oroites". Străjile, de îndată ce auziră acestea, își traseră cuțitele și-l uciseră pe satrap pe loc. Astfel îl ajunse pe Oroites persanul urgia cerurilor[318], răzbunîndu-l pe Polycrates din Samos.

CXXIX Averile lui Oroites fură ridicate și aduse la Susa. Nu mult mai tîrziu se întîmplă ca regele Darius, aflîndu-se la o vînătoare, să-și sucească piciorul sărind jos de pe cal. Scrîntitura fusese așa de grozavă, că osul de la gleznă îi ieșise din încheietură. Socotind că are la îndemînă medici egipteni[319]; vestiți ca cei mai neîntrecuți în meșteșugul tămăduirii, se dădu la început pe mîna lor. Aceștia însă, încercînd să-i pună cu sila piciorul la loc, îi făcură și mai rău. Șapte zile și șapte nopți, durerile neslăbindu-l de loc, somnul nu se lipi de Darius ; în ziua a opta, mergîndu-i tot mai prost, cineva, care mai înainte vreme se vede că auzise la Sardes despre dibăcia lui Demokedes din Crotona, îi vorbi regelui despre el. Darius dădu poruncă ca Demokedes să-i fie adus cît mai repede cu putință. Medicul, găsit printre robii lui Oroites – unde fusese dat uitării – fu adus în fața tuturor, tîrîndu-și lanțurile de picioare și îmbrăcat în zdrențe.

CXXX Îndată ce se înfățișă curții, Darius îl întrebă dacă stăpînea arta vindecării. El nu dezvălui totuși cine este, de teamă ca nu cumva, dîndu-se cu totul pe față, să nu mai fie lăsat să se întoarcă vreodată în Ellada. Darius însă își dădu bine seama că omul, deși cunoscător, se prefăcea – și porunci celor ce-l

aduseseră să-i mai aducă în odaie bice şi ţepi. Elenul fu atunci ceva mai deschis şi spuse că nu ştia prea bine meşteşugul leacurilor, dar că tot se pricepea niţel, fiindcă odinioară umblase mult pe la un medic. După aceea, cum Darius se lăsă pe mîna lui, Demokedes, începu să-i facă oblojeli elenice şi, folosindu-se de mijloace liniştitoare după cele dureroase, făcu mai întîi ca regele să-şi redobîndească somnul şi în scurt timp îl vindecă cu totul, după ce Darius îşi pierduse orice nădejde să mai fie vreodată zdravăn de picior [320]. După ce s-a vindecat, Darius îl dărui cu două perechi de obezi de aur, iar Demokedes îl întrebă dacă dinadins îi îndoia răul, fiindcă îl făcuse bine. Lui Darius, plăcîndu-i cuvîntul, îl trimise pe elen la soţiile lui. Eunucii care îl însoţeau le spuseră femeilor că el scăpase viaţa regelui. Atunci fiecare din ele, scoţînd cu un talger bani din lada cu aur, îl copleşiră pe Demokedes cu daruri atît de bogate, că sluga care umbla în urma lui, un anume Skiton, adunînd staterii [321] ce cădeau pe de lături din talger, îşi agonisi o adevărată avere în aur.

CXXXI Iată cum, după ce plecase din Crotona, legase Demokedes prietenie cu Polycrates. La Crotona, mereu sîcîit de un tată arţăgos şi mînios din fire, nemaiputînd răbda, şi-a luat lumea în cap şi s-a dus la Egina. Statornicindu-se aici, chiar din primul an de practică, îi întrecu pe cei mai buni medici, deşi era lipsit de scule şi de toate cele trebuincioase în meseria lui. În al doilea an, egineţii îl plătiră cu un talant din vistieria cetăţii [322]; în al treilea, atenienii îi dădură o sută de mine şi într-al patrulea, Polycrates, doi talanţi [323] şi aşa ajunsese Demokedes la Samos. Datorită lui, medicii din Crotona cîştigară o faimă deosebită; într-o vreme, se spunea chiar că medicii din Crotona sînt cei dintîi din Ellada în meseria lor, şi că după ei vin cei din Cyrene [324]. Tot pe atunci argienii treceau drept cei mai neîntrecuţi cîntăreţi [325].

CXXXII La Susa, după ce-l tămădui pe Darius, Demokedes primi ca locuinţă un adevărat palat şi era mereu poftit să stea cu regele la masă. Tot ce visa avea la îndemînă, afară de încuviinţarea de a se întoarce în Ellada. Rugîndu-se de rege, dobîndi iertarea de la pedeapsa cu moartea pentru medicii egipteni care-l îngrijiseră pe Darius mai înainte vreme şi care fuseseră osîndiţi

să fie trași în țeapă pentru vina de a se fi lăsat întrecuți de un medic elen ; mai scăpă și pe un ghicitor din Eleea care-l urmase pe Polycrates și care fusese dat uitării printre robi. Într-un cuvînt, Demokedes se bucura de mare trecere pe lîngă rege.

CXXXIII La puțină vreme după toate acestea, au mai urmat și alte întîmplări ; Atossei, fiica lui Cyrus și soția lui Darius, i-a ieșit un buboi la sîn. Buboiul spărgîndu-se, puroiul săpa înainte. Cîtă vreme buboiul fusese mic, Atossa îl ținu ascuns și, fiindu-i rușine, nu spunea nimănui nimic. Cînd însă se simți rău, trimise după Demokedes și i-l arătă. Medicul îi făgădui că o va face sănătoasă, dar o puse să-i jure că și ea va face pentru el ceea ce îi va cere – lăsînd să se înțeleagă că nu-i va cere nimic ce ar fi călcat buna cuviință.

CXXXIV La cîtva timp după ce a căutat-o și a vindecat-o, Atossa, învățată de Demokedes, fiind în pat cu Darius, îi grăi așa : „O rege, deși ai o putere atît de mare, stai cu mîinile încrucișate, nici nu aduci sub stăpînirea ta alte popoare, nici nu sporești puterea perșilor. Este firesc ca un bărbat, cît e încă tînăr și stăpîn peste avuții atît de mari, să strălucească printr-o ispravă oarecare – așa ca să știe și perșii că au de stăpîn un adevărat bărbat. Din două pricini s-ar cuveni să înfăptuiești asemenea lucruri : și ca perșii să știe că în fruntea lor stă un bărbat, și ca ei să se macine în lupte, nemaiavînd astfel răgaz să urzească împotriva ta. Acum e ceasul prielnic, cît mai ești încă în floarea vîrstei, pentru săvîrșirea unei fapte mari ; o dată cu trupul, crește mereu și mintea omului, dar îmbătrînind, slăbește și ea și parcă este lipsită de vlagă în orice ar întreprinde omul“ [326]. Așa vorbi Atossa după cum o învățase medicul elen. Iar regele îi răspunse zicînd : „Draga mea, ai spus tocmai ceea ce îmi pusesem eu însumi în gînd să fac. Tocmai chibzuisem să durez un pod între uscatul asiatic și celălalt uscat ca să pornesc cu război în ținuturile sciților ; în scurt timp, cele ce am în minte se vor împlini“. Atossa luă însă din nou firul vorbei și zise : „Gîndește-te mai bine și lasă-te deocamdată de gîndul de a începe mai întîi războiul cu sciții ; pe aceștia, oricînd îți va fi voia, îi vei aduce sub sceptrul tău. De hatîrul meu pornește împotriva Elladei, doresc și eu, după toate cîte mi s-au spus, să am sluji-

toare din Sparta, din Argos, din Attica și Corint [327]. Ai la curtea ta pe omul cel mai nimerit din lume ca să te lămurească despre Ellada și să-ți slujească de călăuză, omul care ți-a pus piciorul la loc..." Darius îi răspunse : „Femeie, dacă părerea ta este să ne încercăm puterile mai întîi asupra Elladei, cred că cel mai cuminte ar fi să trimitem mai întîi la eleni iscoade dintre perși, împreună cu cel despre care vorbești, care, aflînd și văzînd cu ochii lor tot ce este pe acolo, să ne spună apoi și nouă. Și după ce voi fi luminat pe deplin, îmi voi purta armele împotriva lor".

CXXXV Acestea grăi Darius. Așa cum zise, așa și făcu. Îndată ce se lumină de ziuă, chemă la el cincisprezece fruntași perși și le dete porunci ca sub călăuzirea lui Demokedes să cutreiere coastele mărilor Elladei, avînd însă mare grijă ca nu cumva să le scape elenul, ci să-l aducă înapoi cu orice preț. După ce le dădu aceste porunci, îl chemă chiar pe Demokedes și-l rugă ca, după ce-i va fi călăuzit pe perși și le va fi arătat toată Ellada, să se întoarcă înapoi. Îl îndemnă de asemenea să ia cu sine toată averea lui cîtă putea încărca și s-o ducă în dar tatălui și fraților săi, făgăduindu-i că-i va dărui în schimb lucruri și mai de preț. Afară de aceasta, îi mai făgădui să adauge o corabie încărcată cu tot soiul de bogății care îl va însoți pe drum. După cîte cred, Darius împărtășea lui Demokedes cele ce spunea fără nici un gînd ascuns. Demokedes însă, temîndu-se că e pus la încercare, nu se grăbi să primească toate cîte i le dăruia regele, ci spuse că-și va lăsa pe loc lucrurile ca să le aibă la întoarcere ; totuși, primi să ia cu sine corabia de care Darius îi spusese c-o pregătește în vederea darurilor ce urma să le dea fraților săi. Regele, învățîndu-l și pe Demokedes aceleași lucruri ca pe ceilalți, îi porni spre un port la mare.

CXXXVI Coborînd ei cu toții în Fenicia, anume la Sidon, pregătiră numaidecît două trireme și un mare vas de negoț încărcat cu tot felul de lucruri de preț. Terminîndu-și pregătirile, s-au îndreptat spre Ellada. Ținîndu-se cît mai aproape de coastă, luară bine seama la crestăturile țărmurilor și le însemnară în scris, iar după ce văzură cea mai mare parte a țării și orașele cele mai vestite, ajunseră în Italia, la Tarent. Aici, din bunăvoință față de Demokedes, Aristophilides, regele tarentinilor [328],

scoase cîrmele de la corăbiile medice[329] și-i băgă la închisoare pe perși, ca pe niște spioni, cum, de altfel, și erau. În timp ce perșii o pățiseră, Demokedes plecă la Crotona; îndată ce Aristophilides îl știu ajuns acasă, le dădu drumul perșilor și le dete îndărăt și tot ce luase de pe corăbiile lor.

CXXXVII Perșii însă, pornind din Tarent pe mare și luîndu-i urma lui Demokedes, ajunseră la Crotona unde, găsindu-l pe elen prin piață, puseră mîna pe el. Unii crotoniați, temîndu-se de puterea perșilor, se arătau gata să li-l dea, alții însă se împotriviră și-i loviră pe perși cu ciomegele, în timp ce aceștia căutau să-i înduplece zicînd: „Oameni buni din Crotona, luați seama la ceea ce faceți! Ne smulgeți un om care este robul fugar al marelui rege. Credeți voi oare că regele Darius va răbda această ocară? Vă așteptați ca pentru faptele voastre să vă meargă bine dacă ni-l răpiți? Împotriva cărui alt oraș vom porni cu armele dacă nu împotriva voastră? Care altă cetate căuta-vom oare s-o robim mai întîi?" Cu toată amenințarea lor, perșii nu izbutiră să-i înduplece pe crotoniați; după ce-l pierdură pe Demokedes și după ce li s-a luat și vasul cu mărfuri pe care-l duceau cu ei, plecară pe mare îndărăt spre Asia, și nici n-au mai căutat să facă alte cercetări asupra Elladei cînd au trecut pe acolo, lipsiți fiind de călăuza lor. Cînd au ajuns în larg, atîta doar îi rugă Demokedes, să-i spună lui Darius că era logodit cu fata lui Milon[350] pe care urma s-o ia în căsătorie. Numele luptătorului Milon se bucura de multă prețuire în ochii regelui[351] și, după socotința mea, numai din această pricină a grăbit Demokedes nunta, cheltuind și o groază de bani, numai ca să se arate în ochii lui Darius om cu mare trecere și la el acasă.

CXXXVIII Perșii, cînd ieșiră din apele Crotonei, fură zvîrliți de vînt cu corăbiile lor cu tot pe coastele Iapygiei[352]. Luați acolo ca robi, un anume Gillos, tarentin de neam, însă surghiunit de ai lui, îi răscumpără și îi duse înapoi la regele Darius. Regele, în schimbul supușilor săi, se arătă gata să-i împlinească orice dorință; Gillos, povestindu-i suferințele prin care trecuse, îi ceru să-i asigure reîntoarcerea la Tarent. Totuși, ca să nu se iște tulburare în Ellada dacă din pricina lui o flotă numeroasă

s-ar fi îndreptat împotriva Italiei, spuse că ar fi fost de ajuns dacă numai cnidienii [333] s-ar fi străduit să-i înlesnească întoarcerea, gîndindu-se că prin mijlocirea lor, buni prieteni cu tarentinii, ar fi dobîndit uşor putinţa de a se întoarce. Darius, ascultîndu-l cu bunăvoinţă, îi îndeplini voia : trimiţînd un sol la cnidieni, le porunci să-l pună iarăşi pe Gillos în drepturile lui de cetăţean la Tarent. Cei din Cnidos se supuseră lui Darius, dar tarentinii nici nu vrură să audă de aşa ceva, iar cnidienii se dovediră prea slabi ca să-i silească cu armele.

Aşa s-au petrecut lucrurile. Aceştia au fost cei dintîi perşi care au venit din Asia în Ellada – şi ei au fost trimişi ca iscoade în scopul pe care l-am arătat.

CXXXIX După aceasta, din toate oraşele elene şi barbare, Darius se făcu mai întîi stăpîn pe Samos [334], din următoarea pricină : pe vremea cînd Cambyses, fiul lui Cyrus, se războia împotriva Egiptului, stoluri de eleni merseră şi ei în Egipt, unii, cum era şi firesc, pentru negoţ, alţii, pentru a lupta ca lefegii şi cîţiva, mînaţi de dorinţa să cunoască ţara aceasta ; printre aceştia din urmă se număra şi Syloson, fiul lui Aiakes [335], frate cu Polycrates şi surghiunit din Samos.

Iată ce întîmplare norocoasă îi ieşi în cale acestui Syloson : înfăşurat într-o mantie de lînă purpurie, se plimba prin piaţa Memfisului. Darius, care pe atunci făcea parte din straja lui Cambyses şi nu era încă un om de mare vază, zărindu-l, îi plăcu grozav mantia şi, apropiindu-se de el, îi ceru să i-o vîndă. Syloson însă, văzînd cît de aprig îşi doreşte Darius mantia, parcă împins de o putere cerească, spuse : „Mantia n-o am de vînzare ; ţi-o dăruiesc oricum, dacă ţii cu orice preţ să fie a ta !" Darius îi mulţumi călduros şi luă haina.

CXL Syloson îşi dădu numaidecît seama că-şi pierduse mantia prosteşte. Dar timpul trecu, Cambyses muri, cei şapte se răsculară împotriva magului şi, dintre aceşti şapte, Darius luă domnia, cînd numai ce află şi Syloson că sceptrul încăpuse chiar pe mîna omului căruia odinioară îi dăduse el haina pe care acesta o rîvnise. Mergînd la Susa, se aşeză în poarta palatului regal şi spuse că era un binefăcător al lui Darius. Păzitorul porţii auzindu-l, se duse şi-l anunţă pe rege. Darius, foarte mirat, zise

către paznic : „Cine să fie oare elenul acesta care să-mi fi făcut mie vreun bine şi eu să-i fi rămas îndatorat, cînd abia de curînd cîrmuiesc împărăţia ? N-am avut de-a face cu nici un elen şi nici nu mă ştiu dator faţă de vreunul. Totuşi, lăsaţi-l să intre înăuntru, să văd şi eu ce vrea să zică cu vorbele astea".

Paznicul îl aduse pe Syloson în palat. Cînd se aflǎ în faţa regelui, tălmacii îl întrebară cine era şi prin ce faptă se poate numi binefăcător al regelui. Syloson povesti atunci toată întîmplarea cu mantia – adăugînd că el era cel care o dăduse. La auzul acestor cuvinte, Darius strigă : „O, cel mai mărinimos dintre oameni, tu eşti oare acela care, pe cînd n-aveam nici o putere, mi-ai făcut un dar oricît de neînsemnat ? Recunoştinţa mea în schimb va fi aceeaşi, ca şi cum astăzi aşi fi primit un dar de preţ. Pentru bucuria ce mi-ai făcut-o odinioară, îţi dăruiesc cu prisosinţă aur şi argint, ca să nu te căieşti vreodată că ai făcut un bine lui Darius al lui Hystaspes". „Rege, răspunse Syloson, nu-mi da nici aur, nici argint... ; scapă însă, pentru a mi-o încredinţa mie, patria mea, Samosul, pe care acum, după uciderea fratelui meu Polycrates de către Oroites, o stăpîneşte un rob de-al nostru. Dă-mi-o, fără vărsare de sînge şi fără luare în robie".

CXLI Darius, dîndu-i ascultare, trimise o oştire în frunte cu Otanes, unul din cei şapte, cu poruncă să îndeplinească tot ce i-ar fi cerut Syloson. Otanes coborî la ţărmul mării de unde porni expediţia.

CXLII În vremea aceea la Samos puterea se afla în mîinile lui Maiandrios, fiul lui Maiandrios, care fusese lăsat de Polycrates să-i ţină locul [396]. Maiandrios ar fi dorit să fie cel mai drept om între oameni, dar dorinţa lui n-a putut fi împlinită. Cînd a fost înştiinţat de moartea lui Polycrates, iată ce făcu : mai întîi a pus să se ridice un altar în cinstea lui Zeus Eliberatorul [397], ridicînd de jur împrejur o incintă care şi astăzi se mai vede încă într-o parte mărginaşă a oraşului. Apoi, cînd sfîrşi construcţia, porunci să fie chemată adunarea tuturor cetăţenilor şi rosti următoarea cuvîntare : „Mie, după cîte ştiţi şi voi, mi-au fost încredinţate şi sceptrul şi toată puterea lui Polycrates. Atîrnă numai şi numai de mine să fiu acum stăpînul vostru. Eu

însă, pe cît îmi stă în putere, nu voi face ceea ce nici eu nu văd cu ochi buni la altul. Felul cum Polycrates se făcuse stăpîn peste cei deopotrivă cu el nu mi-a plăcut cîtuşi de puţin, cum nu mi-ar plăcea nici la altul care ar face aşa ceva. Polycrates şi-a împlinit soarta, dar eu mă lepăd de putere în faţa voastră şi hotărăsc să ne bucurăm cu toţii de aceleaşi drepturi. Cred totuşi că mi se cuvin cîteva cinstiri deosebite : mai întîi, să mi se pună deoparte din averea lui Polycrates şase talanţi [338], apoi, în afară de asta, îmi opresc pentru mine şi pentru urmaşii mei, pe vecie, cinstea preoţiei lui Zeus Eliberatorul, căruia chiar eu i-am ridicat un sanctuar şi în numele căruia vă dau înapoi libertatea". Acestea le împărtăşi Maiandrios samienilor în cuvîntarea sa. Unul din ei se sculă însă şi zise : „Tu, om de rînd, o adevărată năpastă, nu eşti nicidecum vrednic să domneşti peste noi ! Vezi mai bine de dă socoteală de banii pe care i-ai avut în seamă !"

CXLIII Cel care rostise aceste cuvinte era un cetăţean de vază, anume Telesarhos. Maiandrios înţelese atunci că, dacă ar fi lăsat puterea din mînă, în locul lui s-ar fi ridicat alt tiran. Prin urmare se răzgîndi să mai plece din fruntea cetăţii. După ce se închise în cetăţuia oraşului [339], trimise după fiecare fruntaş în parte, sub cuvînt că doreşte să dea seama de mînuirea banilor. Cînd aceştia i se înfăţişară, îi prinse şi-i puse în fiare. Astfel fură aruncaţi în închisoare fruntaşii Samosului.

La cîtăva vreme după aceea, Maiandrios căzu bolnav. Frate-său Lycarestes, crezînd că avea să moară, îi ucise pe toţi cei închişi, ca să pună mai uşor mîna pe cîrmuirea Samosului. Pe cît se pare, samienilor nu le plăcea să fie liberi.

CXLIV Cînd perşii care-l aduceau îndărăt pe Syloson ajunseră în Samos, nimeni nu li s-a împotrivit ; cei care erau de partea lui Maiandrios, precum şi Maiandrios însuşi, se arătară gata să plece din insulă în urma unei învoieli pecetluite cu o libaţie. Otanes primind condiţiile şi, făcînd libaţia, cei mai de vază dintre perşi, aducîndu-şi nişte jilţuri [340], se aşezară în faţa cetăţuii.

CXLV Tiranul Maiandrios avea un frate cam slab de minte al cărui nume era Harileos ; acesta, pentru o vină oarecare,

fusese aruncat în temniță. Prinzînd de veste ce se petrecuse, trecîndu-și capul printre gratiile temniței și văzîndu-i pe perși așezați pașnic pe jilțuri, începu să strige, zicînd că voia să vorbească cu Maiandrios. Frate-său, auzindu-l, porunci paznicilor să-l dezlege și să i-l aducă. Cum se găsi în fața lui Maiandrios, Harileos începu să-l mustre și să-l ocărască, îndemnîndu-l să-i atace pe perși. El vorbea așa: „Ticălosule, pe mine, fratele tău, care cu nimic n-am greșit ca să fiu aruncat în lanțuri, m-ai legat și ai socotit că-s bun de închisoare! Cînd însă dai de niște perși care te alungă din țara ta și te lasă fără adăpost, nu îndrăznești să le-o plătești, oricît de lesne ar fi să pui mîna pe ei. Dacă ție ți-e frică de ei, dă-mi lefegii pe seamă și le voi arăta eu perșilor ce înseamnă să fi venit aici. Cît despre tine, sînt gata să te scot din insulă".

CXLVI Acestea au fost spusele lui Harileos; Maiandrios le luă de bune, după mine nu pentru că era așa de neghiob să-și închipuie că puterile lui erau în stare să se măsoare cu ale marelui rege, ci mai degrabă din pizmă față de Syloson, ca acesta să nu se facă atît de lesne stăpîn peste un oraș înfloritor și neatins de urgia războiului. Prin întărîtarea perșilor, Maiandrios urmărea să slăbească cît mai mult puterea statului din Samos și abia astfel să le predea cetatea, știind el foarte bine că, dacă perșii ar fi pățit ceva, nu le-ar fi iertat-o niciodată samienilor. Mai știa de asemenea că, oricînd ar fi vrut, avea slobodă ieșire din insulă, căci își făcuse o trecere tainică ce ducea de sub cetățuie la malul mării [341]; și Maiandrios plecă din Samos. Cît despre Harileos, înarmînd pe toți lefegiii și deschizînd larg porțile, îi repezi asupra perșilor care nici nu se așteptau la așa ceva, încredințați fiind că toate erau în bună rînduială. Lefegiii, căzînd asupra perșilor, începură să ucidă tocmai pe aceia din ei care erau însoțiți de sclavi ce le purtau jilțurile și se bucurau de mare vază. În timp ce făceau treaba asta, restul oștirii persane sări într-ajutor; respinși, lefegiii fură siliți să se închidă în cetățuie.

CXLVII Otanes, căpetenia oștirii persane, martor al grozăviei prin care trecuseră perșii, își aduse aminte de poruncile date de Darius cînd îl trimisese în Samos, adică să nu ucidă

şi să nu ia în robie pe nici un locuitor şi să-i încredinţeze nevătămată insula lui Syloson, dar socoti că este mai bine să le uite. Aşadar, trimise vorbă ostaşilor să ucidă fără alegere pe cine le-ar cădea în mînă, bărbat sau copil. Parte dintre ostaşi luară atunci cu asalt cetăţuia, iar ceilalţi trecură prin ascuţişul sabiei pe oricine le ieşea în cale, fie în templu [342], fie afară din templu.

CXLVIII Maiandrios, fugind din Samos, se îndreptă spre Lacedemonia. Cînd ajunse acolo, puse oamenii să-i care de pe corabie tot avutul, se îngriji să-i găsească adăpost, apoi iată ce făcu : în timp ce slujitorii lui frecau de zor nişte potire de aur şi argint pe care le scosese la vedere, el, ducîndu-se să stea de vorbă cu Cleomenes, fiul lui Anaxandridas, care atunci era regele Spartei, îl aduse la locuinţa sa. Cînd Cleomenes zări potirele, rămase fermecat şi plin de uimire în faţa frumuseţii lor. Maiandrios îl pofti să-şi aleagă din ele după plac. Cu toate că Maiandrios stărui de vreo două, trei ori, Cleomenes dovedi că era un om deosebit de cinstit, căci nu se crezu îndreptăţit să primească cele cu care era îmbiat [343]. Dîndu-şi seama că, momiţi de darurile lui Maiandrios, alţi cetăţeni i-ar fi putut da acestuia ajutorul după care umbla, Cleomenes se duse drept la efori şi le spuse că cel mai bun lucru pentru Sparta ar fi fost izgonirea acestui străin din Pelopones, ca nu cumva să-l îndemne la rele pînă şi pe el sau pe vreun alt spartan. Eforii îl ascultară şi dădură de veste prin crainici că Maiandrios era izgonit.

CXLIX Perşii, prinzînd Samosul, pustiit de bărbaţi, ca într-o plasă, îl cucerirá şi îl încredinţară lui Syloson. La cîtăva vreme după aceasta, Otanes, în urma unei vedenii avute în vis şi a unei boli care l-a lovit la părţile bărbăteşti, aduse din nou locuitori pe insulă.

CL Pe vremea cînd Darius îşi porni corăbiile spre Samos, babilonienii, după îndelungă pregătire, se răzvrătiră [344]. Cît dăinuise domnia magului şi urzeala celor şapte, în tot timpul acesta plin de mari tulburări, ei se pregătiseră să facă faţă unei împresurări şi cu toate acestea nimeni nu prinsese de veste.

Cînd s-au hotărît să se răscoale pe față, iată ce au făcut: afară de mamele lor, fiecare își alese, din cîte femei avea la casa lui, după voie, numai pe una singură, iar pe toate celelalte, adunîndu-le la un loc, le sugrumară. Fiecare își păstrase cîte o femeie care să-i facă de mîncare [345], iar celelalte își găsiră moartea, ca în felul acesta să se crute merindele.

CLI Darius, aflînd despre răscoală, își strînse toată oastea și purcese împotriva lor; înaintînd asupra Babilonului, îl împresură; locuitorii arătau însă că nici nu le pasă. Suindu-se pe turnurile întăriturilor, dănțuiau în bătaie de joc și-l ocărau pe Darius și oștirea lui. Unul din ei le zvîrli vorba asta: „Ce mai așteptați, perșilor, și nu faceți cale întoarsă? Ne veți lua cetatea cînd vor făta catîrii!" Așa vorbi un babilonian, care-și închipuia că niciodată un catîr n-ar putea să fete.

CLII Trecu un an și șapte luni. Darius și întreaga lui oștire nu mai puteau de inimă rea că nu erau în stare să cucerească Babilonul; orice vicleșug, orice mijloc întrebuințase Darius, toate dăduseră greș. Nu izbuti să-l cucerească nici atunci cînd, printre alte șiretlicuri, îl încercă și pe acela prin care odinioară izbîndise Cyrus; babilonienii vegheau pretutindeni cu strășnicie, așa că degeaba îi împresura.

CLIII Între timp, după douăzeci de zile de împresurare, lui Zopyros [346], fiul lui Megabyzos, care fusese unul din cei șapte care-l alungaseră pe mag, i s-a întîmplat o minune: i-a fătat o catîrcă din vitele lui de povară [347]. Îndată ce i se dădu de știre, nevenindu-i să creadă, se duse chiar el să vadă mînzul, după ce mai întîi opri pe cei ce-l văzuseră să sufle cuiva vreo vorbă despre întîmplare. Apoi stătu și chibzui ce era de făcut. Luîndu-se după cuvintele acelui babilonian care spusese la începutul împresurării că „atunci vor fi cucerite zidurile cînd vor făta catîrii" și judecînd după această spusă, Zopyros socoti că sosise ceasul căderii Babilonului. El era încredințat că din porunca cerurilor vorbise babilonianul și îi fătase și lui catîroa.

CLIV Îndată ce-i încolți în minte gîndul că ursita hotărîse căderea Babilonului [348], se duse la Darius și-l întrebă dacă ținea

mult să se facă stăpîn peste Babilon. La răspunsul regelui că punea mare preț pe această izbîndă, chibzui iarăși cum să facă să cucerească el orașul și isprava să fie numai a lui, căci la perși faptele mari se răsplătesc cu cinstiri tot mai mari. Frămîntîndu-și mintea, găsi că nu era altă cale să se facă stăpîn pe cetate decît să fugă la babilonieni după ce s-ar fi sluțit. Atunci, socotind că faptul n-avea deosebită însemnătate, se ciunti fără nădejde de îndreptare : după ce-și tăie nasul și urechile, își ciopîrți părul și se brăzdă cu lovituri de bici, se înfățișă lui Darius.

CLV Darius se îngrozi văzîndu-l ciuntit astfel pe unul din cei mai de seamă din oamenii săi ; sărind ca ars de pe tron, începu să strige și-l întrebă pe Zopyros : cine și pentru ce îl schilodise ? Acesta grăi : „Afară de tine nu se află om pe pămînt destul de puternic care să-și îngăduie să se poarte astfel cu mine... Nimeni altul, o rege, n-a înfăptuit cele ce vezi decît eu singur, cu mîna mea, adînc rănit în străfundul inimii mele că asirienii [349] își bat joc de perși". Darius atunci îi luă vorba din gură : „Nenorocitule, împodobești cu cel mai frumos nume o faptă grozav de urîtă cînd zici că din pricina împresuraților te-ai pocit fără leac ! De ce oare, om smintit ce ești, dacă tu te-ai ciuntit, dușmanii noștri s-or închina mai repede ? Nu cumva oare ți-ai ieșit din minți cînd te-ai adus în starea asta ?" Zopyros îi răspunse : „Dacă ți-aș fi dezvăluit cele ce aveam de gînd, negreșit că nu m-ai fi lăsat ; așa că m-am luat numai după capul meu. Acuma, dacă nu ne vei lipsi de ajutorul tău, vom lua Babilonul. Eu, așa cum mă vezi, mă voi strecura în cetate ca fugar și le voi spune că ceea ce am pățit s-a întîmplat din porunca ta. Nădejdea mea este că, după ce îi voi încredința, voi ajunge căpetenia oștirii lor. Tu, într-a zecea zi de cînd eu voi fi pătruns în cetate, alege din oștenii tăi o mie de oameni a căror pierdere nu înseamnă mare pagubă și așază-i în fața porților Semiramidei. La o săptămînă din ziua a zecea, pune-mi la îndemînă alte două mii în fața porților lui Ninos. Cînd și săptămîna se va sfîrși, lasă să treacă încă douăzeci de zile și mai așază alți patru mii de oameni în dreptul porților chaldeiene. Nici primii, nici aceștia din urmă să nu aibă asupra lor altă armă de apărare decît sabia. Numai atît să aibă. După a douăzecea zi, poruncește întregii oștiri să lovească zidurile cetății

de jur împrejur, toate deodată, şi cată mai ales să am la îndemînă oştire persană în faţa porţilor lui Belos şi Kissos [350]. Nu mă îndoiesc că babilonienii, văzînd că săvîrşesc fapte mari, îmi vor lăsa totul pe mînă, pînă şi zăvoarele porţilor ; pe urmă, ce rămîne de făcut e treaba mea şi a perşilor".

CLVI După ce se înţelese cu regele, se furişă spre porţile Babilonului, întorcînd privirea într-una şi ferindu-se, ca şi cum într-adevăr ar fi fost un fugar. Oamenii, aşezaţi de pază sus pe turnuri, de cum îl zăriră, se dădură repede jos şi, crăpînd puţin una din porţi, l-au întrebat cine era şi ce căuta. El le răspunse că era Zopyros şi că-şi căuta scăpare la ei. Paznicii porţilor, cum auziră acestea, îl duseră în faţa sfatului babilonienilor. Ajuns în adunare, Zopyros se jelui cu glas mare şi spuse că cele ce-şi făcuse cu mîna lui le pătimise de pe urma lui Darius, pentru că-l sfătuise să despresoare cetatea cînd nici o cale de izbîndă nu mai putea fi întrezărită. „Acuma, urmă el, o, babilonieni, am venit la voi spre binele vostru cît mai mare şi spre răul lui Darius şi al oastei lui. Doar n-o să-l las să doarmă liniştit pe cel care m-a batjocorit în aşa hal ; cunosc eu cu de-amănuntul toate tertipurile pe care le-a pus el la cale".

CLVII Aşa vorbi Zopyros. Babilonienii, cînd văzură pe unul din cei mai de vază bărbaţi ai perşilor ciuntit la nas şi la urechi, plin de sînge şi brăzdat de urmele biciului, nu stătură nici o clipă la îndoială că spunea adevărul şi că le venise într-ajutor. Ei se arătară gata să-i pună la îndemînă tot ce le-ar fi cerut. El le ceru căpetenia oştilor. După ce-o dobîndi, porni să facă ce se înţelesese cu Darius. Într-a zecea zi, scoţînd în ureş oastea babilonienilor, înconjură mia de ostaşi pe care îl sfătuise pe Darius s-o trimită mai întîi, şi o nimici cu desăvîrşire. Văzînd babilonienii că la faptă se arată aşijderea ca la vorbă, se bucurară foarte şi hotărîră să-i dea deplină ascultare. Omul nostru, aşa cum se înţelesese cu Darius, lăsînd să mai treacă şi zilele următoare, îşi alese iarăşi o mînă de babilonieni pe care îi scoase la un nou atac, cînd nimici şi celelalte două mii de soldaţi ai lui Darius. Martor al acestor isprăvi, întreg Babilonul avea pe buze numai numele lui Zopyros, copleşindu-l cu laude, iar el, pentru

a treia oară, după sorocul hotărît, îi mînă pe babilonieni la locul despre care a fost vorba mai înainte şi, înconjurîndu-i, ucise şi pe cei patru mii. După ce săvîrşi şi fapta asta, Zopyros ajunse totul pentru babilonieni, care trecură oastea numai sub porunca lui, şi-i încredinţară şi paza zidurilor de apărare.

CLVIII Abia cînd Darius, după cum le fusese vorba, începu să lovească cetatea de jur împrejur, se dezvălui şi viclenia lui Zopyros. Babilonienii, suiţi pe ziduri, ţineau piept oştirii lui Darius, cînd Zopyros – deschizînd larg porţile lui Kissos şi ale lui Belos – lăsă pe perşi să pătrundă în inima oraşului. Parte din babilonieni, care văzură ce se întîmplă, se adăpostiră în templul lui Zeus Belos [351] ; cei care însă nu băgaseră de seamă au rămas fiecare la locul lui pînă cînd s-au lămurit şi ei că fuseseră trădaţi.

CLIX Aşa căzu pentru a doua oară Babilonul [352]. Darius, după ce puse stăpînire pe oraş, dărîmă zidurile de apărare [353] şi smulse porţile de la locul lor. Cyrus, primul cuceritor al Babilonului, nu se gîndise să facă nici una, nici alta [354]. Darius, prinzînd apoi cam la trei mii dintre cei mai de frunte bărbaţi ai cetăţii, îi trase în ţeapă, îngăduindu-le celorlalţi să locuiască în oraş ca mai înainte. Totodată, ca babilonienii să aibă femei şi să nu li se stingă neamul, Darius prevăzător, iată ce făcu : babilonienii, cum s-a arătat la începutul acestei povestiri, îşi sugrumaseră femeile pentru a-şi cruţa merindele. Regele dădu poruncă neamurilor învecinate să trimită femei în Babilon, hotărînd şi numărul datorat de fiecare neam, pînă se strînseră la un loc cincizeci de mii de femei. Din acestea se trag babilonienii de astăzi.

CLX După părerea lui Darius, nici un alt pers, nici din vremurile de demult, nici din cele mai noi, nu l-ar fi putut întrece pe Zopyros în măreţia faptelor sale, afară doar de Cyrus, căci nici un pers nu s-a socotit cîndva vrednic să se asemene cu acesta [355].

Se spune că Darius ar fi zis că „mai bine aş vrea ca Zopyros să nu fi păţit [grozăvia ce şi-a făcut-o cu mîna lui] decît să

domnesc peste douăzeci de Babiloane, nemaipunînd la socoteală pe cel în ființă". Regele îl cinsti peste măsură pe Zopyros : îi hărăzi în fiecare an darurile socotite drept cele mai de preț la perși și-i lăsă cîrmuirea Babilonului scutită de orice dări, pînă la sfîrșitul vieții, afară de multe alte hatîruri. Acest Zopyros fu tatăl lui Megabyzos [356], cel care luptă în Egipt împotriva atenienilor și a tovarășilor lor, iar din acest Megabyzos se născu Zopyros [357], cel care, lepădîndu-se de perși [se așeză] la Atena [de bunăvoia lui].